

MAGYAR MÚZEUMOK

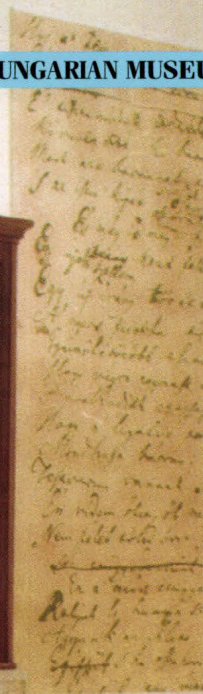
2000/4

HUNGARIAN MUSEUMS

Volume 6 Number 4

TÉL

WINTER

VÖRÖSMARTY
MIHÁLY

Irodalom és múzeum

Petőfi Irodalmi Múzeum és Kortárs Irodalmi Központ

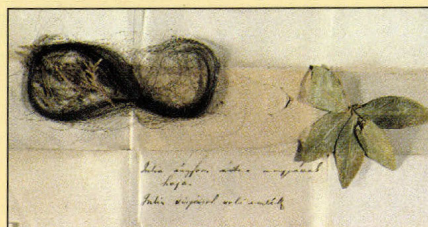
V. kerület, Belváros
Károlyi Mihály utca
16 — 16

Kép – Image: T. Nagy György

Benczur Gyula: Petőfi. 1909.
Olaj, vászon. Művészeti tár
Gyula Benczur: Petőfi. Oil, canvas

Szendrey Júlia hajtincse. Relikviatár
Júlia Szendrey's lock

Petőfi Sándor órája. Relikviatár
Sándor Petőfi's clock

Az „Ábrándok és tettek kora” c. kiállítás a Károlyi-palota dísztermében, 1988
The "Age of dreams and deeds" exhibition in the assembly hall of the Károlyi Palace
Fotó – Photo: Bókay László

Irodalom és múzeum

Ma már tudjuk, hogy olyan jól megfér egymással e két fogalom, mint Péter és Pál a naptárban. Az irodalmi muzeológia mára teljes jogú és rendszerű szakterületté vált. Közel öt évtizede volt arra, hogy követhető példa nélkül a muzeológia irodalmi modelljét kialakítsa. 1954-től munkatársaink megalapozták és folyamatosan bővítették az írói emlékhelyek és irodalmi kiállítások országos hálózatát. Az elmúlt évtized fejleményeként a Kárpát-medencében megsokasodtak az irodalmi kiállítóhelyek. Az irodalmi muzeológia szerves részévé vált az irodalomtudománynak, meghatározó szerepe lett az alap kutatásokban. Adattárak, bibliográfiák, repertóriumok, kéziratkatalógusok, fotótékák, forráskiadványok bizonyítják az itt folyó – gyűjteményeinken alapuló, ugyanakkor néha szükségyszerűen azon túlmutató – műhelymunka eredményességét. A tudományos és közművelődési munka közötti harmóniát kiállításaink, tárlatvezetéseink, konferenciáink, estjeink, felolvasószínpadunk, irodalmi rendezvény-sorozataink (s ehhez kapcsolódó kiadványaink) igazolják: mai, közérdekű párbeszéd zajlik az irodalom és látogató, a múlt és jelen között.

Napjainkra mégsem vagyunk túl az intézményesülés gondjain. Elég, ha csak az utóbbi három év név- és szervezeti változásait (a Magyar Irodalom Háza részeként Magyar Irodalmi Múzeum, majd Petőfi Irodalmi Múzeum és Kortárs Irodalmi Központ, 2000 októberében a Kortárs Irodalmi Központ megszüntével várhatóan ismét Petőfi Irodalmi Múzeum) tekintjük. 2000. június 30-án szép eredménnyel zárult le a millennium alkalmából végrehajtott másfél milliárdos épületrekonstrukció. Senki sem gondolta volna, hogy ez áttételesen az intézményi funkciók akadozásához vezet. A 2000. július 20-i hatállyal megalakult Károlyi Palota Kulturális Központ a PIMKIK kortárs magyar irodalomra vonatkozó programszervezésének feladatkörét áttemelte alapító okiratába s ezzel egyidejűleg megkapta az épület kezelői jogát. A magyar irodalom egészét térben és időben felölelő kiállítások és programok százai állnak már múzeumunk mögött, a megnyitásra mégis szűkültek lehetőségeink. A múzeum – az irodalom intézményrendszerében elfoglalt helyét tekintve – hatókörének változásait mindig túlélte, lépést tartva a folyton fejlődő/változó (irodalmi?) élettel. A Petőfi Irodalmi Múzeum változatlan intenzitással folytatja tovább szakmai munkáját, minderről kollégáink tanulmányai alapján bővebben tájékozódhatnak. A MAGYAR MÚZEUMOK minden olvasóját szeretettel várjuk a felújított Károlyi-palotában, az újra látogatható és változatlan szakmai célkitűzéseket valló Irodalmi Múzeumban. Végül köszönetet mondunk a szerkesztőségnek, hogy a folyóirat, ebből az alkalomból, vendégül látott bennünket tematikus számában.

Praznovszky Mihály

MAGYAR MÚZEUMOK

2000/4 Téli

MŰHELY

Kerényi Ferenc: Petőfi Sándor: filológia, muzeológia, kultusz	3
Kalla Zsuzsa: Tárgyak beszéde, avagy kihez szólnak az irodalom relikviái	5
Dávid Ferenc: A Károlyi-palota rekonstrukciói	7
Mészáros Tibor: A Márai-kutatás évtizedei	9
Kelevéz Ágnes: „Csak idegenben érti meg az ember...”	12
Bolla György: Digitális archiválás a PIM hangstúdiójában	13
Hegy Katalin: Szentkuthy Miklós hagyatéka	14
H. Bagó Ilona: Két ismeretlen József Attila-kézirat	17
T. Nagy György: Kézirattári műkincsek digitális megőrzése	19
Petrányi Ilona: „Költők és Múzsák”. Felolvasószínpad az Irodalmi Múzeumban	20

VISSZATEKINTÉS

Praznovszky Mihály: Egy hagyaték hányattatásai	22
„Könyvtár a könyvtárban”	
Interjú Németh Zsuzsával Jókai Mór könyvtáráról	23
Kovács Ida: „Még egy Lampérth tájkép az én szobámba és slussz”	26
E. Csorba Csilla: Festő írók – író festők	28
Szakáll Sándor–Fehér Béla: 20 éves a miskolci Herman Ottó Múzeum Ásványtára	32

SZÁMVETÉS

Varga Katalin: A közgyűjtemények esete az „árképzéssel”	35
Nagy Csaba: Adattárak a Petőfi Irodalmi Múzeumban	36
Petercsák Tivadar: A észak-magyarországi megyei múzeumi szervezetek működési feltételei	38
Orgona Angelika: A történeti muzeológia helyzete az ezredfordulón	39
Kóvágó Sarolta: Hangdokumentumok a hazai levéltárakban és múzeumokban	42
Bell, Nicola: A megértés felfedezése – értelmezés a múzeumokban	43

KIÁLLÍTÁSOK

Cséve Anna: A Petőfi Irodalmi Múzeum új kiállításai	45
Lakner Lajos: Kiállítás: irodalmi kultusz és/vagy értelmezés	47
Kiss Erika: Emlékiállítás és ajándékozás. Öt éves jubileum a Hamza Múzeumban	49
Kriston Vízi József: Andersen meséi kiállításban és könyvben elbeszélve	50
Vesztróczy Zsolt: Az „Erdélyi panoráma” egykor és ma	51

NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK

Wernitzer Julianna: Mi van a dobozokban?	53
Birck Edit: Hazai és határon túli irodalmi emlékhelyek	54
Vásárhelyi Tamás: Környezeti nevelés az amerikai múzeumokban	55

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

Andor Csaba: Az ember tragédiája fordításai CD-ROM-on	59
Cséve Anna: A Petőfi Irodalmi Múzeum és Kortárs Irodalmi Központ könyvei (1999–2000)	60

A PULSZKY TÁRSASÁG HÍREI	62
---------------------------------------	----

Felhívás	62
-----------------------	----

E számunk szerzői	63
--------------------------------	----

A címlapon – On the cover:
„Ment-e a könyvek által a világ elébb?”
Vörösmarty-kiállítás a Petőfi Irodalmi
Múzeumban

Exhibition in the Petőfi Literary Museum
Fotó – Photo: Gál Csaba
A hátlapon – Back cover:
Szentkuthy Miklós rajza, 1924
Drawing by Miklós Szentkuthy, 1924
Kép – Image: T. Nagy György

Szerkesztőségi közlemény

Tájékoztatjuk olvasóinkat, hogy a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma (és jogelődje, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium), valamint a Nemzeti Kulturális Alapprogram folyóiratunk megjelenését kezdettől fogva anyagilag támogatja.

MAGYAR MÚZEUMOK

A Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület folyóirata

Megjelenik évente négyszer
VI. évfolyam 4. szám, 2000 tél

Főszerkesztő:
Selmeczi Kovács Attila

Felelős szerkesztő:
Deme Péter

Szerkesztőségi titkár
Gönczi Ambrus

A szerkesztésben közreműködött:
Cséve Anna

A szerkesztőség tagjai:
Basics Beatrix, Kriston Vízi József,
Korsós Zoltán, Wollák Katalin

Lapalapító: Éri István

A szerkesztőbizottság tagjai:
Balogh Balázs, Dercsényi Balázs, Kóczyáné
Szentpéteri Erzsébet, Kovács Péter, Mihály
Mária, Nagy Mihály, Tímárné Balázs Ágnes

Fordítások: Deme Péter, Gönczi Ambrus

Szerkesztőség:
1087 Budapest, Könyves Kálmán körút 40.
Telefon: 210-1330/155, fax: 210-1336
E-mail: pulszky@bot.nhmus.hu

Felelős kiadó: Matskási István
Nyomdai előkészítés: PolgART Könyvkiadó Kft.
Műszaki szerkesztő: Hollósi Gábor
Színes feldolgozás: GMN Repro Stúdió
Nyomdai munkálatok: Pauker Nyomdaipari Kft.
Felelős vezető: Vértés Gábor

Előfizethető a kiadónál
(levélcím: 1476 Bp. 100. Pf. 206.),
illetve postautalványon, csekkel vagy
átutalással.

ABN-AMRO Bank 10200830–32323599
Előfizetési díj számonként:
egyéni előfizetőknek 400 Ft,
közületeknek 700 Ft.

HU ISSN 1219–4662

Megjelenik a
**Nemzeti Kulturális Örökség
Minisztériuma**
és a **Nemzeti Kulturális Alapprogram**
támogatásával

HUNGARIAN MUSEUMS 2000/4 WINTER

WORKSHOP

Ferenc Kerényi: Sándor Petőfi: Philology, Museology, Cult	3
Zsuzsa Kalla: The Talk of Objects, or to Whom the Relics of Literature Speak	5
Ferenc Dávid: The Reconstructions of the Károlyi Palace	7
Tibor Mészáros: The Decades of Research on Márai	9
Ágnes Kelevéz: "One Can Only Understand It Abroad"	12
György Bolla: Archives Digitised in the Recording Studio of the Petőfi Literary Museum	13
Katalin Hegyi: The Bequest of Miklós Szentkuthy	14
Ilona H. Bagó: Two Unknown Manuscripts from Attila József	17
György T. Nagy: Digital Maintenance in the Archive of Manuscripts	19
Ilona Petrányi: "Poets and Muses". Reading Stage at the Literary Museum	20

RETROSPECTIVE

Mihály Praznovszky: The Vicissitudes of a Bequest	22
„Library in the Library”. An Interview with Zsuzsa Németh about Mór Jókai's Library	23
Ida Kovács: Art Collector Writers	26
Csilla E. Csorba: Painter-writers, Writer-painters	28
Sándor Szakáll–Béla Fehér: The Mineralogical Department of the Herman Ottó Museum is 20 years old	32

RECKONING

Katalin Varga: Public Collections and Price Calculation	35
Csaba Nagy: Databases in the Petőfi Literary Museum	36
Tivadar Petercsák: The Working Conditions of Museums in Northern Hungary	38
Angelika Orgona: Historical Museology at the Turn of the Millennium	39
Sarolta Kóvágó: Audio-visual Documents in Hungarian Archives and Museums	42
Nicola Bell: The Revelation of Understanding – Interpretation in Museums	43

EXHIBITIONS

Anna Cséve: The New Exhibitions of the Petőfi Literary Museum	45
Lajos Lakner: Exhibition: Literary Cult and/or Interpretation	47
Erika Kiss: Commemorative Exhibition and Donation. The Fifth Anniversary of the Hamza Museum	49
József Kriston Vízi: Andersen's Tales in Exhibition and in Books	50
Zsolt Vesztróczky: The History of the "Transylvanian Panorama"	51

INTERNATIONAL RELATIONS

Julianna Wernitzer: Reception Databank in the Petőfi Literary Museum	53
Edit Birck: Literary Memorial Places in Hungary and Abroad	54
Tamás Vásárhelyi: Environmental Education in the Museums of the USA	55

BOOK AND PERIODICAL REVIEW

Csaba Andor: The Translations of "The Tragedy of Man" on CD-ROM	59
Anna Cséve: The Books of the Petőfi Literary Museum and Centre of Contemporary Literature (1999–2000)	60

NEWS OF THE PULSZKY SOCIETY	62
-----------------------------------	----

Authors of this issue	63
-----------------------------	----

Petőfi Sándor: filológia, muzeológia, kultusz

Kerényi Ferenc

Petőfi Sándor – sok egyéb mellett – abban is különbözik XIX. századi magyar költőtársaitól, hogy már életében, mi több, alig egy hónappal első verseskötetének megjelenése után elkezdődött adatolható kultusza. Oláh Károly segédtanító tollából közölte 1844. december 15-én a Petőfit segédzerkesztőként foglalkoztató Pesti Divatlap a Dunavecseről küldött tudósítást: „... az anya, ki Petőfi bölcsőjét ringatá, körünkben van; versei gyűjteményét tapsok közt fogadtuk, s mint igen jelest, nagy becsben tartjuk, dalolva népdalait még a fonóházakban is”. Hallatta hangját az a társadalmi réteg (falusi-mezővárosi értelmiségiek, tanítók, lelkészek, jegyzők, kántorok), amely Petőfi kultuszát elindította, verseit másolta, terjesztette, tanította 1849 után is, amíg azok a kötelező iskolai tananyag részét nem képezték. Válogatva, persze: szóval-lélekkel átérezve bordalait, zsánerképeit, helyzetdalait, hazafias és szerelmes líráját – megborzongva és elutasítva egyszermind a *Felhők* vagy *Az apostol* költőjét.

Az irodalomtörténet sem tett másként: Jókai még *A honvéd* 1868-as közlésébe is belejavitott (a király ellen szóló 38–41. sort kellett átírnia ehhez az 1849 nyarán írott költeményből); ugyanő szemelvényesen közölte a *Legenda* szövegét; viszont előszeretettel ismert el, kivált idősebb korában, beküldött verselményeket Petőfiének, „meggyarapítva” ezáltal életművét. Gyulai Pál, aki a szelekciót már 1854-ben, első kismonográfusként megtette a tájköltő, a családlirikus, a népdalpoéta kiemelésével, szintén nem viselkedett másként: az 1874-ben szerkesztett díszkiadásban továbbra sem szerepeltette a republikánus Petőfit. Így nem lehet meglepő a kései szemlélő számára, hogy a kultusz intézményesüléseként létrejött Petőfi Társaság (1876) alakulása körül legalább akkora szerep jutott az elnökké választott Jókai és az őt folyamatosan támadó Gyulai irodalmi ellentétének és a hivatalossá emelkedett „népvezetési iskola” által mellőzött írók személyes érdekérvényesítésének, mint a deklarált elveknek.

Kultusz és irodalmi muzeológia kapcsolatairól és alakulásáról korszerű tanulmánnyal rendelkezünk Kalla Zsuzsa tollából,¹ ezért figyelmünket a módszeres történelmi áttekintés helyett néhány időszaki problémára fordíthatjuk. Lévéen szó a legrégebbi és legintenzí-

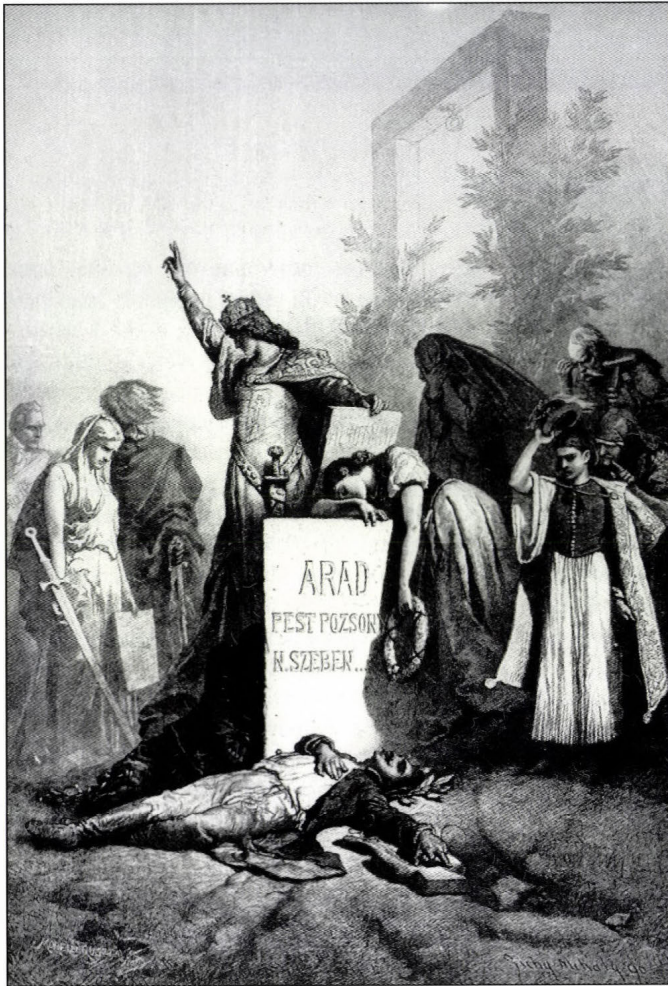
vebb, ráadásul világirodalmi rangú alkotó köré szövődött kultuszról, talán általánosabb érvényű tanulságokkal is szolgálhatunk.

A Petőfi-kultusz több mint másfél évszázados története alatt – mit tagadjuk? – a legendák már-már eltakarták a költő és az életmű valóságos jelenségeit, arányait. Hozzávéve a különböző nézőpontú, de szinte folyamatos ideológiai kisajátításokat, reálisnak tekinthetjük a kultusz végleges torzulásának, majd önkiváltásának veszélyét. Hogy ez mégsem következett be, az a Petőfi-életmű működő, nagy hármasságának (és ezek intézményeinek) köszönhető: a közös célokot követő filológiának és irodalmi muzeológiának, valamint közös társadalmi háttérnek, a helytörténetnek. Miközben akadémiás tollból lehetett olyan elemzésekkel olvasni, hogy a *János vitéz* boszorkányainak gyűlése a sötétség országában a pozsonyi diéta plebejus kritikája, *A helység kalapácsa* kocsmái verekedése pedig a differenciálódó magyar falu társadalmi feszültségeinek osztályharcos kifejeződése, rendületlenül folytak a Petőfi kritikai kiadás munkálatai; kialakult, megszilárdult és megszabadult az „egyenkiállítások” nyűgétől az emlékhelyek hálózata, ideértve a „zászlóshajót”, a Petőfi Irodalmi Múzeumot; a helytörténet pedig már akkor szállította a mozaikrakáshoz nélkülözhetetlen apró adatköveket, amikor a mikrohistoria még nem volt divatos historiográfiai metódus. A tudomány itt valóban legjobb hagyományai szerint működött: vizsgálata tárgyává tett legendák vagy nem igazolódott munkahipotézisek alapján is pompás részeredmények születtek. Mezősi Károly nem tudta bizonyítani a kiskunfélegyházi születés tényét, de argumentációja során gazdagon dokumentálta a Petrovics család anyagi felemelkedésének és szükségszerű tönkremenésének történetét. Dienes András egyetlen hitelesítő feltárással nem találhatta meg Petőfi sírját és testerekléjét Fehéregyháza és Héjjasfalva között, ám

terepbejárása máig alapvető és felül nem múlt bázisa Petőfi utolsó napjának. Martinkó András nem írta ugyan meg a költő alkotómódszeréről tervezett könyvét, de jubileumi tanulmánya² friss szempontjaival, érzékeny megfigyeléseivel megkerülhetetlen alapművé vált, akárcsak az eredetileg a kritikai kiadás versidőrendi kérdéseinek megoldásához szükséges forrásbázis kiterjesztésével kezdeményezett *Petőfi-adattár* három kötet, Kiss József és Oltványi Ambrus munkájával (Bp. 1987–1992). A helytörténet segítségével aligha sikerülhetett volna megoldani olyan részleteket az életrajzból, mint az „aszódi Borcsa rejtélye” (a fiatal színész nő kiléte, akiért Petrovics Sándor 1837-ben el akarta hagyni a schola latinát); nem kaphatótt volna emberi arcú Erdélyi Ferenc gödöllői református lelkész, akinek házában Petőfi és Mednyánszky Berta találkozott; és nem lenne egyre pontosabb képünk a Szabadszálláson történekről, Petrovics István

Ismeretlen XIX. századi festő: Petőfi Sándor gyerekkori képe. Vászon, olaj. PIM Művészeti tár
Unknown 19th century painter: The childhood image of Sándor Petőfi. Canvas, oil

Zichy Mihály: Hungária. Litográfia. PIM Művészeti tár
Mihály Zichy: Hungaria. Litograph
Kép – Image: T. Nagy György

gazdasági tevékenységéről és az 1848-as követválasztásról egyaránt.

Csakhogy az elmúlt évtizedben olyan új kihívások jelentek meg, amelyek az eddigi és korábbi eredményeket egyaránt veszélyeztetik. E sorok írója ugyan azok közé tartozik, akik a szülőhely-vita ügyét 1857-ben, a halálózását 1891-ben lezártak tartják, mégsem lehet a Barguzin-ásatás dolgát azzal a csendes örömmel szemlélni, hogy íme, Petőfivel még ma is mozgósítható a közvélemény. A tanulság ennél komorabb: ahová a tudomány nem jut el (eszközhiány, az új, olykor a „kemény” természettudományos módszerek elhanyagolása, kutatói létszámproblémák miatt, vagy bármi más okán), oda a „holnap-tól mindenképpen másképp volt” szemlélete azonnal betolakszik. Mégpedig a „demokrácia, a kutatás és a véleménynyilvánítás szabadságára” hivatkozva, az eszközökben nem válogatva, bizton építve a mindig megjátszható intézményellenességre. Volt vitapartnerem (Petőfi-emlékhelyről származó ügyvéd), aki a Barguzin-expedíció jobb médiaszereplése folytán lett hívük, és találkoztam magyartanárral, aki saját, 1956 utáni „megtérését” vélte igazolni Petőfi szibériai életével és orosz verseivel.

hagyatékából előkerült autográf verskéziratrért. (A két tétel azóta – árengedmény után – a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kéziratárát gyarapítja.) 1995 tudományos szenzációja volt az *Ibolyák* autográf versfüzetének felbukkanása. Első (magán) tulajdonosa hétszámjegyű összegért szerezte meg, mai második birtokosa már nyolcszámjegyű summát fizetett érte. Az *Ibolyák* hasonló kiadása már 1996-ban megjelent, versanyagának kritikai kiadása az 1998-ban kijött harmadik kötet pótlás-fejezetében megtalálható, azaz a kézirat tudományos feldolgozása és reprodukálása megtörtént, tőle új filológiai adat nem várható. Ennek fényében tudomásul kell vennünk, hogy a kéziratok (a muzeális könyvekkel, relikviákkal egyetemben) elszakadtak eszmei értéküktől és átléptek a műkincs-kategóriába, kincsképző tényezővé váltak, befektetési célponttá, akár a képzőművészeti alkotások vagy az ékszerek. Ennek megfelelően alakulnak persze a múzeumok vásárlási esélyei is, akár egyedi felajánlás, akár aukció alkalmával.

A kultusz kiterjedtsége és a relikviák nagy száma (hitelességük mértékének közlését az említett katalógus felvállalta és igen szellemesen ábrázolja) lehetővé tette, hogy amíg

többi klasszikusunknak általában egy, saját gyűjteménnyel rendelkező emlékmúzeuma van a mai Magyarország területén, Petőfinak emlékhelyi hálózata alakult ki, mégpedig az 1960-as évektől kezdve olyan életmódtörténeti háttérrel, amely önmagában is látványosságnak számított: Kiskőrösön a szülőház egyszersmind XVIII. századi népi műemlék (1780 körül épült zselléház, hiteles berendezéssel); Szalkszentmártonban a nagy vendégfogadó régi hangulatával fogad; Dunavecscsén sikerült megőrizni a községi mézszárszék épületét; Borjádön emlékműves várja látogatóit; Aszódön a kisgimnáziumban töltött évek iskolatörténeti kiállításba ágyazódtak stb. Eredeti, csak ott látható relikvia még a kisebb emlékhelyeken is van: Borjádön például biedermeier virágemlék, Aszódön pedig az iskolai anyakönyv köré komponálódott a kiállítás, illetve a tematikus egység. A folyamatban testet öltött muzeológusi törekvés a társadalmi igények helyes felmérésén alapult: a megindult autós turizmus, a rendszeres és szervezett iskolai és szakszervezeti kirándulások közönsége javára.

Úgy tűnik, az emlékhelyi hálózat decentralizációja elkerülhetetlen a menekülő állami fenntartás részéről. Az 1998–99. év Petőfi-évfordulói megmutatták, hogy a városi önkormányzatok feladat- és áldozatvállalása példás lehet. Kiskőrös városi kezelésbe vette a kibővített szülőházat, emlékmúzeumot és a továbbépített műfordítói szoborparkot; Kiskunfélegyháza szobrot adományozott Fehéregyházának és igazi mecénásként kantátát rendelt meg a *Szülőföldemen* című versre. S lehetőség nyílt arra is, hogy szakosodott programok folyjanak a másfél év alatt: Székesfehérvár adott helyet Petőfi színészéletének áttekintéséhez, Pápa a költő iskolavárosait fogadta, Kecskemét a tájköltészet kapcsán rendezett konferenciát, a kultusz és a kutatás időszerű kérdéseiről Kiskunfélegyházán eshetett szó. Rendszeressé váltak Kiskőrös régi hagyományokat is felújító szilveszteri „polgári bál”-jai; folytatódtak (Gödöllőtől Egeren át Mezőberényig) az Országos Petőfi Sándor Társaság emlékhelyi találkozói, valamint a költő nevét viselő általános és középiskolák találkozói. Ámde: ha a decentralizáció gyorsul, hogyan fogja fenntartani Szalkszentmárton a maga terjedelmes épületkomplexumát, miből készít majd új kiállítást emlékházában Dömsöd és így tovább? A községi önkormányzatok költségvetése erre aligha ad módot, és nem is készíti őket a várossá nyilvánítás feltételül szabott kulturális intézmény-fenntartási kötelezettség. A megoldás talán egy olyan kulturális-múzeumi intervenció alap lehetne, amely az irodalom (és nemcsak az irodalom); a magyar történelem és művelődés kisközségi emlékhelyeit segítene megőrizni. Ha most – túl a Petőfi-évfordulókon, amelyeket a Petőfi Irodalmi Múzeum új állandó

kiállításának megnyitása rekeszt be – gyorsmérélet és problémavázlatot készítünk, a címben szereplő sorrendben az alábbiakat szögezhetjük le tényként és közös cselekvési kiindulási alap gyanánt. A Petőfi-filológiában a kritikai kiadás folytatódik, és Margócsy István kismonográfiájával (1999) megkezdődött az életmű korszerű értékelése. Mihamar szükség lesz azonban egy kézirat-katalógusra; a nyilvánosság előtt pedig nem csak az elért tudást kell propagálni, de ennek birtokában az eddigieknél határozottabban hártandó el, cáfolandó a tudományellenesség, a sarlatánság mindenféle kísérlete – ideje van véget vetni a tudomány szemérmes defenzívájának. A muzeológia európai szintű meg erősítéséhez azonban a társadalmi támogatottság, a kultusz folyamatos, folytatódó megújulására van szükség: a múzeumbarátai körök feladatvállalásának kiterjesztésére, a vállalkozói szféra bevonására (anélkül persze, hogy az emlékhelyi hálózatból Petrovics István-kocsmalánc jöjjön létre...), a menthe-

tetlenül elaggott irodalmi egyesületek megfiatalítására.

A feladat egyedi: a világirodalomba egyetlenként delegált magyar költőt kell megtartanunk – saját népe tudatában.

Jegyzetek

¹ A Petőfi-relikviák története In: Beszélő tárgyak. A Petőfi család relikviái, szerk.: Kalla Zsuzsa és Ratzky Rita, Bp. Petőfi Irodalmi Múzeum–Argumentum Kiadó. 1997. 9–24.

² Alkotásmód és kronológia In: A Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyve 10. Bp. 1973. 11–35.

Sándor Petőfi: Philology, Museology, Cult

Sándor Petőfi differs from the 19th century Hungarian poets in his cult beginning in his life, which started after his first volume of poems had been published. This cult has been kept alive by small-town intelligentsia copying, spreading and teaching his poems, even after 1849, until it became a compulsory part of the national curriculum. Both these intellectuals and the literary critics of the time cherished his poems about wine, love, war and nature, but they took up a negative attitude towards

the republican poet. The cult and the legends concealed the real side of the poet and his works, not to speak of the different ideological interpretations which could have led to the distortion and self-destruction of Petőfi's cult.

It is philology, literary museology and local history that helped to keep it alive. Petőfi's works have been published in critical editions, the network of his memorial places has strengthened since the 1960s, while local historical research provided further data about the poet.

The last decade has brought some new challenges, which could endanger previous results (the role of the media, unscientific approaches, lack of staff and equipment etc.). In the last century poets' manuscripts did not represent much value and a lot of them cannot be found now. Those, which have turned up, are bought as an investment, a treasure of art. As there are a large number of relics and the Petőfi-cult is extended throughout the country, the network of his memorial places is flourishing, connecting personal facts and objects to other segments of local history.

These places are now getting out of state control, were transferred to local authorities and sponsors. After celebrating the 150th anniversary of his death in 1998–99, the objectives for the future should be to strengthen scientific approaches, to involve society in keeping up and renewing the Petőfi-cult.

Tárgyak beszéde, avagy kihez szólnak az irodalom relikviái

Kalla Zsuzsa

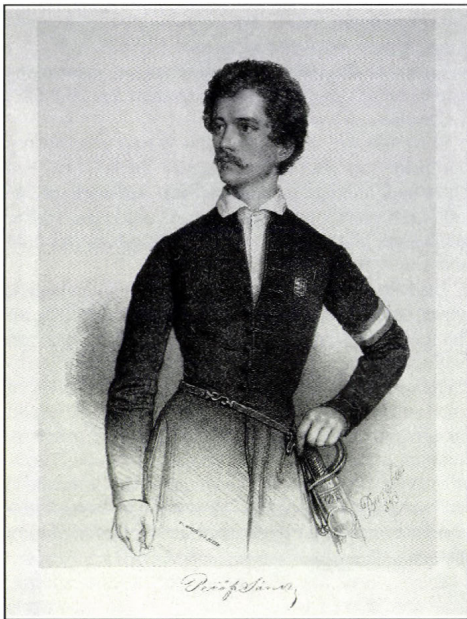
Vajon mit gondol majd a látogató, ha a most nyíló Petőfi-kiállítás termein végigsétálva, egy jelentékeny méretű, töredezett lapú márványasztalra bukkan? Esetleg sejti, hogy nem a Vendéglátóipari Múzeumtól kölcsönzött kávéházi kelléket vagy az Iparművészeti Múzeum egy korfestő darabját, hanem március 15-e tanúját, a Pilvax asztalát látja. Ez a tárgy – amely talán még a mai, illúziótlan világban is hangulatokat, érzéseket kelthet, sőt, egyesekben meghatottságot ébreszthet – a nemzeti történelem egy ki-tüntetett pillanatát jeleníti meg kézzelfoghatóan, a magyar irodalomtörténet egy darabjával kínál közvetlen kapcsolatot a nézőnek, asszociációk sokaságára ad lehetőséget. Ennél az asztalnál születnek meg a Fialat Magyarország íróinak lelkes írásai, innen indul 1848-ban a márciusi forradalmat ki-robbantók csapata, s mindenekelőtt Petőfire utal, megidézi költészetének máig nem lanyhuló erejét, alakjának majd másfél százados kultuszát. A kiállítás a tárgy hangsúlyos bemutatásával természetesen épít ezekre az érzésekre/ismeretekre, feltételezi, hogy a belépő egy olyan közösség tagja, akinek jelent valamit a relikviákkal való találkozás, vagy ha nem, olyan információkkal, hangulatokkal veszi körül, hogy szinte észrevétlenül marad meg egy irányított értelmezés a látogató tudatában.

A Pilvax asztala, mint a relikviagyűjteményünk legtöbb darabja, több és más, mint ön-maga: kultusztárgy. Egyedisége megkérdőjelezhetetlen értéke. Egymást követő nemzedékek sora „szentesítette” azáltal, hogy kiválasztotta a többiek közül. Jól érzékelték a benne rejlő erőt, hatást már elődeink is, hiszen az 1909-ben megnyíló Petőfi-ház erek-

lyetermének a *Nemzeti dal*, a kokárdák, a Landerer-féle sajtó mellett a Pilvax-asztal lett kiemelt darabja. S ezt a szerepet végig megőrzi az egymást követő politikai rendszerekben is, kiállításról-kiállításra, hiszen a márciusi ifjak csoportja minden korban aktuális volt: hol az őket hosszan túlélő kortársaik, hol politikai radikalizmusuk miatt.

A „közvélemény asztala” a Pilvaxban. PIM Relikviatár
The "Table of Public Opinion" at Cafe Pilvax
Kép – Image: T. Nagy György

Barabás Miklós–Walzel Ágost Frigyes: Petőfi mint nemzetőr. Litográfia. PIM Művészeti tár
Miklós Barabás–Ágost Frigyes Walzel:
Petőfi as member of the National Guard. Lithograph

Az irodalmi muzeológia feladata azonban az, hogy ne elégedjék meg a „hagyomány szentesítésével”, hanem a lehető legpontosabban – történeti forrásokra, korabeli ábrázolásokra, művelődéstörténeti adatokra támaszkodva – határozza meg a tárgyak hitelességét. A Pilvax asztala a Petőfi-ház egész országra kiterjedő Petőfi-relikviagyűjtő mozgalma nyomán számos, a még élő kortársak által azonosított „kegytárgyakkal” együtt kerül a gyűjteménybe, a kávéház akkori tulajdonosának ajándékaként, a Petőfi és Vasvári használta biliárdasztalokkal. A tárgy hitelességének megítélése mégsem egyszerű feladat. Preiszler József 1849-es rajzán a „közvélemény asztala” egy keskeny, ovális faasztal a pénztár előtt. (Ugyanitt, az utcára nyíló jobb oldali ajtó mellett, a falitükör alatt jelöli meg a relikvia hagyományos helyét egy századfordulós fotó felirata is.) A visszaemlékezések egyértelműen „kerekasztalról” szólnak, akkoráról, hogy tizenöt–húszan is körülülhettek. Ilyen tárgy szerepel a Pilvaxról 1910-ben készült tusrájon, s talán ezt adományozták a kávéház 1911-es felszámolása-kor a múzeumnak. Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a talapzat már bizonyosan nem eredeti, a háborús sérülések nyomát őrző márványlap pedig valószínűleg a régi Pilvaxból származik.

A tárgyhöz kötődő eseményekről – első sorban a nevezetes márciusi nap reggeléről – legtöbbszörnek valószínűleg Jókai elbeszélése nyomán vannak emlékeink: „Siettünk a Pilvax-kávéházba, hol író társaink szoktak össze gyűlve lenni. Engem feltoltak az asztalra, hogy olvassam fel: »Mit kíván a magyar nemzet«. Valami villányos melegség állt el akkor minden tagomat: érzém, hogy végze-

tes szó az amihez kezdek; de el voltam rá szánva, ha áldozatul esem is. Ki lett mondva. Utánam Petőfi olvasá fel halottföltámasztó költeményét: Talpra magyar, hí a haza! Itt az idő, most vagy soha!”¹

Az asztal népszerűségét természetesen nemcsak ennek az egyetlen napnak köszönheti; egymást keresztező életutak megtestesítője, egy irodalmi, generációs forradalom bölcsője is egyben. Elsőként persze egy új életforma, a kávéházi lét szimbóluma: a Pilvax az 1840-es évek pesti ifjúságának, jurátusoknak, íróknak, újságíróknak törzshelye volt, Petőfi már 1843-ban ide címezteti leveleit. Itt költötték el reggelijüket, olvasták el és vitatták meg a szépirodalmi lapokat, itt szavalták el legfrissebb verseiket; még Schiller és Goethe gipszbüszttöket is lehetett itt venni – kosárból. „Jurátusok, fiatal írók, művészek és ügyvédek nagy csoportokban állották körül a nemzeti színű posztószeletekből körszög alakjában bevont »közvélemény asztalát«, melynél mint a szellemi arisztokrácia táblabírái, Petőfi, Jókai, Sükey, Korányi, Vasváry, Orlay, és Degré voltak a hangadók.”²

A „süldő filozopterek” nem telepedhetnek a kerekasztalhoz, csak a nagy sarokasztaltól figyelhetik a „megközelíthetetlenül fenséges” Petőfi „szilaj alakját”,³ s ők adják a verseket megélt szöveg sokszor 50–100 fős közönséget is. Osztrák kémjelentésekből tudjuk, hogy e kör peremén természetesen ott ültek a titkosrendőrök, akikre Petőfi is gyanakodtak, hiszen, ha valaki jegyezgetett, bosszankodva abbahagyták a felolvasást. Mert nem csak az irodalomban születik meg valami a „közvélemény asztalánál”. Ez a helyszín egyben a politizálás új módját is jelenti az irodalmi szalonok, a diéta, a megyegyűlések világához képest. Más társasági viselkedés, a kifejezés fesztelensége, a szókincsnek a hétköznapihoz való közelítése, sőt a káromkodásig elmenő szabadosság jellemezte ezt a közeget. Petőfi megtoldotta ezt vállalt „plebejusságával”, a társadalmi normákat felrúgó demokratizmusával. Vajda János jegyzi fel, hogyan hökkentette meg Petőfi a következő kijelentésével Károlyról, az ifjak népszerű pincérről tudakozódván: „Sajnálom igazán – mondá –, hogy kezet nem szoríthatok vele, mert imádtam ezt az embert. Emlékszem, hogy noha jóval fiatalabb Petőfinél, magamban szinte megbotránkoztam az egyenlőség s testvérség illetén gyakorlati hí alkalmazása fölött.”⁴ A kávéház találkozóhely is, a cselekvés színtere, itt tervezi meg az ifjúság közös akcióit. Véleményüket, erejüket demonstrálják macskazenével, szervezett színházi tapssal vagy füttyel. Jókai szerint Petőfi itt olvassa fel elsőként a *Dicsőséges nagyurak* véres parasztlázadással fenyegető vízióját, majd látva, hogy még ennek közönsége is elutasítja, nyilvánosan elégeti a kéziratot. Innen indul „Petőfi napja”, a márciusi forradalom is. Petőfi ugyanitt áll föl a tekeasztalra, hogy a ká-

véház közönségét a jogegyenlőség nemes eszméjéről meggyőzze (ti. zsidó vallásúak felvételéről a nemzetőrségbe), de az ifjúság bálványának – a hangos „nem kell zsidó!” kiáltások közepette – szégyenszemre el kell hagynia rögtönzött szónoki emelvénnyét.⁵ Ezen a helyszínen, a Forradalmi Csarnokban történik meg 1848 májusában, hogy pár nappal Petőfi kormányt bíráló beszéde után a belügyminisztérium – rendőri alosztálya aktív közreműködésével – nyilvánosan hazaárulónak bélyegzi a költőt.

*

A tárgyak némák, megszólaltatni őket csak a múltjukat ismerő, irodalmi hagyományainkat ápoló, ismeretekre támaszkodó, gondos kiállításrendezés és a hagyomány-szerető múzeumjáró közönség együtt tudja. Relikviáink gyűjtése, fizikai megőrzésük, hátterük feltárása ezért csak a muzeológia egyik feladata lehet. Elengedhetetlen, hogy megismertesse, a nemzeti hagyomány részévé tegye őket kiállításokon, publikációkban. Erre tesz kísérletet a múzeum *Beszélt tárgyak* című formabontó katalógus-sorozata is. S az irodalmi közélet résztvevőivel, irodalomszerető közönséggel való termékeny párbeszéd lehet a garancia arra, hogy úgy gyűjtünk, úgy válasszunk ma mi is tárgyakat, hogy évtizedek múltán más generációk érdeklődéssel, meghökkenéssel vagy megilletődöttséggel vegyék kezükbe a mindenkor jelen irodalmi életét dokumentáló relikviákat.

Jegyzetek

- ¹ Jókai Mór: Az én kortársaim. Életemből I. Bp. 1989.
- ² id. Gyalokay Lajos: Segesvár és Petőfi. Hazánk, 1887. VII.
- ³ id. Szinnyei József: Petőfi. In: Így élt Petőfi. I. Bp. 1967. 663.
- ⁴ Vajda János: Egy honvéd naplójából. VJÖM Bp. 1947. 1495.
- ⁵ Irányi Dániel: Petőfi életéből. In: Hatvany Lajos: Így élt Petőfi. II. Bp. 1967. 315.

The Talk of Objects, or to Whom the Relics of Literature Speak

There is a table in the next exhibition to be opened about one of the greatest Hungarian poets of all time, Sándor Petőfi, who is regarded as the poet of the 1848–49 Hungarian revolution and war of independence. The table was in the very cafe, from where the revolution started on the 15th of March 1848, thus it represents a piece of history, and even tells the story of that glorious day. One of the most important tasks of museology is to clarify the origin and story of objects that are connected to famous people, glorious or fateful days and events; so that they can tell the visitor and the scholar everything they “remember”. The catalogue-series of the Petőfi Literary Museum tries to achieve this goal.

A Károlyi-palota rekonstrukciói

Dávid Ferenc

A Károlyi-palota a reformkori Pest főúri palotáinak legjelentősebbje. Az építészeti értékek párban állnak itt az épület kultúrtörténeti fontosságával s azokkal a fontos történelmi pillanatokkal, amelyeknek ez az épület volt a helyszíne, Mária Terézia első pesti látogatásától Haynau vérbírói ítéleteig s Károlyi Mihály őszirózsás forradalmáig.

Az első nagyméretű épület négy középkori ház egyesített telkén épült 1696 előtt, ez volt aztán Barkóczy Ferenc primás birtoka Mária Terézia 1751. évi látogatásakor. A házat 1768-ban vásárolta meg Károlyi Antal és több szakaszbán bővítette. A Jung József által kivitelezett átépítések eredményeként a nyolcvanas években az egyemeletes épület főhomlokzata 19 ablakkal nézett a Kecskeméti utcára. A mélyen a telekbe nyúló, íves hajlatú oldalszárnyak pedig – amelyek közül a már eltervezett déli szárny a lovardával együtt csak 1806-ra készült el – tágas udvart fogtak közre, amelyhez szépen elrendezett sétányokkal díszes kert csatlakozott. A palota belső díszítése antikizáló groteszk ízlésben készült.

A pompás épületben 1785-ben állították föl a Károlyi család levéltárát, s ezzel együtt a birtokok irányítása is Nagykárolyból Pestre került.

A mai palotának csak a körvonalait alkotó falai származnak a XVII–XVIII. századból. Építészeti hangsúlyai és díszítőformái szinte kivétel nélkül annak a nagy átépítésnek a során jöttek létre, amelyet Károlyi György ké-

szítettett 1832–1841 között. Az első építkezés terveit Anton Pius Rigel rajzolta meg. A tervek a lovarda és a magtárak megszüntetését, a szobák számának növelését irányozták elő az udvari szárnyakban, a főhomlokzati szárnyban pedig három új lépcső kialakítását, amely lehetővé teszi a reprezentatív forgalomnak a mindennapiaktól való elválasztását. A kivitelezésre Hofrichter József pesti építőmester szerződött. Két év alatt megvalósult az egyik oldalszárny fölösztása, fölépültek a lépcsőházak és elkészítették az új utcai homlokzatot is, félköríves ablakosokkal, sűrű pilaszter díszítéssel.

Az épület azonban nem tetszett Károlyi Györgynek. A későbbiek ismeretében úgy látjuk, kényelmetlennek találta a belső elrendezését, s elavultnak a homlokzat architektúráját. Az új terveket a gyakorlat, nagy tekintélyű bécsi építész, Heinrich Koch (1781–1861) készítette 1834-től, az építőmesteri munkákat Hofrichter vezette 1835-ben bekövetkezett haláláig, azután pedig Pollack Mihály.

Koch a magyarországi kastély- és palotaépítésben szokatlan módon három menetesre bővítette a főhomlokzati szárnyat, áthelyezte a főlépcsőházat és a melléklépcsők számának növelésével javította a különböző funkciójú épületrészek közlekedését. Az új homlokzat a korábbiaknál kevesebb részletformával ért el tartózkodóan nemes hatást. A három hajós kapualjban a dór oszloppárok és a pillérekre támaszkodó középbejáratok szellemes elrendezése görögös oszlopcarnok érzetét kelti, a hangsúlyosan nyomott, épületalapzatként formált hosszú teret a

lépcsőházakból besűrűsödő fény osztja különböző karakterű szakaszokra. A kapualjából nyíló két lépcsőházat öntöttvas szerkezet között üveggel fedték. A modern szerkezet alatt a főlépcső három lebegő karja is modern hatású, merész, s egyben szigorúan geometrizált. A lépcsők ünnepélyes aulába vezetnek, amelynek falait a Károlyi család négy nemzedékének egészalakos olajképei emelik ősgalériává. Innen nyílik a díszterem sora a főhomlokzati oldalon, s Károlyi György könyvtára a kerti oldalon, amely egyben magánlakosztályának volt a fogadószobája. A dísztermet ünnepélyes mŰmárvány burkolatok, aranyozott stukkómennyezetek és világos színek jellemzik, a szalonokat textiltapéták, dús drapériák és meleg színek. A mŰmárvány borítású falak architektúrája klasszikus, az általuk hordozott mennyezetek stukkódíszje barokkos, Louis Philippe stílusú. A belső terek gazdag és változatos díszítését Koch állandó munkatársával, bécsi művészekkel és iparosokkal készítette: a költségvetésekből és elszámolásokból ismerjük Ferdinand Koch és Stephan Schmutz szobrász, Martinelli és Pollini mŰmárványozó és gipszstukkókészítő, Franz Winter festő, Jakob Scheuer mázó, Sundt aranyozó nevét és munkáját. Párizsból Antoine Daumas szállította a lyoni selyemkárpicokat, Bécsből pedig a Spanl-Rhederer cég a mintás papírtapétákat, amelyeket Josepha Schweighofer bécsi cégének kárpicosai feszítettek a falakra. A bécsi K.k. Gußspiegel-Fabrik szállította a nagyméretű falitükröket, Josef Vielser, Therese Winkler és Anton Staudinger készítette az asztalosmün-

Károlyi-könyvtár, 1912
The Károlyi library, 1912

A Petőfi Irodalmi Múzeum könyvtárának felújított olvasóterme, 2000
The renovated reading room of the Petőfi Literary Museum, 2000

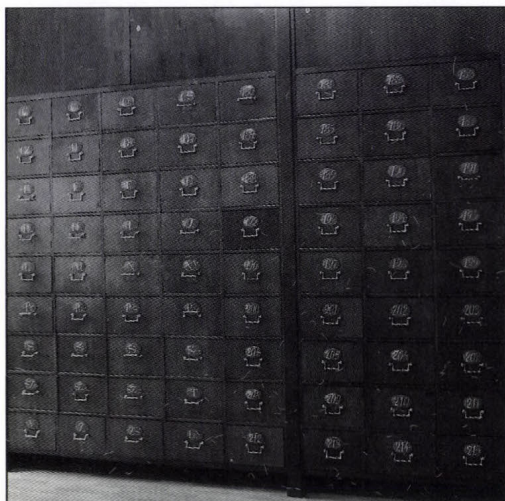

A Károlyi-palota Díszterme, 1912
The assembly hall of the Károlyi Palace, 1912

kákat, Ludwig Galler a szépen formált kilincseket és kulcspajzsokat, amelyeket ma is megcsodálhatunk az ajtókon.

1846-ban Zichy Karolina lakosztályát módosították némiképp: akkor épült a mai Bártfay-terem helyén a zöld szalon, amelyben Batthány Lajost elfogták. (A névadó zöld tapéta ma az egyik falsarokban, faliszekrényben tekinthető meg.) Ezt a munkát Ybl Miklós vezette le, akárcsak a palota belső fölfrissítését a következő évtizedekben. Sok apró, szépen formált részlet: egy-egy ajtó, kandalló, vagy stukkódíszítés készült itt rajzai nyomán, s valószínűleg az ő munkája a faburkolatos kápolna is, amely 1880 után ké-

A Károlyi-levéltár felújított állapotban (részlet)
The renovated Károlyi archives (detail)
Fotók – Photos: Dobóczy Zsolt, Gál Csaba

szült. A palota grófnői lakosztályának egyes szobáit is fölújították és átalakították ugyanakkor; a zeneterem finom neorokokó faburkolatai, a Bártfay-terem hasonló stukkómunkái és a téli kert egyes részletei származnak abból az évtizedből.

A palota még egy modernizálást megért 1917-ben, amely azonban csupán a szükséges komfortot hozta létre, s nem érintette a történelmi épületdekorációt. Nagyobb s jelentősebb változtatást az 1932-es év hozott, amikor a Károlyi Mihálytól elkobzott palotában új tulajdonosa, a székesfőváros létrehozta a Fővá-

rosi Képtárat. A magánpalotát alakították akkor középületté, eltávolítva belőle minden e jellegtől idegen elemet: a textiltapétákat, csillárokat, falitükröket, kandallókat, s az ingó berendezést. A Fővárosi Képtár számára épült át a ház jobb oldali, Ferenczy István utcai oldalszárnya is 1936–37-ben, Wälder Gyula tervei szerint. A korábbi tűzfal helyén tagolt homlokzat készült az eredeti architektúra gondos adaptációjával, belül pedig megépültek azok a tágas belső termek, amelyek 1957 óta a Petőfi Irodalmi Múzeum állandó kiállításának adnak helyet.

Az 1957-ben itt helyet foglaló múzeum az épület birtoklásán 1998-ig osztozni volt kénytelen: a Magyar Nemzeti Múzeum és a Budapest Történelmi Múzeum bírt itt raktárakkal és munkahelyekkel. Kiköltözésük terve volt az alapja az 1998–2000. évi nagy épületfelújításnak.

Az építész tervet Kónig Tamás és Wagner Péter készítette többek között Ridovics Anna és e sorok írója tudományos előmunkálataira támaszkodva. Arra törekedtek, hogy az épület jól szolgálja a három alaptevékenységet: a kiállításokat, a tudományos gyűjtő-feldolgozó munkát és az előadó- ill. programszervező-tevékenységet. Az alaprajzi konfiguráció e három elem közlekedésének elválasztására törekedett. A palotasoron, amely évtizedek óta előadások, koncertek, rendezvények helyszíne, a történelmi enteriőr rekonstrukciója épült fel: textil- és papírtapétákkal, műmárvány és stukkóburkolatokkal, a kandallók és csillárok rekon-

A felújított Díszterem, 2000
The renovated assembly hall, 2000

strukciójával. Az egykori Károlyi-levéltár két helyiségébe is visszakerült a XVIII. századi, illetve a klasszicista berendezés.

Az enteriőrök rekonstrukciójában a kivitelezést végző Architekton Rt. festő, mázó és aranyozó munkákkal vett részt, a textilterveket Remsey Flóra, a drapériákat Kirják Imre (Karnis Kft.), a műmárvány-és stukkómunkákat Bálint István (Kisterenyei és Bálint Kft.), Seres László és Fábíán Pál (Lotz Studio), a csillárok rekonstrukcióját S. Hegyi Béla, a kandallókat Soós László, az asztalosmunkákat Szervátiusz Tibor és Látó Tibor készítette.

The Reconstructions of the Károlyi Palace

The Károlyi palace, the home of the aristocratic Károlyi family was one of the most important palaces in 19th century Pest, bearing not only architectural values but significance of cultural history as well. The first grand building in the very lot was built in the late 17th century. The lot and the house were bought by count Antal Károlyi in 1768, who in the next decades had the building upgraded several times. The mansion with wings and a stable finished in 1806 had a spacious yard and a garden with gorgeously built alleys. In 1832 a new work of reconstruction started. According to first the plans of Anton Pius Rigel, two years later to that of Heinrich Koch, the main front was expanded, the main staircase was relocated and the connection between the different wings was improved with the help of side staircases. The reconstruction was finished in 1841 and the inside of the building was only slightly modified in 1846 and in 1917. After 1932 the mansion served as the Municipal Picture Gallery, and from 1957 as the place for the permanent exhibitions of the Petőfi Literary Museum. The latest reconstruction of the building started in 1998 and was finished in two years.

A Márai-kutatás évtizedei

Mészáros Tibor

Márai itthon

Az elmúlt tíz esztendő során előtérbe került az emigrációs magyar irodalom értékeinek felfedezése. A Petőfi Irodalmi Múzeum által rendezett kiállítások – *Saáry Éva* (1992), *Az Irodalmi Újság* (1993), *Arthur Koestler, Az Occidental Press, Új Látóhatár* (1994) – sőt, a Nagy Csaba évtizedes kutatómunkájának eredményeként megjelent *A Magyar Emigráns Irodalom Lexikona* (Argumentum – Petőfi Irodalmi Múzeum és Kortárs Irodalmi Központ) is igyekezett a közönség elé tárni e szellemi térfogat élő és értékes voltát. A Múzeumban kiemelt gyűjtemény-gyarapítási szempont volt már a megelőző években is az emigrációs irodalom, ezért kerülhetett intézményünkbe a Cs. Szabó László-hagyaték vagy a dél-amerikai magyar sajtót reprezentáló gyűjtemény. 1993-ban a Magyar Emigráns Irodalom Különgyűjteménye felállításának terve is felmerült.

Márai Sándor, 1989 februárjában bekövetkezett haláláig egy-egy elszórt, a szocialista rendszerrel „szembenálló” próbálkozástól eltekintve nem állt a hivatalos tudományos kutatási trend középpontjában. Az ötvenes években (egy a Dunántúli Naplóban megjelent rövid hír szerint)¹ Pécsen Márai Sándor műveit az Írószövetség irodalmi törvényszéke elé állították. A vádat Abody Béla és Fábián István képviselte, a védelmet Galsai Pongrácz... A hatvanas években mindössze egy-két, az író renitens, veszélyes és dekadens-voltát előtérbe állító írás született: „egy magatartás széthullását”² vélték felfedezni ideológiai meghatározottságú kritikussaink. Lényeges áttérés a következő évtizedben sem volt észlelhető, de megjelent egy-két óvatos próbálkozás (például Simonyi Imre költő 1972-ben, az *Élet és Irodalomban* közölt *Márai* című verse), amely méltó helyén értékelte az író személyét. A cikkírók általában úgy „legalizálták” írásművészetének elemzését, hogy a két világháború közötti időszak maradandó és népszerű kötetait állították előtérbe, és szűkszavúbban, de mégis reagáltak a nem éppen rendszerbarát, emigrációban született művekre. Ilyen például Ferenczi László 1979-es tanulmánya *Egy polgár vallomásai* címmel.³

Az író halálának évtizedében, az előzményekhez képest megszapordtak a róla

szóló tanulmányok (Kritika, Magyar Nemzet, Műhely stb.). Ezek az írások már előkészítették azt a kialakuló kultuszt, mely a század utolsó éveit jellemzi. Köszöntöttük a nyolcvanöt éves írót, az Újhold Évkönyv (1987) pedig *A fiatal Márai* címmel közölte Lengyel Balázs írását. Halála előtt, a rendszerváltás első jeleként, a hazahívó hangok is megszólaltak: szívesen látták volna idehaza őt és műveit. Utóbbiak kiadására Márai nem adott engedélyt a szovjet csapatok jelenléte és az egy pártrendszer diktatúrája miatt. Halálakor a nekológok mennyisége is jelezte: negyvenegy év önkéntes száműzetés után Márai a nyílt érdeklődés középpontjába kerülhet.

A század utolsó tíz évében valóságos publikációs robbanás következett be. 1990 júniusától könyveit újra kiadták, megjelent az 1988-ban készült interjú-kötet Furkó Zoltán jóvoltából,⁴ és napvilágot látott két „monográfia” – Rónay Lászlóé (1948-ig tárgyalja az életművet, a kötet 1998-as kiadása pedig még mindig nagyon vázlatosan szól az emigrációs időszakról), valamint Szegedy-Maszák Mihályé (1991). Utóbbi inkább tanulmányfüzér, mintsem az író életét és írásait teljességgel számba vevő vállalkozás, terjedelme sem teszi lehetővé a hatalmas életmű elemzését. Tanulmányok sora jelent meg Fried István,⁵ Lőrinczy Huba⁶ és Székér Endre (Fórrás, Tiszatáj, Műhely) tollából, a Helikon Kiadó sorra jelenteti meg az írói életművet. Az igazi „nagymonográfia” még várat magára, de egy átfogó filológiai munka megindulásával létrejöhet a Márai-alapkutatások bázisa.

A Petőfi Irodalmi Múzeumban, ha „rejtetten” is, de 1988-ban kezdődött el „a Polgár” életművének feltárása. Ekkor indultak meg a Márai-bibliográfia munkálatai, az életpálya számbavétele. Eredetileg a szövegek összegyűjtésének gondolata vetődött csak fel, a felvidéki, erdélyi illetve emigráns lapokban megjelent írásainak, valamilyeni cikkének archívummá fejlesztése, adatok szolgáltatása. Ez a vállalkozás eb-

ben a formájában – támogatás hiányában – nem jött létre, így indult el 1989-ben a Márai által írt és a róla szóló írások adatainak rögzítése, rendszerezése. A mintegy 11.000 tételt tartalmazó bibliográfia, mely nemcsak a műveket, hanem a Máraival készített interjúkat és az író ún. irodalmi utóéletét is regisztrálja, várhatóan a jövő évben jelenik meg a múzeum *XX. századi magyar írók bibliográfiái* című sorozatában.

Ez idő alatt múzeumunk több, az író gyermek- és ifjúkorát megőrkítő felvétellel gyarapodott és néhány, a terjedelmes életművet feldolgozó szakdolgozat megírásához is anyagot és segítséget nyújtott. 1997 szeptemberében nagy örömmel vettük letétbe a Torontóból hazaérkező Márai-hagyatékot: a huszonnégy doboz könyvet, kéziratokat, tárgyakat (köztük az író sétabotját, töltőtollát, fényképezőgépét), fotókat és hangdokumentumokat. Igyekezünk bemutatni a hozzánk került értékeket: ebben az évben jelent meg Márai kiadatlan, *Szabadulás* című, 1945-ben írt, a hagyatékkal hazaérkező, addig publikálatlan regénye a Helikon Könyvkiadó gondozásában. (Itt kell megjegyeznünk, hogy az író levelezése, a Szabad Európa Rádióban elhangzott jegyzeteinek eredeti felolvasó-példányai – utóbbi mintegy tízezer gépelt oldal terjedelemben – gyakorlatilag teljesen kiadatlanok.) A kiadó az életmű folyamatos publikálásával nagy feladatot vállalt magára, a jelenleg készülő további kötetekhez továbbra is szakmai segítséget nyújt intézményünk. Részt vettünk az *Összegyűjtött versek* című kötet megjelentetésében, a *Napló 1984–1989* jegyzetanyagának elkészítésé-

Édcsapjának dolgozószobája Kassán, 1890-es évek. PIM. Márai-hagyaték
The study of Márai's father in Kassa, the 1890s. Márai-bequest

ben és a jövő évi tervek között szerepel egy elbeszéléskötet anyagának válogatása, valamint még egy, eddig publikálatlan regényének kiadása is.

Nemcsak itthon, hanem külföldön is úrrá szerűen nőtt az igény az író művei iránt. Olaszországban két év alatt csaknem 180.000 példányban fogyott el *A gyertyák csonkig égnek* című regény (*Le braci* címen), de a *Die Glut* Németországban is hasonló sikereket ért el. Mindkét országba küldtünk lapok, kiadók részére fotókat, melyeket plakátokhoz, könyvjelzőkhöz, tanulmányokhoz használtak fel illusztrációként; e megnövekedett „kereslet” szinte felkészületlenül ért bennünket. A robbanásszerű sikerre jellemző, hogy most készül az író egy kötetének japán fordítása.

Az idei centenáriumi évben múzeumunk jelentős szerepet vállalt a megemlékezésekben is. Három munkatársunk előadást tartott az áprilisban megrendezett kétnapos Márai-konferencián, Szombathelyen. A hagyaték és az író életműve iránt megnőtt érdeklődés adta az ötletet az *Éltem egyszer én, Márai Sándor* című képeskönyv (a Helikon Kiadóval közös kiadás) elkészítéséhez.

M. Hrabovszky Júlia (Zsüli néni). Magántulajdonban Júlia M. Hrabovszky (Aunt Zsüli). Private property
Fotó – Photo: Szenes Márton, 1918.

Már kapható a boltokban az író hangját megörökítő CD lemezünk *Csak idegenben érti meg az ember...* címmel. Kassán Márai-emlékszobát rendeztünk be, s a Károlyi-palota felújításának befejeztével a teljes életművet bemutató kiállítással emlékezünk a száz éve született íróra.

Intézményünk tehát egyfajta Márai-kutatóbázissá vált, kiemelt helyet kapott tudományos műhelyben az életmű széles körű feltárása és publikálása. Gyűjteményeink különös gondot fordítanak Márai életművére a szerzeményezés során is.

Egy polgárasszony vallomásai

Legfrissebb, idei szerzeményünk Márai nagynéninek, Zsüli néninek (1858–1946) memoárja. Az 1938-tól kezdett és 1941 áprilisában befejezett mű ajánlása így hangzik: „Szeretett unokaöcsémnek, Márai Sándornak, családjunk minden kedves tagjának és számos jóbarátomnak írtam e könyvet, hogy maradjon belőlem valami, ha már nem leszek.” A következő, igen „beszédesebb” részletet *Ami elmúlt*. (Visszaemlékezések életemből) című 420 oldalas önéletírás első fejezetéből idézzük, mely *A család* címet kapta.

„Kedves öcsém Márai Sándornak megígértem, hogy megírom memoirjaimat, mert hosszú életemnek vannak érdekes pillanatai, főleg azok számára, akik szeretnek. Te, Sanyikám, annyi jelét adtad ragaszkodásodnak, hogy igyekezni fogok megírni visszaemlékezéseimet... ha ugyanis lesz időm, erőm hozzá. Mert életerőm hanyatlását érzem pár hét óta. Orvosi vizsgálatra kellene mennem, de fáradt vagyok és sokszor gondolom, mi végből? Ez év januárjában töltöttem be 80-dik évemet, szép kor, tekintve, hogy csak alig egy év óta érzem annak súlyát. A természet kegyes volt hozzám, testileg, lelkileg megmaradt rugékonyságom és nem éreztem a kor súlyát, de azt elkerülni nem lehet. Mennünk kell... ez a természet parancsa és jobb, ha akkor megyünk, amíg van erőnk, meg lehetünk egyedül, nem vagyunk tehetetlen tömeg mások terhére. Ha visszatekintek a múltba, életemnek legelső észlelt esemé-

nyei 3 éves koromból származnak és nagyon homályosan ugyan, de megvannak emlékezetemben.

Atyám, aki 1858-ban, születésem évében Aradon törvényszéki elnök volt, mivel nemcsak nagy tudású, éles eszű, ritka szellemes ember volt, de a német nyelvet is tökéletesen bírta, kartársai nagy irigységére fontos állásba, Bécsbe lett áthelyezve.

Egy bécsi bérház harmadik emeletén laktunk, (akkor persze lift még nem létezett), közel az úgynevezett Glacishez, amiből a jelenlegi Ringstrassek létesültek. Emlékszem a Glacisra: magas fák, széles út, ahol délelőtt gyerekek sétáltak kísérőnőjükkel és fejkendő asszonyok mindenfélét árultak: péksüteményt, gyümölcsöt, cukorkákat. Az én kisasszonyom minden alkalommal vett számomra egy picike, cukorból készült, málnaszörpvel töltött üvegcskét, aminek ára 1 krajcár volt és én roppant szerettem ezt. Ez az egyik bécsi emlékem; a másik, hogy édesatyám kézen fogva vezetett fel a harmadik emeletre és hogy türelmem legyen, mesébe fogott az első lépcsőfoknál, ami az utolsónál ért véget. Hat éves voltam, amikor jó atyám 48 éves korában 3 havi betegség után meghalt. Most is magam előtt látom őt: magas, szikár ember volt, kis fekete bajusszal és hajjal, sápadt arccal. Beteges ember volt. Nekem nagyon imponált, de nagyon szerettem...

A Vizivárosban, saját családi házunkban laktunk akkor, az akkor Hétpacsirtának nevezett utcában, mely abban az időben még nagyon primitív negyed volt (a jelenlegi Bathyány utcával párhuzamos), de atyám, bár távol esett hivatalától (ez időben hétszemélynő volt, a jelenlegi kúriai bírónak megfelelő állás, csak fontosabb, mert akkor 7 főbíró volt), mely Pesten a Kúria épületében volt, a csend és nyugalom miatt választotta a Vizivárost lakhelyül. Urasan épített hatszobás ház volt, mellékhelyiségekkel, tornáccal, kertté átalakított udvarral, amelyben egy különálló nyári szoba is volt, amit mi szaletliknek neveztünk. A személyzet szakácsnő, szobaleány, inas és a »bonne«-nak nevezett Betti kisasszonyból állt.

Mikor ebbe a családi házba Bécsből átköltöttünk, 4 éves voltam, (atyám egy évig volt Bécsben, mint Hofrath és onnan nevezték ki Pestre hétszemélynőnek). Keresztanyám gróf Forrayné szül. Brunswick Júlia grófnő (Brunswick Teréznek a híres pedagógusnak unokatestvére), hogy anyámnak az átköltözést megkönnyítse, meghívott minket gyermekeket Betti kisasszonnyal együtt egy hétre Vác melletti birtokára, Dukára. Négyen voltunk akkor testvérek: Lulunak nevezett nálam 4 évvel idősebb Louise nővérem, János, 2 évvel idősebb fivérem, hugom, Valerie, aki két évvel volt fiatalabb, mint én és a szüleim fogadott leánya, Hrabovszky Emma, özv. Olchváry Elekné (jelenleg 89 éves és veje házában él Kassán).

Az utazásra nem emlékszem, vasúton, hajón vagy kocsin tettük-e meg, csak arra a pillanatra, mikor szeles, esős időben, sötétben, át kellett mennünk a Lánchídon. Kézen fogva vezettek és én féltem kissé.

A dukai tartózkodás néhány pillanata is emlékemben maradt. Külön lakosztályunk volt Betti kisasszonnyal, ott is étkeztünk. Szobáink egy hosszú folyosóra nyíltak, annak végében volt egy ajtó, amihez közelednünk nem volt szabad. Ez volt a már agg Brunswick Teréz szobájának ajtaja. Már évek óta ott élt rokonánál és ott is fejezte be életét. Minket gyermekeket nagyon izgatott e tilalom, minden áron látni szerettük volna a szoba lakóját. Főleg Louise nővérem leskelődött egyre. Végre megpillantotta a botra támaszkodó agg nőt. Nem leskelődött többé és azzal oszlatta el kíváncsiságunkat: »nem érdemes látni őt, úgy néz ki, mint egy öreg boszorkány«. Szegény, angyali jóságú Teréz, aki egész életét a gyermeknevelésnek szentelte, vajon mit szőtt volna, ha tudomására esik a 8 éves kislánynak ítélete?

Keresztanyámra jól emlékszem, mert ő halála napjáig – atyám halála után is – mindig felkereste anyámat és minket gyermekeket elhalmozott ajándékokkal. Mint nagyon finom, idős dámára emlékszem reá vissza. Arcképe most is itt van előttem berámázva az íróasztalomon. Az ő kedvéért lettem Zsüli a családban, csak későbbi ismerőseim, akik már mint írónőt ismertek meg, neveztek Júliának.¹

Zsüli néni írásait – regényeit (Keleti Párizs, Asszony szerelem, Apró történetek a nagyvilágból) és műfordításait például Sienki-ewiczról, Mérimée-től – M. Hrabovszky Júlia néven publikálta. Férjével, Muntureanu Györggyel Bukarestben és Párizsban éltek. Zsüli 1930-ban, férje elvesztésekor Budapestre költözött. Sok időt töltött Csesztvén, a családi birtokon. (A Grosschmid és Madách családot rokon szálak fűzik egymáshoz). Márai számára nagynénje – különös szokásaival együtt – az, aki valamiképpen összetartotta, maga köré gyűjtötte a családot. Ezért szinte szimbólum értékű, hogy egyes visszaemlékezések szerint, temetésén, 1946 tavaszán volt együtt utoljára teljesen a Grosschmid család. Márai Zsüli néni halála alkalmából írta *Fejfa* című megemlékezését az Új Időkben.² Emlékező sorait így fejezi be: „Néztem a szerény-szegény sírt, amely befogadott egy gazdag, nemes életet. Tűnődtem, mi lehetett ez élet titka? Nem volt szeretetlen, de soha nem szeretett lobogó érzelmekkel senkit. Nem volt érzéstelen, de nem volt közömbös sem: úgy szabályozta érzelmeit és indulatait, ahogy lecsavarják, vagy felsrófolják a petróleumlámpa kanóciát. Nem lobogott, csak világított... De mindez nem válasz egy élet titkára. Azt hiszem, tudom a titkot. Zsüli nyolcvanhat éven át, - tapintatosan, de engesztelhetetlenül -, kíváncsi volt...”

Zsüli néniről Az egy polgár vallomásai című regényében (1934) is megemlékezik, többek között ezt írja róla: „...nagyvilági életet élt, híres írókat ismert személyesen, állandóan »készen volt a fejében« néhány regény, melyeket már »csak le kell írni«, többször beszélgetett a román királynővel is, s mindenképpen a másik világhoz tartozott, nemcsak a felnőttek, hanem a szellem és születés kiváltságosainak világához. Divatosan öltözködött, terebélyes kalapot viselt, suhogó seilyemruhákat, mintha bálba menne; így vonultunk a Szigetre, onnan hajóval a Boráros térig, Zsüli néni Mester utcai lakásába, ahol minden »emlék« volt. Ragaszkodott a családhoz, tele volt fényképekkel, régi levelekkel, százéves családi emléktárgyakkal. Engem is úgy ápolt, mint egy családi kegyesert, mint valami családhoz tartozó tárgyat. Zsüli volt a család titkainak őrzője...”

Az író szerint családja legpozitívabb alakja volt, akitől nagyon sokat tanult. Ő lett Márai számára a vágyott polgáriideál megtestesítője. Mindaz, ami a művekben nosztalgia, e kiadatlan visszaemlékezés tanúsága szerint egy nemzedékkel korábban még „tettenérhető”, természetes életforma. Ugyanis az adja izgalmas és érdekes voltát Zsüli néni visszaemlékezésének, hogy nem pusztán egy író vagy a híres unokaöcs közelében élő rokon írását olvashatjuk, hanem olyan „polgárasszonyét”, aki mindazt napi valóságként, sőt feladatként élte meg, ami Márai számára is az életteret jelentette. Az atmoszféra, a gondolkodásmód, az értékszemlélet mintegy az *Egy polgár vallomásai* előzményévé avatják a nagynéni memoárját: bátran meríthetnek belőle világképet, élményt, információt mindazok, akik Márai életművével foglalkoznak.

Jegyzetek

¹ 1954. május 6. 106. sz. 4.

² Sükösd Mihály: Egy magartartás széthullása. In: Valóság, 1959. aug. 30. 4. sz. 46–50.

³ Valóság és varázslat. A Petőfi Irodalmi Múzeum évkönyve. Bp., 1979. 231–240.

Családi ünnep Márai Sándor fiának keresztelője alkalmából, 1939. Bal oldalon Zsüli néni. PIM. Márai-hagyaték Family feast at the christening of Márai's son, 1939. On the left Aunt Zsüli. Márai-bequest Amatőr felvétel – Private snapshot

⁴ Márai Sándor üzenete. Bp., 1990.

⁵ Márai Sándor titkai nyomában. Salgótarján, 1993., „...egyszer mindenkinek el kell mennie Canudosba...” Bp., 1998.

⁶ „személyiségnek lenni a legtöbb...” Szombathely, 1993., Ambrustól Máraihoz. Szombathely, 1997., Búcsi egy kultúráról. Szombathely, 1998.

⁷ 1948. máj. 1. 18. sz. 292–293.

The Decades of Research on Márai

For the last ten years the importance of Hungarian emigrant literature became more and more appreciated. Books and exhibitions were published or opened on literary men living abroad. Sándor Márai was one of the most popular writers in exile. During the decades of communist era his name was forgotten in Hungary. Only after his death in 1989 became his name well-known again, and in the 1990s his popularity increased rapidly. His novels were published one after the other, interviews made with him could be read. The Petőfi Literary Museum started to make a Márai-bibliography in 1988, which when finished will contain all the writings (novels, interviews) connected to Márai. The museum took part in other Márai-projects as well. Several books and a CD about Márai were published with the help of the museum, which became the centre of research on the writer and of the collecting of Márai-relics. The latest resource that can be read by visitor and scholar is the memoir of Márai's aunt, Zsüli. She wrote and translated novels and for Márai represented all the good of the previous generation.

„Csak idegenben érti meg az ember...” Rendhagyó beszámoló a hangtári feldolgozó munka (műhely)titkairól

Kelevéz Ágnes

A Petőfi Irodalmi Múzeum Hangtárában nemcsak irodalmi interjúk készítésével gazdagodik a mára már több, mint ötezer felvételt tartalmazó gyűjtemény, hanem, táraink gyakorlatának megfelelően, alkalmankénti vásárlásokkal, valamint írónk – hagyatékokkal beérkező – hangfelvételeivel is. Basch Lóránt hagyatéka az egyik legrégebb, technikátörténeti szempontból legértékesebb része gyűjteményünknek. Az 1930-as évek második felében többek közt Babits, Karinthy, Schöppflin Aladár, Halász Gábor és Török Sophie hangját rögzítették egy akkor gyakran használt, ma különösnek tűnő alapanyagra, amely nem más, mint a röntgenfelvétel negatívja. Ha a fény felé tartjuk a vékonyan barázdált sötét, fényes lapokat, emberi csontok körvonalai vehetők ki rajtuk. Török Sophie gyűjtőszervevényének és a technikai újdonságok iránti nyitottságának köszönhetőek a nagyrészt baráti körben megörökített megnyilatkozások. Karinthy felolvasását, karcolatait, éneklését helyeslő nevetéssel jutalmazták a jelenlevők. Babits Ildikó vékonyka, gyermekhangján elmondja az esti imát. A felvételeket lejátszva, hetven évet szinte átugrunk, s észrevétlenül mi is részesei leszünk az ott törtéteknek, halljuk a társasági neszeket, tapasztaljuk a jókedvet, és legfőképp átérezzük az izgalmat, hogy most különleges dolog történik: saját hangunkkal üzenünk a jövőnek. Nem véletlenül kezdi Karinthy a következő szavakkal mondanivalóját: „Halló, itt Karinthy Frigyes, a költő, a huszadik századból”.

A Márai-CD borítója
The cover of the Márai-CD

A hatvanas években még ritkaságszámba ment, a technika fejlődésével párhuzamosan azonban egyre általánosabbá vált, hogy otthoni magnókkal amatőr felvételek szülessenek. A rádióknak adott nyilatkozat vagy a különböző céllal rögzített irodalmi interjú a mindennapi élet része lett. Ezért az utóbbi években egyre gyakrabban tartalmaznak a Múzeumba kerülő hagyatékok (például Pusztai Sándor, Illés Endre, Cs. Szabó László, Nemes Nagy Ágnes és Ottlik Géza) hangokat is.

A muzeológus átnézi, rendezi, leírja és besorozza a hozzá kerülő anyagot. Azonosít és rendszerez. Hasonló módon jár el, ha a nyilvánosságnak szánt műtárgyat vagy egy-egy alkotó legszemélyesebb tárgyait, magáncélú eszközeit kell leírnia. A hangtáros ugyanolyan pontossággal készít katalóguscédulát egy konferencia hivatalos hozzászólásairól, mint bensőséges művészi vallomásokról, írói hitvallásokról.

Most az egyszer azonban szeretnék kilépni a feldolgozó muzeológus objektív és szentvelennek tűnő szerepköréből, s kivételesen, egy személyes kitérővel, e munka érzelmi háttéréről szeretnék beszámolni.

A hagyatékok a múzeumba érkezésük pillanatában még magukon viselik a mindennapi élet esetlegességét, színességét, a tárgyak egy laza és szerves rend nyomait őrzik. Ám gyűjteménybe kerülésükkel párhuzamosan mindez felbomlik, hiszen az a személy, aki létrehozta és elhelyezte őket, aki értelmet és célt adott létüknek, eltűnt „középről”. A levelek, a cédulák, a könyvek, a felvételek átmenetileg árvák maradnak, s majd csak egy új, szabályozott rendszerben találják meg helyüket a feldolgozó munka során. Mi, akik ezt

Tervezte – Designer: T. Nagy György

a szakmát űzzük, mindnyájan érezzük a hagyatékok legegyszerűbb tárgyában is a személység nyomát. Mindezen belül a hangfelvétel az egyik legkülönösebb múzeumi tárgy, hiszen úgy rögzít egy pillanatot, hogy az ember egyedi, összetéveszthetetlen, legszemélyesebb részét, a hangját idézi fel. Ha valaki beszél, azt hisszük, „itt van”. Épp emiatt az „itt van”-érzés miatt volt katartikus élmény a Márai-hagyatékok feldolgozása, hiszen nemcsak a halál utáni megszólalás különössége társult a felvételek hangulatához, hanem az is, hogy az író életének utolsó, több mint negyven évében földrészek választották el Magyarországtól, s hangja életében sem volt hallható itthon.

Már egyetemista koromban – ekkor még egyetlen művét sem adták ki újra Magyarországon – legfontosabb olvasmányaim egyike az *Egy polgár vallomásai* volt. Az 1988-as, 1989-es évek történelemfordító eseményei alatt, magamban – menthetetlen filozofként – nemegyszer azért hajtottam volna gyorsabban a történelem kerekét, hogy Márai megérhesse azt a pillanatot, amikor engedelmük nélkül, emelt fővel vethet véget emigrációjának, amikor az általa szabott feltételek teljesülnek, s demokratikus választások után katonailag is független országba térhet haza. Ezt a várokozásomat vágta félbe megfellebbezhetetlenül a San Diegóban elsütött pisztoly. Évek múlva értettem csak meg, utolsó, megrázó, mélyen emberi és metszően tiszta naplóját olvasva, hogy ő már nem a visszatérésre várt. „Nem szabad siettetni, de nem szabad lekésni sem a »ő halált«” – írja a Napló utolsó lapjain. Ekkor már az „ars moriendi érdekli”, ahogy Kertész Imre fogalmaz tanulmányában. Megfontolt komorsággal nem a hazaútra, hanem a halálra készült. Utolsó leírta mondata: „Várom a behívót. Nem sürgetem, de nem is halogatom. Itt az ideje” – s a hozzá illő következetességgel meghúzta a ravaszt.

1990 után sorra jelenhettek meg művei, s végre olvashattuk, megismerhettük őt. Mikor pedig hagyatékaival együtt a Múzeumba került szalaggyűjteménye is, egyszer csak váratlanul megszólalt. A tiszta kiejtésű, mély hang, mely nekem mindig ugyanolyan egzisztenciális komolyságúnak tűnik, mint mélyen barázdált arca, végre hozzákapsolódhatott az általa leírt szavak zamatához. Az íróról alkotott belső képem valahogy ekkor vált háromdimenzióssá.

Márai több mint ötven orsós és kazettás szalagjának körülbelül egyharmada zenét tartalmaz. Beethoven, Wagner, Bach művei

az író zenei érdeklődését rajzolják körül. A Szabad Európa Rádiónak adott hivatalos, visszafogott hangú nyilatkozat gondolatai hasonlóan súlyosak, mint a Napló bejegyzései. Sok Márai-mű hangzik el rádióműsor-ként, és több kazetta is tartalmaz versösszeállítást: emigráns színészek, Szabó Sándor, Szörényi Éva szavalják híres magyar költők verseit. Márai nemcsak olvasni akarta a szívéhez közel álló költeményeket, hanem hallani is... magyarul. A kedves hangulatú családi felvételeken, sajnos, nagyobb a háttérzaj, mint maga a beszéd. A Napló oldalairól jól ismert Lola, Márai felesége, dúdol és kacag, a másikon Márai tanítja őt, milyen hangosan olvasson fel a mikrofon előtt verset. A Napló utolsó előtti bejegyzése életteltelítődik meg: „Ma nagyon hiányzott L. testének nemessége és előkelősége. Mosolya. Hangja.” S végre megtaláltuk a *Halotti beszéd* Márai által felolvasott szövegét is, mely nyilván hamarosan ugyanolyan jól ismertté válik, mint Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című versének szavai. Számomra mégis otthon készített felvételei voltak a legmeghatóbbak, mert hétköznapi zörejeikkel szinte többit, szorongatóbb üzenetet közvetítettek, mint a pontosan megfogalmazott mondatok, a gondosan felolvasott szövegek. A karácsonyi énekeket tartalmazó szalagokon az itthoni jól ismert dallamok magyar nyelven szólalnak meg, Márai ízlése szerint válogatva. Az egyes dalok között, szinte látjuk, matat a mikrofonnal; majd hangosan kattant a felvevő gomb. Hallani lehet a lélegzetét. Minden módon érezni igyekeztem, hogy egy darabka magyar nyelvű karácsonyt varázsoljon a barna, vékony szalagok segítségével New York vagy San Diego közepére. Egy másik alkalommal saját műveiből olvas fel részleteket, s mikor az általa kijelölt szöveg végéhez ér, gongütés szólal meg. Ugyanolyan gongütés, mint a háború előtti magyar rádió műsorában. A különb-

ség csak az, hogy ez évtizedekkel később, más kontinensen visszhangzik, nem profi hangtechnikus vágja a felvétel végére, hanem az író maga üti meg a gongot. Koppan a faültő vége az asztalon, mikor leteszi. Nincs stúdió és nincs technikus. Hallgatóság sincs. Márai mégis pontosan és következetesen megszólaltatja a gongot. Egyszer talán felfigyel rá valaki.

A szalagok közül végül előkerült az az orsó is, mely a legkomolyabb és legmeggrázóbb felvétel az összes közül. Feleségének és fogadott fiának üzen 1967 februárjában, végrendelezik kéziratainak és könyveinek sorsáról: „Mami, Janika...” – kezdi a felvételt. Aggodalmait fogalmazza meg először. Fél attól, hogyha a kéziratok egy amerikai egyetemre kerülnek, ahogy először tervezte, akkor elkallódnak: vagy azért, mert nem törődnek vele, vagy azért, mert „törődnek vele és az sem lenne jobb”. Megkéri fiát, hogy viaszkos vászonba csavarja be őket, „úgy, hogy víz, por, az idő ne ártson nekik”, és őrizze meg jól ezt a csomagot. „És ha egyszer Magyarországról elmentek az oroszok, titkos választásokat tartottak, helyre állt egy alkotmányos helyzet, akkor, de nem előbb” a kéziratok kerüljenek vissza Magyarországra. Kapcsolatot kell keresni a Magyar Tudományos Akadémiával. Mindaddig – folytatja – a kiadatlan magyar kéziratok közül egyetlen lehet publikálni, de a régi könyvekből újat nem ajánl kiadásra, mert „ezzel várni kell addig, amíg otthon rend lesz. És otthon aztán egy kiadó gyűjteményesen két-három kötetben úgynevezett bibliapapíron kiadja.” Végül rendelkezik régi, Zápor utcai lakásának sorsa felől is, ezt pár szóval, szinte mellékesen elintézi. A kéziratok és a művek hazakerülése mindennél fontosabb számára. Közben meg-megbicsaklik a hangja, torkát köszörüli. Zárszóként bmondja az évszámot is: 1967. Ekkor még több mint húsz év van hátra. Nemcsak addig, amíg úgymond

„otthon rend lesz”, hanem addig is, amíg bekövetkezik az, amit ekkor még nem is sejtett. Túl kell élnie felesége, sőt János fia váratlan halálát is, s öregségének végső magányában kell döntenie sorsáról. Amikor először, gyanútlanul feltettem a magnóra és meghallgattam ezt a többtől külsőleg semmiben sem különböző szalagot, s minden zugot betöltött az addigra már jól ismert, mély hang, akkor – hangtári szobámban, katalóguscéduláktól és dobozoktól körülveve, számomra is váratlanul – megsirattam.

Ma már mindenki hallhatja ezt a felvételt. A Márai Sándor hagyatékából válogatott régi felvételek új stúdió-felszerelésűnknek köszönhetően megtisztítva, CD-lemezre írva 2000 októbertől kezdve megvásárolhatók a Múzeumban és a könyvesboltokban. Az egyes felvételek közti szünetekben felzeng a sok évtizeddel ezelőtti gongütés. Márai végre hazaérkezett.

One Can Only Understand it Abroad An Irregular Account of the Work in the Audio Archive

The audio archive of the Petőfi Literary Museum contains not only interviews made with writers, but recordings, cassettes, albums owned by the artists. Maybe the most interesting pieces are those recordings, which were made by the writers themselves, or were made privately at parties and other gatherings and were heard by only the owner of the recording and by a few lucky ones. The researcher when listening to these recordings is touched emotionally by the magic of the moment when the man or woman behind the artist appears and is clearly heard. This is just the case with the bequest of one of the greatest Hungarian literary men, Sándor Márai. Márai, who was a celebrated and popular writer between the two world wars, left the country shortly after the communists came to power. He never came back to his homeland and at the age of 89 died in 1989. The recordings, which treasure even breathtaking moments of his private life, complete the picture of the man in exile. From October 2000 those who are interested in the life of the writer and of the man Sándor Márai, can listen to his voice on a new CD, which can be bought in the museum and in bookshops.

Digitális archiválás a PIM hangstúdiójában

Bolla György

A Petőfi Irodalmi Múzeum Hangtára jelenleg már több ezer órnyi hangfelvétellel rendelkezik. A felvételek többségét mágnesszalagon – orsós és kazettás formában – rögzítették. A mágnesszalagok között közel ötven éves példányok is akadnak. Az eltelt idő alatt ezek a szalagok előregedtek, könnyen szakadnak, leválik róluk a mágneses réteg, ezért sürgetően szükségessé vált a rajtuk lévő hangfelvételek megmentése.

A Károlyi-palota rekonstrukciója során lehetőségünk nyílt, hogy nagy gonddal állítsunk össze egy – a kor követelményeinek megfelelő – digitális hangstúdiót. A stúdióban a jelfeldolgozás kizárólag digitális formában történik, melynek végeredméke compact discre (CD) kerül. Pillanatnyilag ez a választás tűnik a legjobb kompromisszumnak az elvárható hangminőség és élettartam, valamint a szükséges ráfordítás között. A CD-szabvány 44,1 kHz mintavételezési frekvenciájú és 16 bit felbontású digitális jel-sorozat rögzítését teszi lehetővé.

Tekintettel arra, hogy a szóban forgó hangfelvételek döntő többsége csak emberi beszédet tartalmaz, a CD által biztosított minőség messze meghaladja a minimálisan elvárt sávszélességet, jel-zaj viszonyt és dinamikát. Alapvető fontosságú kérdés volt annak az eldöntése, hogy a hangfelvételeket jelenlegi állapotukban rögzítjük CD-re, vagy a mai tudásunk és műszaki lehetőségeink szerint restauráljuk azokat. A számítástechnika és a digitális jelfeldolgozás fejlődése naponta újabb és újabb eredményekkel, korszerűbb, több szolgáltatást és jobb minő-

séget nyújtó software-verziókkal lepi meg a felhasználókat. Ezért álláspontom szerint, nem szükséges a restaurálást a mai technikai színvonalon megoldani, hiszen a fejlődési trendeket figyelembe véve, lehetséges, hogy amikor az aktuális hangfelvételt használni akarjuk, a majdani műszaki lehetőségekkel sokkal jobb minőségű végeredmény érhető el – feltételezve, hogy a felvételek jelenlegi állapotát konzerválni tudjuk további minőségromlás nélkül.

Jelenleg tehát a mágnesszalagokon lévő hanginformációkat minimális változtatással (brumm-kompenzálás, zajszűrés) digitalizáljuk és átmentjük CD-re. Az elkészült hangstúdió persze nemcsak ennyit tud, CD-kiadványok előkészítésére is alkalmas.

A stúdió lelke egy Soundcraft gyártmányú Spirit 328 típusú digitális keverőpult. Az ebbe beépített equaliserek, dinamikasabályozó egységek és effektek szinte minden igényt kielégítenek. Ezenkívül használunk még egy DART-programot (Digital Audio Restoration Technology); tapasztalatom szerint ez leginkább a periodikus jellegű impulzusszerű zörejek kiszűrésében nyújt nagy segítséget.

Lehallgatásra a Genelec 1029/1091 hangmonitor összeállítását használjuk, melynek

minősége az adott célra tökéletesen megfelel. Természetesen a hangfelvételeket vágni, szerkeszteni is szükséges. Erre a célra egy Soundscape SS-HDR 1 típusú hard-disc recordert használunk. A hozzá tartozó V 2.0 software-verzió további jelfeldolgozási lehetőségeket is kínál (equaliser, dinamika modul, noise gate, Time stretch stb.). A stúdió berendezései között a jeltovábbítás különböző digitális vonalakon (TDIF S/PDIF AES/EBU stb.) történik a CD-író is beleértve.

A stúdió leggyengébb láncszemei a különféle analóg bejátszó magnetofonok. A hangfelvételek készítésekor elődeink a legváltozatosabb minőségű mágnesszalagokat és a létező összes szalagsebességet használták 2,38 cm/s-tól egészen 19 cm/s-ig. Ezért ma már nagy probléma olyan magnetofont találni, amellyel ezek a felvételek megfelelő minőségben lejátszhatók.

A régi hangfelvételek megmentésén kívül ugyanolyan fontos feladat a hanggyűjtemény gyarapítása is új interjúk készítésével, ezért a hangstúdió technikai helyiségén kívül egy megfelelő akusztikai tulajdonságokkal rendelkező felvételi helyiség is készült. Az AKG C-3000 mikrofonok jele köz-

vetlenül a digitális keverőre csatlakozik és analóg jellé nincs is visszaalakítva, csak monitorozás céljára.

Helyszíni felvételek készítéséhez rendelkezünk SONY gyártmányú Mini-disc rögzítővel. A beérkező anyagot a stúdióban lévő Mini-disc lejátszón keresztül digitális formában feldolgozzuk, és CD-re rögzítjük. Reméljük, hogy az általunk készített anyagok megőrzik minőségüket úgy, hogy az utánunk következő generációk is részesülhetnek abban az élményben, amit nagy íróink, költőink eredeti hangfelvételeinek hallgatása jelent.

Archives Digitised in the Recording Studio of the Petőfi Literary Museum

The Petőfi Literary Museum hosts thousands of hours of sound recordings, most of them being on magnetic tapes which grew rather old and sensitive, so it is very important to save these recordings as soon as possible. A new digital recording room was built for the museum, where the magnetic tapes have been re-recorded on compact discs. Most of the documents have been preserved on CDs with a minimum amount of changes making it possible to restore them later with even more developed techniques. The recording studio is well equipped to solve a wide range of tasks successfully, so that the next generations could enjoy great authors' original recordings as well.

Szentkuthy Miklós hagyatéka

Hegy Katalin

„Szeretem a széljegyzetek szerénységét, máskor meg az öntéző vallomás vagy gyónás erejét” – nyilatkozta Szentkuthy Miklós a *Frivolitások és hitvallások* című önéletrajzi visszaemlékezésében. Ez a vallomás pontosan jellemzi kéziratos hagyatékának sajátosságát. Kevés író van, akinek ennyire teljesen, hiánytalanul maradt együtt élete külső és belső történéseinek igazolása.

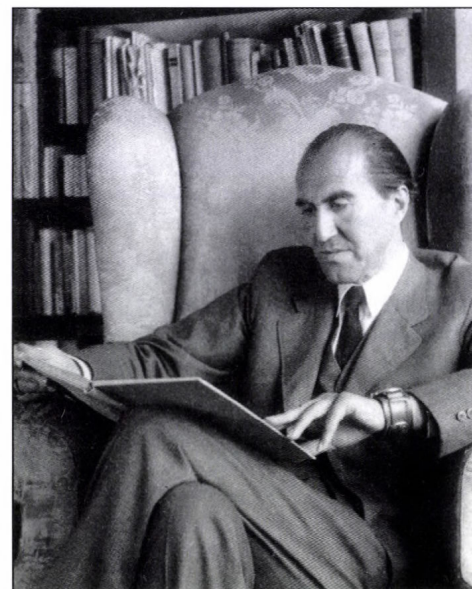
Szentkuthy Miklós hosszú élete során minden írását – jelentőset és kevésbé jelentőset egyaránt – megőrizte. Így nemcsak a megjelent nagy regényeinek kéziratai maradtak fenn, hanem fiatalkori versei, novellái, torzóban maradt íráskezdeményei, befejezett, de ki nem adott regényei, naplófeljegyzései, levelezése, házi levelező-cédulái, valamint nagy számú, csodálatos és egyéni rajzai is. A hagyatéka valószínűleg legérdekesebb és legértékesebb egysége hatalmas, több százezer oldalas zárolt napló-folyama, amelynek 1948-ig írott részét 2013-ban; az 1988-ig, haláláig írott részt pedig 2043-ban bocsáthatjuk a kutatók rendelkezésére. Ugyanakkor néhány ifjúkori, nem zárolt naplórészletből pontosan lehet tudni, hogy

milyen lesz a százezer oldalnyi napló: őszinte, önelemző, moralizáló, esztétikai kérdéseket feszegető, s a politikai-történelmi eseményeket is nyomon követő írásfolyamra számíthat az utókor.

Szentkuthy Miklós szerette az életét dokumentálni. Minden belső történés, impreszió, látvány akkor vált számára valósággá és kézzelfoghatóvá, ha megörökítette a mozzanatot írásban, rajzban, fotóban. Ahogy ő fogalmazott: „Ha fénykép van, ha napló van, akkor kap testet minden, amit leírás, kép nélkül illanónak, megfoghatatlannak érzek.” Minden írását datálta, ilyen szempontból könnyű rendezni hagyatékát. Nagyszülei, szülei apró-cseprő tárgyaihoz, levelekhez, kicsi emlékekhez ragaszkodott, mindent megőrizte. Így maradt fenn az író édesapjának, Pfisterer Lajosnak a feleségéhez, Götzler Gizellához küldött, több mint száz, érdekes képeslapja, amelyek a századelő különböző városait ábrázolják. Iskolai értesítőit, tanári kinevezéseit, ösztöndíjainak iratait mind egybegyűjtötte, így személyi dokumentumait szinte hiánytalanul megőrizhetjük. Megtartotta a Mária Kongregációban töltött évek relikviáit: szentképeket, papi névsorokat, jegyzőkönyveket. A családtagokkal folytatott üzenetek céduláit is eltette. Azt

is, ami tartalmilag nem igazán fontos. Utazási emlékei sorában ugyanúgy megfér a naplófeljegyzés, egy-egy szép katalógus, prospektus, mint egy jelentéktelen vonat- vagy villamosjegy, múzeumi, színházi belépő vagy

*Az író karosszékében, 1956. Magántulajdonban
The writer in his easy-chair, 1956.
Private property*

Szentkuthy Miklós: Budoár és udvarlás. Tus, akvarell. PIM Kézirattár
Miklós Szentkuthy: Boudoir and courtship. Pen and ink, water-colour
Kép – Image: T. Nagy György

étlap. A képeslapokat, reprodukciókat, albumokat, könyveket is nagy szenvedéllyel gyűjtötte.

Nagy nyeresége a Petőfi Irodalmi Múzeumnak, hogy Szentkuthy ilyen értékes, érdekes kéziratok hagyatékának őrzője és gondozója lehet. Más fontos része örökségének még nincs közgyűjteményben. Egyedülállóan értékes 14–15.000 kötetes könyvtárát, melynek darabjai a gazdag széljegyzetek miatt naplóinak egyenes folytatásai és kiegészítői, intézményünk védi. Margináliái jelentőségéről így ír: „Naplóm – nem értelmetlen, de – félig hasznos könyvtáram nélkül.” A napló és a könyvtár együtt illusztrálja az író fentebb

idézett vallomását „a széljegyzetek szerénységének” vagy „az öntépfő vallomás vagy gyónás erejének” szeretetét. Szép bútorait az Iparművészeti Múzeum vette nyilvántartásba. Jelentős képzőművészeti alkotások, festmények, grafikák, illusztrációk tartoznak még a hagyatékhoz; a művészek mind Szentkuthy barátai voltak, mint például Frank Frigyes, Kelemen Emil, Forgách-Hann Erzsébet, Borsos Miklós, Gerlóczy Sári, Szemethy Imre. Az 1880-as évektől ezernyi fényképet hagyott ránk örökül a Pfisterer-ösökről, családtagokról, szerelmekről, barátokról, önmagáról. Szentkuthy pályájának kezdetétől gondosan egybegyűjtött lapkivágatok – tanulmá-

nyok, kritikák, recenziók, interjúk – dokumentálják írói munkásságának eseményeit, fogadtatását. (Ez minden bizonnyal jó nyersanyag lehetne egy Szentkuthy-bibliográfiának.) A Szentkuthy örökség ezen része Tompa Mária tulajdona, aki 1978-tól az író hűséges társa, munkatársa volt, és aki nagy elhivatottsággal – Szentkuthy végakarátának tiszteletben tartásával – őrzi, gondozza a rábízott kincseket. Fáradhatatlan munkájának köszönhetően ismerhette meg az irodalombarát közönség azokat a regényeket, amelyek Szentkuthy Miklós életében nem jelentek meg, mint például a *Cicero vándorévei* (1990), *Barokk Róbert* (1991), *Euridiké nyomában* (1993), *Ágoston olvasása közben* (1993), *Bianca Lanza di Casalanza* (1994), *Narcisszusz tükre* (1995), *Az alázat kalendáriuma* (1998), a *Bezárult Európa* (2000). Ez a felsorolás is mutatja, hogy Kézirattárunkban mennyi eddig ismeretlen Szentkuthy írás található.

Az író levelezése értelemszerűen csak a hozzá írt leveleket tartalmazza. Elsőként találunk Szentkuthy által írt igen érdekes darabokat is, számuk azonban elenyésző. Reméljük, hogy az elkövetkező években előkerülnek majd lappangó autográf levelei is. Nincs igazán dokumentációnk arra vonatkozóan, hogy a Szentkuthy által írott leveleknek mi a jellemzője. Annyi bizonyos, hogy nem volt tipikusan „irodalmi” levelező. Szerelmeivel való levélváltásai elsősorban érzelmi alapúak lehetnek, hiszen saját műveiről köztudottan nem beszélgetett barátnőivel. Ez alól kivétel egyetemi csoporttársa, később szerelme, Hercz Mária, majd évtizedekkel később Tompa Mária. A filológusok számára érdekes adatra bukkanunk egy terjedelmes, Hercz Máriának szóló 1931. június 13-i levélben, melyben a természethez való esztétikai és filozófiai viszonyáról ír huszonhárom évesen: „Egyébként én most értem el a természet szeretetéhez: azért ily későn, mert a természet-barátság turista-formái, a természet-imádás panteista giccs-vallásai, a természet-tudás szellem és intellektus-ellenes tendenciái, a természet-kedvelés kiszolgálói, kertészkedő-vénlányos változatai, a természet-költés kongó metaforái – eltakarják előlem az igazi természetet, ami ugyan kis t-vel írja a nevét, de sokkal több, mint amit eddig mondtak szegényről. A lelket néha utáljuk, pedig csak a pszichológusoktól irtózunk, nem a Psychétől. Így voltam a természettel is. Különbösen némi érettség kell hozzá, több mint a gondolkodáshoz (ne higgye: hogy valami passzív miszticizmus fenyeget, szó se róla!). Várom, várom az utazásunkat a hegyek közé és Isten segítségével összes impressziómat (= magyarázataimat) bele teszem nyersen a regényembe, melynek címe (ez csak első tónusa egy tervezett ciklusnak) valószínűleg Anti-Psyché lesz.” A tervbe vett Anti-Psyché című mű lett első,

legendássá vált regénye: a *Prae*. (A regényben szereplő folyóirat neve lesz az eredeti címváltozat.)

A Szentkuthy Miklósnak szóló levelek közül most csak két, eddig ismeretlen levelet közlünk, olyanokat, melyek – elsősorban Szentkuthyt barátaihoz fűző alapvető jellegzetességet – a *játékosságot* illusztrálják. Ezek a levelek nem egy hosszabb időtartamot átfogó, sok levélből álló egység kiemelt darabjai, hanem egyediek, ami azt is megmutatja, hogy a rendszeres, személyes kapcsolat jellemzi Szentkuthynak Sárközi Mártához és Kunszery Gyulához való viszonyát.

Fehér Holló Könyvkiadó
Budapest, 1948 május 3
Madách-utca 9.

Kedves Miklós,

sejtettem én ezt mindjárt! És legalább a könyveket visszaadta volna, hogy más írhasson rólok! De nem, azt már nem. Olvastam a novelláját a Magyarokban, ezt a gyöngyszemét a szocialista realizmusnak. Okulva belőle, megbíztam Czibort, hogy a közeljövőben látogassa meg Magdát, és egy óvatlan pillanatban lopja vissza a két Doré könyvem, mielőtt a hölgy kiárulja vagy eltűzeli őket.

Szentkuthy Miklós képeslapgyűjteményéből. PIM Kézirattár
Postcards of Miklós Szentkuthy's collection
Kép – Image: T. Nagy György

Erzsitől hallom, hogy milyen jól és hasznosan élnek ott. Én nem élek hasznosan, de jól. Miután itt most munkaverseny és élmunka a divat, és gyárak üzemek, sőt folyóiratok is munkaversenyre hívják ki egymást, én is hasznos tagja akarván lenni a társadalomnak, pihenési versenyre hívtam ki Erzsit. Reggel tízig az ágyban reggelizünk, majd feketézünk. Azután egyik nap fület, másik nap nyakat mosunk. A Park cukrászdában habos indiánert eszünk, majd autóbusszon munkahelyünkre megyünk. A Hollóban azonnal kikönyökölünk a balkonra, köpiünk, napozunk, Czibor nézi az ablakot pucoló lányokat alulról, én a rabbikat felülről. Ha jön egy naiv vevő, minden hónapban két-háromszor, és visz valami könyvet, lemegyünk a Vig Hajóba és feketét iszunk. Ha számlát hoznak, elbújunk a szekrény mögé, pénzespostást vállainkra emeljük, ha végrehajtani jönnek, bediktáljuk a parasztpárt sokszorosítógépét.

A Válasz most épp megjelent, de fog-e még, és ha igen, miért nem, az bizonytalan. További jó nyaralást kívánok.

Sárközi Márta

Az író jó barátságban volt a szókimondó ösztinteségéről, az irodalom iránti áldozatvállalásáról ismert Sárközi Mártával, aki a Válasz című folyóirat fáradhatatlan munkatársa és a Fehér Holló Könyvkiadó alapítója volt. 1948-ban írta ezt a levelét Londonba

Szentkuthynak, aki ekkor egyéves állami ösztöndíjjal tartózkodott Angliában. A hivatkozott olvasmányélmény Szentkuthy *Gigi megdicsőülése* című novellája, amely a Magyarok 1948 áprilisi számában jelent meg. A Gigi-elbeszélések hőse Sártory Magda, az író unokatestvére, aki az egyéves távollét alatt Szentkuthyék Szilágyi Erzsébet fasori lakásában élt. Czibor János a Fehér Holló Könyvkiadó vezetője, Erzsí pedig Kozma Erzsébet, Sárközi Márta munkatársa a Válasznál. A folyóirat sorsát végképp megpecsételte a Szabad Népből 1949. szeptember 25-én közölt Válasz a lejtőn című cikk, tehát nem sokkal több, mint egy év után a folyóirat valóban megszűnt.

Bpest, 1951. XII. 5.

Kedves Barátom!

Mint népi demokráciánk hűséges és lelkes híve, természetesen kitöröltem agyamból Miklós püspök emlékezetét; ez azonban nem lehet akadály annak, hogy ne kívánjak Néked minden jót Télapó napja alkalmából, hogy ne kívánjam szívből: a Történelmi Materializmus éltes-

sen az elvtársi kor legvégső határáig. Dollykának tolmácsold tiszteletteljes „szabadság”-omat és kézcsókomat. – Téged pedig kar-, baj-, hit-, elv- és főként (bal)sors-társi szeretettel köszöntlek

Gyulácska

Kunszery Gyula Szentkuthy Miklós tanártársa és barátja volt az óbudai Árpád Gimnáziumban. Az író mindig nagyon becsülte Kunszeryt nyílt, őszinte természetéért és politikai bátorságáért. Barátja a legvadabb nyilas időkben is úgy vette fel a gimnáziumban a telefont, hogy „Halló! Itt Árpád Vezér és Kancellár Gimnázium!” Amikor a tanári kar-nak fel kellett esküdni Széllásira, Kunszery úgy tette le az esküt, hogy hozzátette: „elve-im fenntartása mellett!” Az alábbi ironikus üdvözlőt 1951-ben nyílt(!) levelezőlapon küldte el Szentkuthynak.

Szentkuthy Miklós hagyatéka 1987-ben került a Petőfi Irodalmi Múzeumba. Először letétként őriztük a volumenében és tartalmában is igen jelentős kézirat együttest, majd 1988-ban a Művelődési Minisztérium segítségével megvásároltuk azt. Az író döntésében az motiválta, hogy Kabdebó Lóránt a Hangtár számára egy érdekes és gazdag életműinterjú készített vele, melyet 1988-ban Tompa Mária gondozásában *Frivolitások és hitvallások* címmel jelentetett meg a Magvető Könyvkiadó. Összesen 27 alkalommal, több órán keresztül folytak a beszélgetések Szentkuthy életéről, s az ekkor kialakult jó munkatársi kapcsolat késztette arra az író, hogy intézményünket válassza hagyatékának gondozójául. Ezzel kéziratárunk gyűjteménye jelentősen gazdagodott. A már addig is fontos, mennyiségükben is lenyűgöző hagyatékok (Petőfi, Ady, József Attila, Móricz Zsigmond, Ignóty, Déry Tibor, stb.) mellé került a XX. század egyik legkülönösebb írójának színes, gazdag gyűjteménye.

The Bequest of Miklós Szentkuthy

The literary remains of Miklós Szentkuthy, one of the most peculiar Hungarian writers of the 20th century were given to the Petőfi Literary Museum in 1987. The author meticulously kept everything connected to his life and works including the manuscripts of his great novels, juvenile poems, short stories, unpublished and fragmental works, his diaries, notes, correspondence and drawings. The most interesting component is the collection of his diaries of more than 100 000 pages, now inaccessible to the public. He kept every personal document and recorded every instant of his life. Each piece of his work is dated, so they are easy to handle. Most of these documents are in the possession of the museum including his library of 15 000 volumes which complete his diaries with their marginal notes. In 1988 a series of interviews was made with Szentkuthy for the museum, which was later published in a book. During these sessions a very good relationship developed between the author and the museum, which may have motivated him to entrust his legacy to the museum, thus enriching its collection.

Két ismeretlen József Attila-kézirat¹

H. Bagó Ilona

József Attila élete és költészete tragikus halála után nagyon hamar az érdeklődés közép-pontjába került. Hagyatékának összegyűjtése az 1940-es évek végén megkezdődött (a Válás- és Közoktatási Minisztérium kezdeményezésére József Jolán és Szántó Judit kapott megbízást), könyveiből, személyes tárgyaiból, kézírataiból az ötvenes években létrehozták a Petőfi Irodalmi Múzeum József Attila-gyűjteményének törzsanyagát, mely azóta is állandóan bővül. Műveinek filológiai megalapozottságú sajtó alá rendezésére munkacsoport alakult Szabolcsi Miklós vezetésével. Az életmű monografikus feldolgozásának előkészítése, a költőre vonatkozó dokumentumok összegyűjtése is ekkor kezdődött. A tudományos publikációk mellett egyre több visszaemlékezés is napvilágot látott. A Petőfi Irodalmi Múzeumban sokévi feldolgozó munka eredményeként megjelent válogatott levelezése, elkészült kézíratainak katalógusa, fotóinak ikonográfiája. Verseinek korszerű kritikai kiadása 1984-ben látott napvilágot. Próza munkáinak és levelezésének kritikai igényű feldolgozása még tart. József Attila makói és szegedi tartózkodásának minden lényeges mozzanatát ismerjük. Életének ezt a szakaszát a kutatók dokumentumok segítségével és visszaemlékezésekre támaszkodva feltárták. Költészetének 1922 és 1927 közötti teljesítményéről a szakirodalomban és a közvéleményben mára közmegegyezés alakult ki.

A Petőfi Irodalmi Múzeum és Kortárs Irodalmi Központ kéziratárába bekerült két új, eddig ismeretlen kézirat ha nem is módosítja, de mindenképpen árnyalja a már kialakult József Attila-képet. A kéziratokat a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának támogatásával távoli rokonoktól, illetve aukción vásároltuk. A Homonnai Ibolyának írt sorok elsősorban az életrajzi vonatkozásokat gazdagítják, a Papp Józsefnek szóló ajánlás pedig dokumentuma annak a vívódásnak, költői magatartás-változásnak, amely az 1924-es év végére érlelődik meg benne.

A Homonnai Ibinek

Ugye még csak virág s csokoládé kéne,
S hogy új cipő vigyen a legény elébe,
Hogy bálból a máma otthon ne marasszon, ...
...De szeme ablakán már kihajlik az asszony.
Makón, 1924. jan. 5. József Attila

A József Attila életéről szóló szakirodalom több olyan leány nevét is feljegyezte, aki megdobogtatta a fiatal diák szívét. Homonnai Ibolyát azonban sehol sem említik. Arra sincs adatunk, hogy a költő szorosabb kapcsolatba került volna a Homonnai családdal, a kézirat keletkezéséről sem tudunk semmit. A leány a jó nevű fényképész, Homonnai Nándor² három gyermeke közül középsőként látta meg a napvilágot. Az édesapa 1904-től 1927-ben bekövetkezett haláláig dolgozott Makón. Elsősorban műtermi portrékat készített, de szívesen fotózott közintézmények átadása alkalmával, politikai, kulturális rendezvényeken, családi eseményeken is. Valószínűleg nem tartott szorosabb kapcsolatot a város szellemi és politikai elitjével, de az bizonyos, hogy megbecsült, nagy tekintélyű polgár volt: többek között Juhász Gyula, Galamb Ödön, Tettamanti Béla, Diósszilágyi Sámuel tartozott megrendelői közé. József Attila többször járt a Deák Ferenc utcai műteremben, s ott találkozhatott a Homonnai lányokkal. A fotós több, híressé vált képet is készített József Attiláról. A makói diákat Etus nővérével együtt, majd egyedül fényképezte le. Megörökítette a költőt a Hollósy Kornélia Színház előtt meseteri és atyai pártfogói, Juhász Gyula, Eszpersit János, Móra Ferenc, Réti Ödön, Károlyi Lajos és Vertán Endre társaságában is.

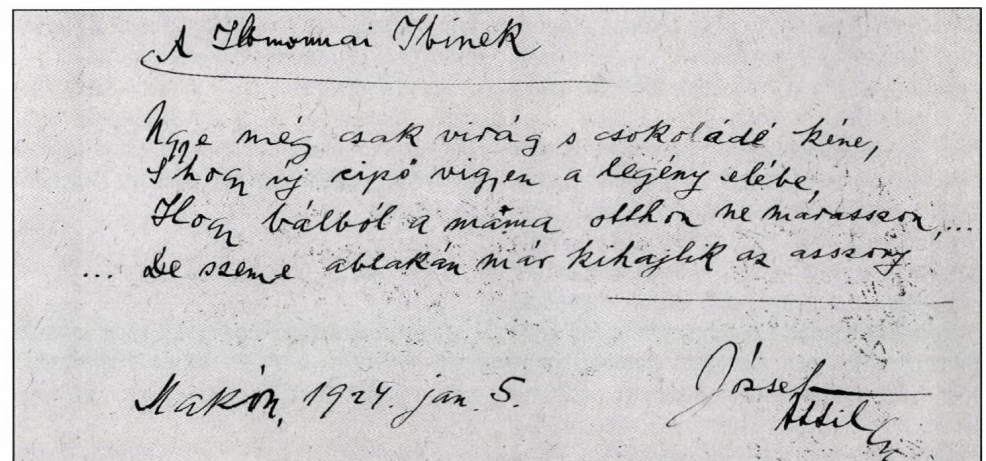
József Attila 1923. dec. 13-án érettségizett Budapesten a Werbőczy gimnáziumban. Karácsony után Makóra utazott pihenni. Szilveszterkor az írók görbe estjén vett részt, verseivel pénzt is keresett. Az új esztendő első napjait barátai körében, pihe-néssel, szórakozással töltötte. Talán valamelyik összejövetelen találkozott a nálánál néhány évvel fiatalabb Homonnai Ibolyával,

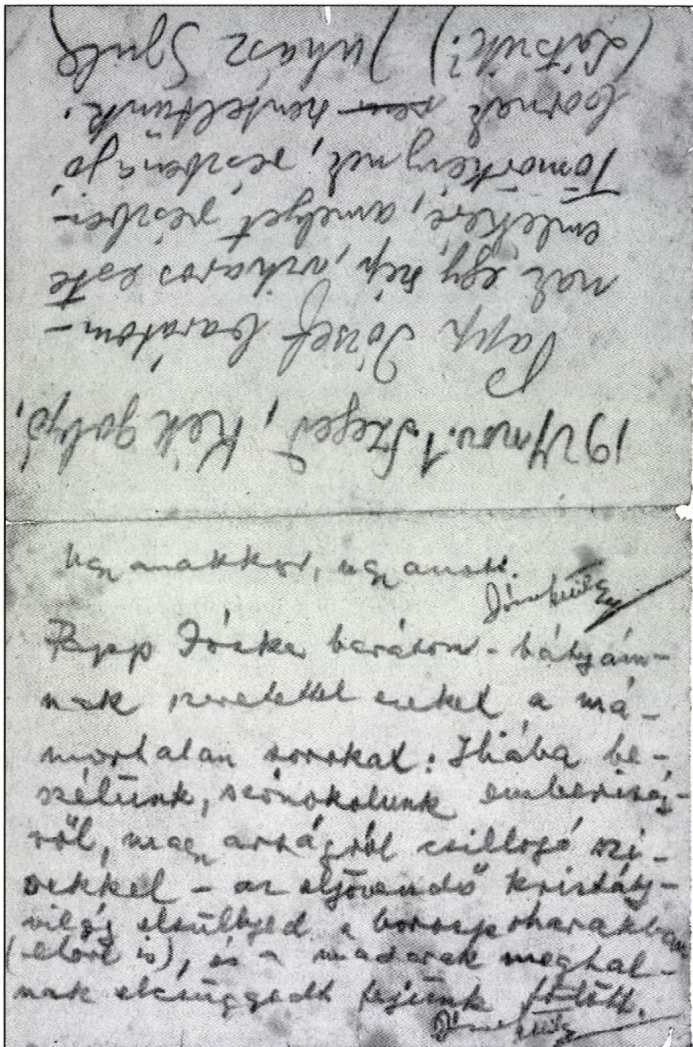
József Attila: A Homonnai Ibinek. PIM Kéziratár
Attila József: To Ibi Homonnai

akinek ezt a kedves, évődő, a felnőtt nővé válás előtti pillanatot megörökítő versikét jegyezte. Homonnai Ibolya Makón ment férjhez, s ott élt az 1940-es évekig. Azután elkerült Makóról, többször is költözködött. A kézirat bekerült a többi makói emlék közé és elfelejtődött. Homonnai Ibolya néhány éve bekövetkezett halála után távoli rokonok bukkantak rá hagyatékának átnézésékor.

A szegedi Friss Újság 1924. nov. 4-én hírül adta, hogy a Kékgyolgyó vendéglő tulajdonosa elhatározta Tömörkény István szobrának elkészíttetését. E nemes elhatározáshoz csatlakozott a szegedi fiatalok által 1921 novemberében alapított Tömörkény Társaság is, melynek ekkor tagja volt József Attila is. A szoboralapot létrehozók között ott találjuk másoké mellett Juhász Gyula, Papp József, Terescsényi Gyula s 10.000 korona felajánlásával József Attila nevét is. A társaság Papp Józsefet bízta meg a szobor elkészítésével. József Attila szegedi életének ez a mozzanata kevésbé volt ismert, a társaságban betöltött szerepéről nem volt információnk. A kicsi papírra írt sorok arra engednek következtetni, hogy a fiatal költő egyenrangú vitapartnerként vett részt az összejöveteleken. Sőt idősebb társaihoz képest különvéleményt fogalmazott meg eszmei kérdésekben.

Juhász Gyula nemcsak atyai pártfogója, hanem Ady mellett költői példaképe, magyarságtudatának formálója is volt a 20-as évek elején József Attilának. A fiatal költő Juhász Gyula költészetének színeit, hangulatát, egész lényegét mélyen átérezte. Az idős mester mélységes bánata, szomorú magánya, a kitaláltakkal való együttérzése, kétségbeesése a Trianon utáni Magyaror-

Juhász Gyula és József Attila Papp Józsefnek. PIM Kézirattár
Gyula Juhász and Attila József to József Papp

A hátoldalon Kovács Árpád rajza
On the back drawing by Árpád Kovács

szág miatt, szépség- és jószágkultusza, művész-magatartása kezdetben erőteljesen hatott József Attilára. 1924 végére azonban változott a helyzet.

József Attila már makói diák korában is többfelé tájékozódott. 1922-ben megismerkedett szegedi fiatalokkal, akik egy lírai antológia összeállításán fáradoztak. November 1-jén meg is jelent a 13 szegedi költőt a l'art pour l'art jegyében bemutató antológia, benne József Attila *Fiatallételek indulója*, *Lélekszírtéken*, *Falak és Aratás* című verse. Karácsonyra pedig *Szépség koldusa* címmel megjelent első verseskötete, Juhász Gyula előszavával. Bár a versekben többféle hatás is kimutatható, a kötet Ady-, Juhász-, Babits- és Kosztolányi-hatásra elsősorban a nyugatos szépségeszmény jegyében szerveződött. Közben megismerkedett Kassák művészetével is. Már 1922 tavaszától a nyugatos hatás mellett néhány költeményében érvényesült az avantgárd költői technika. A formabontásnak azonban sosem lett kezdeményezője, csak bizonyos határig követője. Nagy hatással volt fejlődésére az Erdélyi József-féle népi költészet is, amely a XIX. századi nép-nemzeti hagyományokat és a

XX. századi, anarchista szélsőségekig fokozódó szociális lázadást ötvözte. A szegényember-versekben az ilyen típusú költészet magas színvonalú változatait alkotta meg.³ A szegedi fiatalokkal folytatott beszélgetések is kínáltak más utat a költő számára.⁴ Az éjszakába nyúló heves viták eredményeképpen barátai két pólus köré szerveződtek. A nézeteltérés miatt a viszony ellenségessé vált és szakítással végződött. József Attila kezdetben bizalmatlanul szemlélte a viaskodást, és a formai tökéletességre törekvőkhöz csatlakozott. Évekig ingadozott a hagyományörző és újító törekvések között.

Az újsághír előzménye a Tömörkény Társaság november 1-jei megbeszélése volt. Búcsúzóul Juhász Gyula az asztalon heverő borfoltos papírra néhány sort írt Papp Józsefnek:

1924. nov. 1. Szeged, Kék golyó,

Papp József barátomnak egy szép, viharos este emlékére, melyet részben Tömörkénynek, részben a jó bornak <rem> szenteltünk.

(Látszik?)

Juhász Gyula

József Attila előbb csak egy kurta sor erejéig csatlakozott mesteréhez, később azonban meggondolta magát, és egy szép költői képpel foglalta össze álláspontját azokról a kérdésekről, melyek aznap este felmerültek a vita során.

Ugyanakkor, ugyanott.

József Attila

Papp József barátom-bátyámnak szeretettel ezeket a mámortalan sorokat: Hiába beszélünk, szónokolunk emberiségről, magyarságról csillogó szívekkel – az eljövendő kristályvilág elsüllyed a borospoharakban (előre is), és a madarak meghalnak elcsüggedt fejünk fölött.

József Attila.

József Attilának, baráti körének mintájára, sokáig meghatározó élménye volt a kesergés az igazságtalannak és értelmetlennek érzett trianoni döntés miatt. Körükben emberiségről, magyarságról, nehéz sorsról beszélgetni a fájdalom és tétováság hangján volt szokásos. Juhász Gyula soraiból nem is tudunk meg semmit, ő valószínűleg megelé-

gedett azzal, hogy jót vitatkoztak, s közben borozgattak. József Attilát azonban mélyebben érintette a kérdés, nem elégedett meg a probléma rutinszerű megvitatásával. Úgy látszik a vita tényleg viharos volt, s intenzíven foglalkoztatta még napokkal később is József Attilát. Bár soraival elsősorban Juhász Gyulát egészítette ki, róttta meg, kritikáját Papp Józsefnek fogalmazta meg. Nov. 7-én a *Szépség koldusa* c. kötetbe a következő, már radikális szembenállást kifejező ajánlást írja:

Papp Jóska

bátyámnak szeretettel és a kollektív magyar jövő előredobott harcosaként ezeket az immár megtagadott verseket.

Szeged, 1924. nov. 7.

József Attila

Közben fokozatosan azonosul szegedi barátai másik csoportjának érvelésével, akik a l'art pour l'art helyett a l'art pour l'homme

elvét vallották, s akik egész más alapokon, a cselekvésben látták a megoldást. Szinte kiéptette magát vidéki fásultságából. Lázadása egyre erőteljesebb lett. Költészetéből fokozatosan elmaradt a bánat- és magyarság-kultusz.

Jegyzet

¹ Változata megjelent a Holmi 2000. novemberi számában

² Magyar Fotográfiai Múzeum kiadványa: Fotó Homonnai. Egy makói fényképészcsalád hagyatéka, Bp., 1998.

³ Tverdota György: József Attila, Bp., 1999.

⁴ M. Pásztor József: József Attila műhelyei, Bp., 1975.

Two Unknown Manuscripts from Attila József

The life and poetry of Attila József got into the focus of attention soon after his tragic death. The collection of his remains began at the end of the 1940s.

A selection of his books, manuscripts and personal objects can be seen in the Petőfi Literary

Museum. Several memoirs have been published since the foundation of his collection. Two unknown manuscripts got into the possession of the Petőfi Literary Museum and Centre of Contemporary Literature.

However they do not modify previous findings, they add a new tinge to the picture of the poet. One of the autographs is a short poem written to a girl, Ibolya Homonnai, who was not known as the girlfriend of Attila József.

They must have met at a gathering of young people in Makó where the poet put down a couple of lines for her. The manuscript was found by her relatives after her death.

The second autograph is a dedication to József Papp. Attila József was the member of the Tömörkény Society in Szeged, which favoured the idea of erecting a statue to the memory of the writer István Tömörkény. József Papp was in charge of making the sculpture.

This group included Gyula Juhász, whose poetry was a model for Attila József in the 1920s. After a long discussion at their meeting, Gyula Juhász wrote a few lines to József Papp, which were followed by the dedication from Attila József, summing up the main ideas of the discussion.

Kézirattári műkincsek digitális megőrzése

T. Nagy György

A kéziratok alapanyaga – a papír – más műzeumi műtárgyak anyagához képest érzékenyebb a kémiai, biológiai és fizikai hatásokra. A látható fény sugarai, de még inkább az UV-sugárzás hatására, valamint a hőmérséklet, a páratartalom vagy a levegő összetételének megváltozására visszafordíthatatlan folyamatok kezdődnek a papírhordozón, illetve a tinta- vagy festékanyagban. E folyamatok gondos raktározási és kezelési körülmények mellett jelentősen lassíthatók; a keletkezett károk az időről időre megismételt restaurálásokkal némileg enyhíthetők. Az elkötelezett szakemberek, muzeológusok és restaurátorok hamar felismerték, hogy a megelőzés adhat csak hosszabb távon megoldást. A kéziratokat érő terhelések csökkentésére – a szigorú kezelési és használati szabályok bevezetésén kívül – a levéltárakban és könyvtárak kéziratáraiban a mikrofilmes feldolgozás és a mikrofilmolvasó berendezések használata már évek óta természetes és elfogadott módszer. A legkorszerűbb digitális technológia széles körű múzeumi alkalmazása ugyanakkor sokoldalúbb és teljesebb megoldást nyújt, ezért napjainkban nélkülözhetetlen módja az állapot rögzítésnek, dokumentálásnak és archiválásnak.

A kétdimenziós kéziratok esetében az egyenes síkszkennerek; a fotók, üveg- és filmnegatívek esetében a nagyfelbontású diaszkennerek és diafeltétek; a háromdimenziós műtárgyak esetén pedig a professzioná-

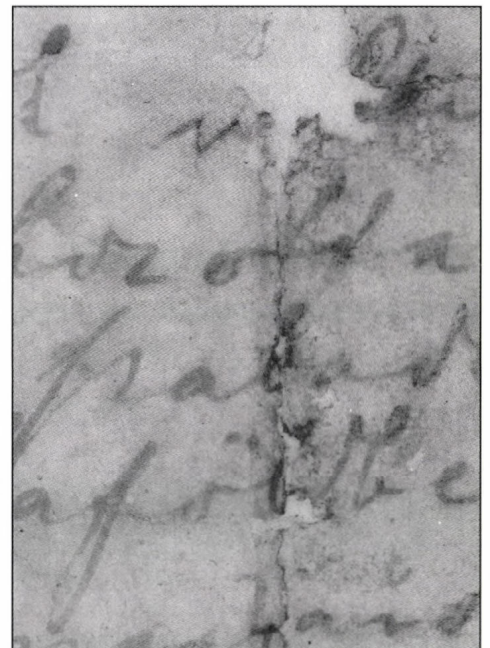
lis digitális fotókamerák a digitalizálás eszközei. A növekvő kutatói és kiállítási igények kielégítése csak folyamatos, tervszerű munkával gyarapított digitális archívumból tanácsos. Ezen megfontolások alapján a Kézirattár vezetője, Varga Katalin következetes munkával 1998 végére megteremtette a kézirat-tár digitalizálás feltételeit. Az akkor összeállított rendszer: egy viszonylag erős grafikus munkaállomás, és a hozzá kapcsolt, kis fényerejű és alacsony sugárzású síkszkennerek A3-as vagy kisebb méretű kéziratok kíméletes, egy menetben történő beolvasását, feldolgozását, korrekcióját és CD-lemezre írását teszi lehetővé. Elsőként a különösen becses Petőfi-kéziratok archiválása készült el. Jelenleg a többnyire puha grafitceruzával írt és ezért érzékeny, maszatolódásra hajlamos Ady-kéziratok digitalizálása folyik.

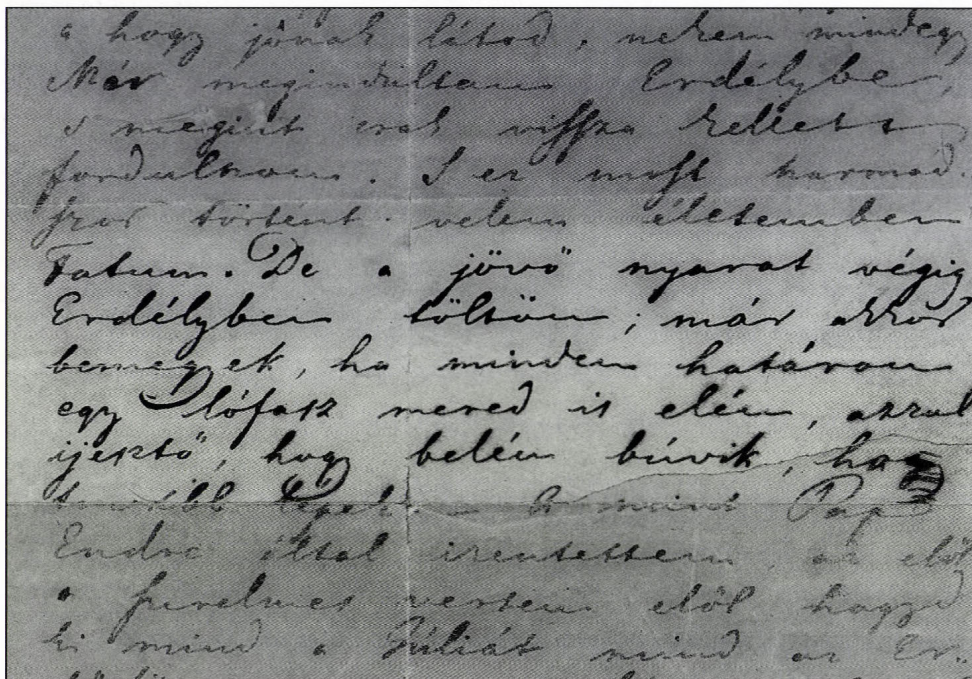
A beolvasás és feldolgozás kéziratok esetében minimum 400 DPI-s felbontásban (fotó, dia illetve negatív esetén 500–1200 DPI), 32 bit színmélységben (CMYK), a tárolás tömörítetlen TIFF (Tagged-Image File Format) képekben történik. Ezek a méretek nemcsak a szokásos nyomdai elvárásokat múltják felül, hanem a kiállítási, prezentációs célú nagyítást is lehetővé teszik, viszont gyors és erős hardware-t igényelnek. Nem hátrány a gyors alaplapon található egy vagy két gyors (450–600 Mhz-es) processzor, de ennél is fontosabb a sok memória: 256–512 MB feletti kívánatos, a 128 MB minimumnak tekinthető. A grafikus kártya teljesítménye és a video-memória kapacitása sem közömbös: 16–64 MB, és a minél nagyobb és gyors-

sabb, minimum 10 GB-os SCSI merevlemez is ajánlatos. Az asztali síkszkennerek kiválasztásakor fontos szempont a magas denzitás és a jó optikai felbontás mellett a robosztus felépítés is. A szkennelési sebesség-nél fontosabb szempont az alacsony sugárzás (3,15 W teljesítmény) és az UV-sugárzásvédelem. A duál lencsés berendezések optikai felbontása általában 2400 DPI-ig

A Kézirattár egyik becses darabja a Nemzeti dal 1200 DPI felbontásban (részlet)

The National Song, a precious piece of the Archive of Manuscripts in a 1200 DPI resolution

A fény lassú, de kíméletlenül pusztító hatása Petőfi Urházy Györgynek írt levelén. A sokáig tárlóban tartott kéziratra fügefalevélként táblácskát tettek, hogy eltakarják a látogatók szeme elől a túl drasztikusnak talált sorokat. A cenzúra olyan sikeres volt, hogy mára csak e sorok olvashatók könnyedén.

The slow but harshly destructive effect of light on Petőfi's letter to György Urházy. A plate was put on the manuscript kept in the show-case, so that harsh words could not be read. Now only those lines are legible.

Képek – Images: T. Nagy György

terjed, ezért dia és negatív átnézeti képek szkennelésére alkalmasabbak, mint az egylencsés változatok. Sokat számít a hozzáadott kezelő- és kalibrálóprogramok minősége is, mert a jól kalibrált és elmenthető paraméterekkel dolgozó szkennelőkkel ritkán kell ismételné a beolvasást.

A feldolgozás második lépéseként a Master CD-k terjedelmes, sokszor 100 MB-nál is nagyobb képeit kisebb méretű és ezért könnyebben kezelhető, 200 DPI-s felbontású, 24 bit színmélységű (RGB) képekké konvertáljuk. Az így létrehozott ún. kutatói CD-k kezelése már nem igényel különleges grafikai teljesítményű számítógépet. A kutatók a mikrofilmfelvételeknél összehasonlíthatatlanul

jobb minőségben, akár sokszoros nagyításban is tanulmányozhatják a műtárgyakat egyszerű képnézőprogram segítségével a számítógép monitorán, anélkül, hogy azok kikerülnének helyükről: a klimatizált raktár polcairól, a savmentes papírból készült pallium védelméből.

A rendszert egy nagyteljesítményű A3-as tintasugaras nyomtató egészíti ki. Speciális papírtípusok (Ganson, Fabriano, Ingres) alkalmazásával jó minőségű, színhelyes, akár két oldalas nemes másolatokat készíthetünk a féltett kéziratokról. A tárlóba helyezett igényes másolat ugyanolyan élményt nyújthat, mint a kíméletre szoruló eredeti. A megtévesztések elkerülésére – Kérdő Ágnes resta-

urátor javaslatára – külön e célra, kézi mérítéssel gyártott és „Copy” vízjellel ellátott papírt fogunk használni.

A kíméletre szoruló, értékes és ritka könyvek helyett a kiállításokon gyakran a restaurátorok művészi munkával alkotott másolatai, a makettkönyvek szerepelnek. Ezek elkészítésében is segíthet a számítógépes képfeldolgozás: a könyvtábla elejéről, ha kell, a hátuljáról, valamint a gerincéről beolvasott képeket a Photoshop program segítségével újra összeállítjuk és nyersfehér könyvkötővászonra vagy papírra nyomtatjuk. Az így előkészített alapanyagból a restaurátorok az eredetihez hasonló könyvtáblát köthetnek. Az okiratok és levelek másolataira szükség szerint még a viaszpecsét kópiája is felkerülhet. A jól sikerült hasonmás minden szempontból alkalmas az eredeti tárgy helyettesítésére, és ezért új megoldást jelent az érzékeny papíryanagú múzeumi tárgyak állagának megőrzésében.

Az archivált digitális kép méretének további, 72 DPI-re redukálásával és tömörített JPG, vagy 256 színű GIFF formátumba történő konvertálásával már az internetes adatbázisban való megjelenítés is lehetővé válik. Így a kéziratok azok számára is megtekinthetővé válnak, akik nem tudnak a múzeum megújult épületébe ellátogatni.

Digital Maintenance in the Archive of Manuscripts

Manuscripts written on paper are more sensitive to chemical, biological and physical effects than other objects in a museum. Careful storing and handling can slow down deterioration, but only restoration and prevention can solve the problem. Using microfilms is a common practice in libraries and archives, although digital recording and storage offer a more complete and versatile solution. The Archives of Manuscripts established a system for this purpose applying slides, scanners, digital cameras and graphic workstations which record precious manuscripts on master CDs, then convert them into pictures that are easier to handle. Copies printed out on special paper can replace the original documents both during research and in exhibitions. After another computerised process the materials can be displayed on the Internet for those who are unable to visit the renewed collection of the museum.

„Költők és Múzsák”

Felolvasószínpad az Irodalmi Múzeumban

Petrányi Ilona

„Zsuzsi: ...tegnap anyuka holmija közt raskogattam, rendet akartam tenni, mire jönnek. A kezembe akadt A vörös postakocsi, Krúdy Gyula könyve, amitől anyuka még tavaly is tiltott. Kicsit belenéztem, hogy ugye mi lehet benne, a tiltás úgyis csak tavalyra

szólt. Most már tizenhét éves leszek, nem igaz?...

Rezsán: Adok én neked Krúdy Gyulát, te szemtelen. Két nap múlva ott vagyok, addig verd ki a fejedből az összes irodalmat...”

Várady Gyuláné Róza és Várady Zsuzsa – a szereposztásban Hernádi Judit és Horváth Lili f. h. – perlekedő párbeszédét Fráter Zol-

tán Szerelmi levelező című, az öregedő Krúdy Gyula drámai konfliktusokkal terhes érzelmi kapcsolatát feldolgozó dokumentumjátékából idéztük. A biztonságra, de ugyanakkor a megújulásra is vágyó, az érett asszonyt és egyúttal tizenhat éves lányát (kit később az író második feleségeként Krúdy Zsuzsaként ismerünk) egyszerre, persze más-más vonzalommal szerető „utolsó ga-

vallér" egyidőben küldi mindkettejüknek valomiasos, gyötrődő leveleit, melyek az író hagyatékában fennmaradtak.

Nem kell hosszasan igazolnunk, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött gazdag írói hagyatékokban írónk életdrámái rejtőznek „ismeretlen vagy alig ismert mozzanatokkal, titkokkal, emberi szenvedélyekkel és szenvedésekkel, naplókba, életrajzi dokumentumokba zárva.”¹ Így született meg az ötlet 1990-ben, hogy költőink és műzsák hagyatékát felhasználva megismertessük a közönséggel gyűjteményeink e rejtett darabjait s kamarajellegű színpadi előadássorozatban „megelevenítsük az irodalmat”.

A levelezésekből összeállított úgynevezett „levéldrámák” szerzői kortárs drámaírók, irodalomtörténészek, dramaturgok – Nagy András, Sultz Sándor, Parti Nagy Lajos, Forgách András, Egressy Zoltán, Turczy István, Sipos András, Markovits Ferenc, Fráter Zoltán, Győrei Zsolt, Schlahtovszky Csaba –, kik „érzékeny restaurátor módjára” a múzeum által ajánlott forrásanyagot kiegészítik.

A múzeum felolvasószínpadán 1991-től előadott játékok mindegyike egy-egy klasszikus magyar író magánéleti konfliktusát eleveníti fel, melyben a férfi-nő kapcsolat, a szeretet és szerelem általános érvényű, örök drámája a főszereplő. Írók, költők és műzsák kapcsolata, nem egy esetben háromszög-történetek kényszerű résztvevőiként, nemcsak tanulságosak lehetnek, hanem jelentős irodalmi művek életanyagát tárják fel, keletkeztörténetükre is fényt vethetnek.

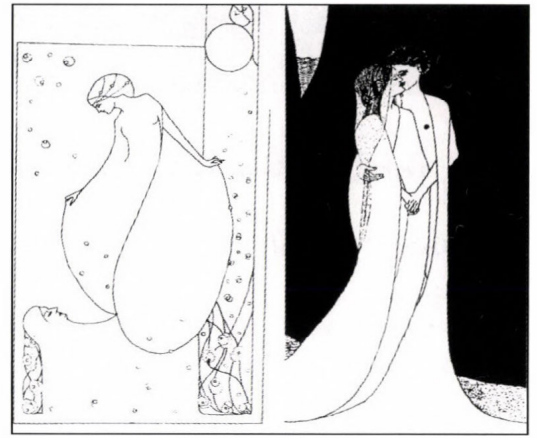
Jászai Mari, Reviczky Gyula és Szomor Dezső kapcsolatának irodalmi dokumentumaiból Nagy András írt színpadi játékot *A papagáj* címmel. A darabot – mely miként több más játék is, a Szomor-kiállítás alkalmából készült – Béres Ilona, Jordán Tamás és Alföldy Róbert főszereplésével játszották. Turczy István a szerzője *A tintalovag* című produkciónak, melyben a családi gyámság alól magát kivonni akaró Jókai Mór és második felesége, Nagy Bella folytat tragikomikus küzdelmet a Feszty családdal. Madách születésének 175. évfordulójára készült Egressy Zoltán *Vesztett éden* című drámája. Fráter Erzsébetnek „méregből és mézből” gyúrt, *Az ember tragédiája* prágai színeinek nőalakját mintázó színes egyénisége és Madách édesanyjának, Majthényi Annának szigorú, puritán erkölce konfliktusok sorát okozza mind a nyílt színen, mind az író belső világában. A feleségnek a darab végére már „csak” a műzsa szerepköre jut.

Máig közel húsz „alternatív” színpadi mű született. Az előadásokat videofelvételeken rögzítettük, a drámaszövegeket a Múzeum új sorozataként, *Levéldrámák* címmel szándékozunk továbbra is megjelentetni. A közeljövőben tervezett előadások mindegyike új kiállításainkhoz kapcsolódik. Márai Sándor *Harminc ezüst pénz* című kisregényéből írt Jézus-Júdás történetet Márai Enikő és

Gryllus Dániel előadásában hallhatjuk. Fráter Zoltán Márai és a nők kapcsolatáról ír levéldrámát. Nagy András Szabó Lőrinc, Török Sophie, Babits Mihály „háromszögtörténetét” dolgozza fel. Vörösmarty Mihály *A Rom* című elbeszélőköltőménye alapján született posztmodern verses mű, Győrei Zsolt és Schlahtovszky Csaba alkotása, a költő élet-drámáját jeleníti meg filozofikus megközelítésben.

A felolvasószínpadon a múzeum Kézirattárának gyűjteményében fellelhető eddig ismeretlen vagy elfeledett magyar drámák bemutatóira is sor került. Füst Milán: *A néma barát* című művének ősbemutatóját 1990-ben, az addig úgyszintén kiadatlan *Az ezüsttűkör* című pantomimjátékot 1993-ban láthatták az érdeklődők. Műfaját tekintve ez utóbbi „egyfelvonásos” a szerelemről és a boldogságról szóló tanmese. Amitől mégis eredeti és hamisítatlanul Füst Miláni, hogy minden motívum és jelkép másképp és más értelemben szerepel, mint ahogy várnánk. A rút varangyos békából itt nem lesz gyönyörű királyfi, inkább fordítva, a boldogság madara nem arra száll, aki vágyik rá, hanem aki le tud mondani róla. Füst Milán a mű keletkezésével egyidőben szakít véglegesen ifjúkora nagy szerelmével, Jaulusz Erzsébettel és jegyzi el későbbi hitvesét Hefler Erzsébetet. Az ő vonásaiból formálta meg a mese két ellentétes tulajdonságú nőalakját: a telhetetlen királykisasszonyt és a vándorjóságos feleséget. Szentkuthy Miklósnak az ötvenes évek közepén írott, eredetileg bábjátéknak készült két egyfelvonásos játékát, az *Udvári nászt* és *Udvári gyászt* 1997-ben állítottuk első ízben színpadra. A húszas-harmincas évek avangárdjának legjobb hagyományaihoz kapcsolódva a politikai pamflet műfaját teremtette újra Szentkuthy a vásári bábjátékok hagyományos szerkezetében. A szereplők harsányan karikírozott megformálása és a számtalan helyzetkomikum épp úgy felidézik a commedia dell'arte legnemesebb hagyományait, mint a középkori moralitásokat – mintha csak a hét főbűnt látnánk megelevenedni a színpadon.

Produkcióinkat a színpadi szakma is érdeklődéssel és elismeréssel fogadta, néhányat közülük a televízió és a rádió is átvett, sugárzott. A felolvasó színpadi estéink rangot vívtak ki Budapest színpadi életében, nem utolsósorban lehetővé téve ily módon számos kortárs magyar dráma gyors színpadra jutását és további színpadi bemutatóit. Parti Nagy Lajos számunkra készített Kosztolányi-dokumentumdrámája a költő és Radákovich Mária hirtelen fellángoló szerelméről *Gézcsoék* címmel 1994-ben első díjat kapott a Színházművészeti Szövetség dramaturg tagozata által rendezett zalaegerszegi Nyílt Fórumon. Forgách András Móricz-dokumentumjátékából *Tercett* címen sikeres színpadi produkció készült, melyet a

A „Költők és Műzsák” című felolvasószínpad meghívójának címlapja Mihály Rezső „Trisztán és Izolda” c. grafikája alapján

The invitation card of the “Poets and Muses” reading stage based on the graphic “Tristram and Iseult” by Rezső Mihály

Kép – Image: T. Nagy György

Kolibri Színház mutatott be. Nagy András Szabó Lőrinc és Korzati Erzsébet levelezéséből és naplóból összeállított „kollázsát” színmű formájában a Debreceni Csokonai Színház Stúdiója állította újra színpadra.

Mégis, mi lehet az a többlet, melyet a Múzeum falai között előadott drámák magukénak tudhatnak? Talán nem lehet közömbös, hogy a színész-Füst Milán saját karosszékében ülve szólal meg *A néma barát* című dráma ősbemutatóján! Az írói relikviákból sugárzó hitelesség és a szövegek alapanyagául szolgáló gyűjtemény az, amely egyéni arculatú, alternatív színházi fórummá teszi múzeumunk irodalmi színpadát. Reméljük, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeum gyűjteményeinek e rendhagyó bemutatásával állandó közönséget vonzhat magához és megelevenítheti a tradicionális múzeumi léggört.

Jegyzet

¹ Költők és műzsák. Levéldrámák I. (A Petőfi Irodalmi Múzeum Felolvasószínpadának előadásai) Prologus könyvek, Bp., 1999. Utószó: Radnóti Zsuzsa.

“Poets and Muses” Reading Stage at the Literary Museum

The rich bequests of writers and poets kept in the Petőfi Literary Museum contain many pieces of important information about the private life of the said authors. Letters written to or received from their lovers, muses show their inner feelings, reflect on their happiness or unhappiness, thus completing the readers’ and researchers’ picture of the artists. In 1991 a reading-series was started in the Literary Museum based on the private correspondence of Hungary’s greatest and most talented writers and poets. On the museum’s stage well-known actors read aloud and played the role of poet and muse, presenting the personal dramas of Hungarian artists of the 19th and 20th centuries. What made these performances really unique was the setting of the plays. The writers’ and poets’ own personal objects, chairs and tables surrounded the actors; thus the audience could truly feel the special atmosphere of privacy and authenticity.

Visszatekintés

Egy hagyaték hányattatásai

Praznovszky Mihály

Ma már tudjuk, nemcsak a könyveknek van meg a maguk sorsa, hanem mindennek, amit ember hozott létre (majdnem így folytattam: azt csak ember pusztíthatja el...). Az irodalmi élet nagy hagyatéka is szép lassan eltűntek, megsemmisültek az évszázadok alatt. Gondoljunk csak Petőfi elárverezett könyvtárára, Arany szétbombázott kézirataira, Babits szétlőtt hagyatékára. Ebből a tekintetből még szerencsésnek nevezhetjük Mikszáth Kálmán tárgyi hagyatékát, bár annak hányattatása egyértelműen minősíti szép kis huszadik századunkat.

Mikszáth olyan váratlanul halt meg, hogy végrendelkezni sem volt ideje. Helyette özvegye tette meg azt a gesztust, mely azóta létező gyakorlattá vált: a hagyaték egy részét a „köznek”, a Magyar Tudományos Akadémiának adományozta. De... – ettől a de szócskától és az utána következő várható kitételektől kezd el az irodalmi muzeológus lába remegni – azt kikötötte, hogy az Akadémia rendezzen be egy emlékszobát az átadott relikviákból. Ez a kívánság egy szempontból nagyon is helyénvaló volt, hiszen Mikszáth akadémikus volt, még ha tiszteletbeli is, másik oldalról nézve azonban helytelen, mert az Akadémia nem múzeum, kiállításai sosem voltak, legalábbis állandó jellegűek nem. Hiányoztak a szakemberek s a törődés is, Mikszáthné 1914. január elsején kelt levelében így panaszkodott Benczúr Gyulának: „...ha sokáig nem rendezik, akkor kénytelen leszek pár szekrényt csináltat-

Holló Barnabás Mikszáth-szobra. PIM Műv. tár
Sculpture of Mikszáth by Barnabás Holló

ni, mert minden szét van hányva, széthurcolva...”.

Tartozunk az igazságnak, ha itt egy pillanatra megszakítva a történet fonalát leírjuk, hogy az özvegy az emlékszobát először otthonában rendezte be 1911 nyarán. Csak közbeszólt egy másik ok, amely mindmáig szintén meghatározó szempont a családtagok számára: a pénztelenség. Relatív persze, hiszen Mikszáthéknak Horpácson is volt lakásuk. Két lakás fenntartása azonban soknak bizonyult, a pestit – a mai Mikszáth tér 1. sz. alatt, még emléktábla sem jelzi... – fel kellett adni. Így nézett szét az író özvegye megfelelő emlékhely után s választotta az Akadémia épületét.

Az emlékszoba kialakítása el is tartott pár évig, míg végre 1914-ben megnyílhatott az enteriőrként berendezett Mikszáth-emlékhely, amelyben minden úgy nézett ki, ahogyan a halál percében Mikszáth dolgozószobájában látható volt. Ide került később Benczúr Gyula híres portréja, s jó néhány Mikszáth-levél is. Ez az ereklye-tár valószínűleg csak az akadémikusok számára állt nyitva, a közönség ide nem léphetett be. Már csak azért sem, mert a helyiség egyúttal hivatali szoba is volt, a III. osztály titkárát helyezték itt el. A jó szándék és a kegyelet bizonyult a legfőbb szervezőerőnek e vállalkozásban s kevésbé a tudomány.

A történet 1945 után kezdett bonyolódni, a relikviák is lassan kopásnak indultak. Az Akadémia ekkor szüntette meg az emlékszobát, a kéziratokat, könyveket beolvasztották a megfelelő gyűjteményekbe, a tárgyakat becsomagolták, és egy raktárban helyezték el. Ott is maradtak addig, amíg mindenki meg nem feledkezett róluk.

A hagyaték másik része értelemszerűen a családnál maradt. Vigyáztak is rá becsülettel, amíg legalábbis engedték nekik. Mert 1950-ben államosították a horpácsi birtokot (a nép adta, a nép vette) és a családot kitelepítették a kúriából. Bizonyos ingóságokat államosítottak, azokat Budapesten a Pénzügyminisztérium pincéjében helyezték el. Helyesebben fogalmazva: 1950. február 16-án „nemzeti tulajdonba vették”.

A hagyatéknek voltak más őrző helyei is. Mikszáthné egy kisebb mennyiséget a számukra oly kedves és fontos Szegednek adományozott, ezeket a relikviákat ma is a megyei múzeumban őrzik. A család 1950 után bizonyos tárgyakat a balassagyarmati Palóc Múzeumnak ajándékozott. Ezek azonban az évtizedek alatt lassan innen is továbbvándoroltak: Horpács, Szécsény, Salgótarján, majd

újra Horpács a múzeumok sorrendje, ahol feltűntek, hosszabb-rövidebb ideig állomásoztak.

1950 után az Akadémia pincéjéből is „fel-fel” indultak a tárgyak, hálisútnak jó irányba tartottak. Ámbár, mint Méreyné Juhász Margit írta, Holló Barnabás Mikszáth mellszobrára 1962-ig lappangott még az Akadémia pincéjében, ahol „sikerült a szobortörmelék között épségben” megtalálniuk. Balassagyarmat lett a következő állomás. A Mikszáth-kiállítás 1953. április 4-én (mikor máskor?) nyílt meg a kicsomagolt, ép anyagokból és a család ajándékaiból. A Palóc Múzeumban, a Madách-emlékszoba szomszédságában, így jöhetett létre a Mikszáth-szoba, amely 1988-ig működött.

Újabb ünnepi esemény: az 1954. május 1-jén átadott horpácsi Mikszáth-kiállítás az író hajdani kastélyában, amely korábban gépállomás iroda, aztán gyermekmenhely lett. E hasznosítási igyekezet következtében a múzeum lassan a tetőtérbe szorult, míg nem 1997-ben végre az egész – természetesen már jól lelakott állapotban lévő – kastély a Mikszáth Múzeum teljességét fogadta be. Az 1954-es, első kiállításához a tárgyakat a hagyaték már Balassagyarmaton levő anyagából válogatták. Ezt a kiállítást a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársai rendezték, V. Nyilassy Vilma – s a vezetésével működő „brigád” – szervezte a vidéki tájházak rendszerét és tervezte meg berendezéseit akkorig. Időközben a Pénzügyminisztérium pincéjében tárolt, a családtól eltulajdonított tárgyak (főleg nagyméretű bútorok, festmények, értékes műtárgyak) átkerültek az Akadémiára. Tehát, ami 1954-től Horpácson látható, az a Palóc Múzeumé, illetve eredetileg a Magyar Tudományos Akadémiáé, továbbá a magyar államé, mindamelllett a családé is, ámbár ők ajándékba adták. A következtetés elég nyilvánvaló. Ilyen vándorlás alatt, ennyi tulajdonjog-váltás, leltárkészítés közben a hagyaték állaga romlott, pusztult, mennyisége apadt. Jó illusztráció ehhez Mikszáth, illetve a család horpácsi könyvtárának sorsa. Ismét Méreyné Juhász Margitot idézem, aki szerint eredetileg e gyűjtemény 5000 könyvet tartalmazott, de: „részint háborús viszontagságok, részint nem megfelelő gondosság következtében különösen a szállítások körül történt szervezetlenség miatt állománya igen jelentős százalékban megcsontult, mintegy 1500 műre apadva”. S hogy milyen – legalábbis az irodalmi muzeológia számára – fontos, jelentős tárgyakról volt szó, annak illusztrálására elég néhány példát

hozunk: „Óra láncz aranyból, a Jánoska karajczárjával mit megírt... egy kis skatula a Berczi fogával, melyről egy elbeszélés is van írva... a czikkere, mit utoljára használt...”. A feljegyzéseket a gondos feleség készítette, minden tárgy mellé saját kezűleg írt cédulát tűzött az eredet pontos megjelölésével.

A történetnek nincs vége (hálistennek a hagyatékának sem), hiszen 1982-ben szerencsés fordulat következett be. Az Akadémia – miután kiderült, hogy sem helye, sem pénze, sem szakembere nincs elegendő –, a teljes relikvia-anyagot átadta a Nógrád megyei Múzeumok Igazgatóságának. Sok minden ezután tárult először a közönség elé, a többször újjárendezett horpácsi Mikszáth állandó kiállításon és egyéb Nógrád megyei Mikszáth-bemutatókon. Időközben a gyűjtemény

minden darabja „hazaérkezett” s leltárba vételtett a salgótarjáni megyei múzeumban kialakított irodalomtörténeti gyűjteményben. Az elmúlt évtizedekben a Mikszáth család tagjai további ajándékokkal gyarapították azt, mert úgy vélték, még ilyen történelem tépázta állapotban is ez a legteljesebb, legvédettebb Mikszáth-gyűjtemény. Hiszen az anyag csak-csak fellelhető máshol is. A szegedi relikviákon kívül az Akadémia Kézirattára, Könyvtára, Művészeti gyűjteménye, az Országos Széchenyi Könyvtár kézirattára, a PIM Kézirattára őrzi a Mikszáth-hagyaték egyes megmaradt részeit.

The Vicissitudes of a Bequest

Sometimes it takes quite a long time till a bequest of a writer, or a poet, after many hardships can find its

permanent haven in a museum. The fate of the bequest of writer Kálmán Mikszáth was not an exception. When he died, his widow donated part of it to the Hungarian Academy of Sciences on the condition, that in the building of the Academy a memorial room should be opened. The room was opened in 1914, but in 1945 it was closed, and all the manuscripts, books and other relics, which had been displayed, were taken to store rooms.

The Mikszáth family till 1950 kept the other part of the bequest, when their estate and mansion in Horpács was nationalised.

In 1954 a permanent exhibition was opened in the said mansion but the condition of both the building and exhibition became worse and worse through the decades to come. Fortunately, in 1982 the Academy gave their part of the bequest to the Directorate of Nógrád County Museums.

During the past 20 years many other Mikszáth-relics were given to the County Museum in Salgótarján, so that the permanent exhibition could be renewed and the biggest Mikszáth-collection could be assembled in Hungary.

„Könyvtár a könyvtárban” Interjú Németh Zsuzsával Jókai Mór könyvtáráról

Csége Anna: *Mi jut eszedbe először, ha azt mondom, hagyatéki könyvtár?*

Németh Zsuzsa: „Mutasd meg a könyvtárad, és megmondom, ki vagy. Nem tudom, van-e efféle aforizma a magyar mondások gyűjteményében. De ha nincs, hiányzik belőle.” Milyen igaza van Kárpáti Aurélnak. Naponta belém ötlök ez a felismerés mióta a könyvtárban lévő Jókai-hagyaték rekatalógizálásával megbíztak. Már több hagyatékot feldolgoztam, állíthatom, az idézet minden író könyvtárára jellemző. A könyvek külső és belső jellegzetességeikkel együtt vallanak egykori „gazdáikról”.

Cs. A.: *Miben más a Jókai-könyvtár feldolgozása a huszadik századi írók könyvtárához viszonyítva?*

N. Zs.: Nagyon más, szinte teljesen ismeretlen feladat számomra. Az írói könyvtárakkal, ha lehet ezt mondani, mindig „körültekintőbben” foglalkozunk. Eddig elsősorban kortárs, illetve XX. századi írók hagyatékát dolgoztam fel. Szinte „a lakásból a múzeumba” végig lehetett követni a könyvek útját. A lakáson készülő előszerzeményezési listák még azt is megmutatják, hogy a könyvek milyen elrendezésben álltak a polcokon. Az egyéb könyvtári nyilvántartások, maga a vételi vagy ajándékozási szerződés, mind információforrás, a növedéknaplószám pedig konkretizálja, szinte keretbe foglalja a hagyaték állományban elfoglalt helyét. Úgy szoktuk magunk közt mondani: „könyvtár a könyvtárban”. Jókai Mórnak a könyvtára két részletben – Hegedüs Sándorné Jókay Jolán révén 1909-ben letétként, majd az író öz-

vegyétől, Nagy Bellától 1911-ben vásárlással – került a Petőfi-ház tulajdonába. 1954-ben „megörököltük” a gyűjteményt. A Petőfi-ház iratanyagát, a hagyatéki dokumentumokkal Kézirattárunk őrzi, erre támaszkodhatunk.

Cs. A.: *Jókai teljes hagyatéka nálunk van? S általában lehet-e a maguk teljességében megőrzött írói könyvtárakról beszélni?*

N. Zs.: Általában nem. Az örökösök egy-egy kedves emléket maguknál szeretnek tudni. Jókai rokonai is megőriztek néhányat. Erre utal özv. Jókainé Nagy Bella „pótjegyzéke” a hagyatéki leltárkönyvben. Az OSZK-ban is található kézirát, és a Nemzeti Múzeumban is őriznek ereklyéket a hagyatékából. Lap panghat magánkézben, gyűjtőknél is, az sem kizárt, hogy aukciókon is felbukkanhat a hagyatékából származó egy-egy értékes darab (kézirát, könyv, relikvia).

Cs. A.: *Meg tudod-e becsülni a Jókai-könyvtár nagyságát?*

N. Zs.: Már a Bajza utcába szállításkor a „gyűjtemény jóval szegényesebb volt, mint amikor Jókai ott lakott” – tudhatjuk meg az *Élő Jókai* c. kötetből. A hagyatéki dokumentumok között találunk a könyvnyagra vonatkozó ún. revíziós hiánylistákat, tehát a Petőfi-házban is „apadt” a hagyaték. Mindezek ismeretében, meg sem merem becsülni a valamikori könyvtár nagyságát, de biztos, hogy több volt, mint amit jelenleg múzeumban őrzünk. A múzeumban 1978-ban és 1985-ben törlés történt a könyvtári állományban. A Jókai-hagyatékából is több tucat könyv „áldozatul esett” ennek a műveletnek,

szerencsére később ezek a könyvek többnyire – kölcsönzésből, külső kiállításokról – előkerültek. Ha összeadom a Petőfi-ház hagyatéki listáinak tételszámait, az eredmény kb. 846 tétel, vagyis 1551 db könyv. A PIM katalógusával összevetve és az egyedi leltárkönyvek jelzeteinek tételes behasonlítása után nálam kb. 968 jelzet szerepel, darabot egyelőre még nem számoltam. A PIM könyvtárában lévő állomány, becslésem szerint, kb. 1500 egység, folyóiratokkal és minden egyéb nyomtatott kiadvánnyal együtt. A hagyaték számbavétele, éppen az említett okok miatt, még folyamatban van.

Cs. A.: *Honnan tudjuk megállapítani, hogy mi tartozik a hagyatékba, mi állhatott Jókai könyvespolcán?*

N. Zs.: A következő szempontok szerint döntünk: Jókai haláláig megjelent könyvek, a Petőfi Társaság listája, valamint a „Jókai-hagyaték Petőfi-ház” feliratú fekete körpecsétje. Ezt minden címléírás végén feltüntetjük.

Cs. A.: *Említenél néhány könyvet, melyre cím szerint hivatkoznak a források?*

N. Zs.: Jókai Róza visszaemlékezésében, 1924-ben néhány könyvet kiemel a gyűjteményből a család olvasási szokásairól, kedvenc könyveiről szólva: „eszembe jut Papa egyik büszkesége: Oken nagy természetrajza számtalan kötetben... De legkedvesebb képekönyve papának a Le tour du Monde volt. Megvolt neki a teljes... Milyen büszke volt Doréjaira! Talán összes munkái megvoltak neki. A francia népmeséktől egész a Don Quijotéjáig. Sőt gyönyörű Bibliája is díszkötésben, ezüst csattokkal.” Valóban, ezek

megtalálhatók az itt őrzött hagyatékban, magam is megcsodálhattam őket.

Cs. A.: *Különböznek-e a most készülő címléírások a már meglévő katalóguscéduláktól?*

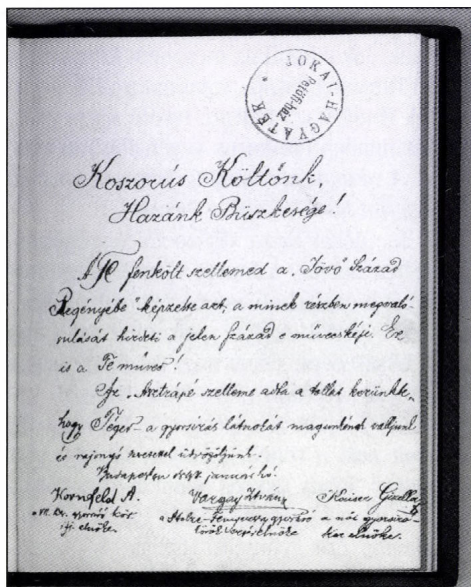
N. Zs.: Eddig kb. 200 kötet rekatalógizálása történt meg, ez alapján azt kell mondanom, különbözőnek. Ez várható volt, s ez az értelme ennek a munkának! A régi cédulák eredetéről, készítőiről szinte nem tudunk semmit. Az indigókék másolt vagy sokszorosított cédulákat az Országos Széchényi Könyvtártól rendelhették a könyvek behasonlítása után. Több olyan egyedileg gépelt cédulával is találkoztam, amelyek időközben javítási, pótlási céllal készültek. Mégis, sok helyütt megállapítható, hogy nem éltek a meglévő könyvészeti kiegészítőkkel.

Cs. A.: *Kiemelnél néhány példát, amely jelzi az általános címléírasi problémákat a hagyatékban?*

N. Zs.: Átlagosról nagyképűség lenne alig 200 kötet „A” méretű könyv után beszélni, minthogy 18 cm-nél kisebb gerincmagyságú kiadványokról van szó, melyek általában a népszerűsítő, olcsó kiadású családi-könyvtár vagy egyéb sorozatok – már ami Jókai saját műveinek kiadását illeti. Hol vannak még a „C” méretű jubileumi díszkiadások, szerzői sorozatok, a „D” méretű albumok, térképek, lexikonok, atlaszok! Mégis, ha nem is címléírasi, de más jellegű problémák már körvonalazódnak.

Jókainak az átlagostól nagyban eltérő könyvtárát rendkívüli széles skálán mozgó, Jókai írói érdeklődésének megfelelően bővülő gyűjtemény jellemzi, mind időben, mind az idegen nyelvű kiadásokat tekintve, mind tartalmában szinte a teljes tudománykört felölelve. Ismert irodalomtörténeti tény, hogy Jókai gyűjtötte a XVIII. századi memoár iro-

*A Gyorsírók Könyvtára első füzeteként megjelent Jókai Mór: Regék c. művének kézírású előzéklapja The hand-written inner endpaper of the book "Legends" by Mór Jókai
Kép – Image: T. Nagy György*

dalmat, s ezeket felhasználta saját műveihez. Ezekkel a könyvekkel kapcsolatban általában gondot okoz a kriptonimák, anagrammák feloldása, a keresztnévek kiegészítése stb. A különböző térképek, csillagászati atlaszok, helynévjegyzékek, topográfiai kalauzok, szőlészeti-borászati szakkönyvek (főleg idegen nyelvű változatokban), gazdasági jelentések, évkönyvek, gépészeti szakkönyvek, demográfiai és országgyűlési jelentések leírása kissé szokatlan feladat számomra.

Cs. A.: *Mit tudunk a Jókai-könyvtárban meglévő Jókai kötetekről? Jókai saját könyveinek arányáról?*

N. Zs.: Közismert Jókai „írói kapacitása”. Műveit már életében számtalan kiadásban megjelentették a különböző kiadók. A könyvön feltüntetett adatok egybevetése a könyvészeti segédletekkel (Szinyvei, Petrik, Gulyás stb.) sokszor ellentmondásos eredményt szül. A címléírasi problémák: pontos rendsző, illetve egységesített névalak, címrendsző és azok egységesítése (Pl. Eppur si muove – És mégis mozog a föld; Egy bujdosó naplója – Bujdosó naplója stb.), a helynevek pontos, mai névhasználatnak megfelelő kiegészítése, kiadások, kiadási évek lehető legprecízebb megadása. Jelzem, itt van a legtöbb gond. A Jókai művek feldolgozásakor képet kaphatunk szinte az egész magyar kiadástörténetről – az Emich, Landerer, Heckenast, Franklin, Révai Kiadók sorsáról (mikor vásárolta át a kiadási jogokat, mely kiadóval olvadt össze, stb.). Külön fejezetet érdemelne Jókai idegen nyelven, nem Magyarországon megjelent kötetének bibliográfiai behasonlításáról szólnunk. Itt is rengeteg a nem kiegészített vagy téves adat. Az anyag terjedelméről csak egy korabeli feljegyzést idézek a már említett Jókai albumból: „Jókai gyűjtötte műveinek fordításban megjelent egy-egy példányát és dolgozószobájában hatalmas könyvszekrényt töltött meg ez a gyűjtemény.”

Cs. A.: *Hogyan hasznosulnak a Jókai-kutatás eredményei a feldolgozás során?*

N. Zs.: Szerencsére Jókai élete és munkássága szinte „nyitott könyv”. Már életében sokan és sokszor írtak róla, halála után ez az érdeklődés nem csökkent. Hála az 1997-ben megjelent irodalomtörténeti bibliográfia 4. kötetének és a kritikai kiadásnak, valamint az egyéb, a címléírásához „nem hagyományos” módon kapcsolódó segédleteknek – cikkek, monográfiák, tanulmánykötetek stb. –, munkám könnyebben (de nem gyorsabban!) halad. Célunk, hogy a Jókai-könyvtár (mennyiségében és minőségében is) gerincét képező Jókai műveket a lehető legjobban feldolgozzuk és katalógusban feltárjuk. „Jókait-Jókaiból!” – röviden így összegezném, nálam ez lett a keresés mottója.

Paradoxon, de ez a többi – nemcsak Jókai által írt – műre is igaz, mivel az abban a korban megjelent világlexikonok, nyelvi és

egyéb szótárak, nagy enciklopédiák, kézikönyvek is segítségünkre szolgálnak, melyek ma már nehezen beszerezhetők, de szerencsére mind megtalálhatóak Jókai könyvtárban. Jelenleg a Petőfi Irodalmi Múzeum és Kortárs Irodalmi Központ olvasótermében állnak a szabad polcos segédkönyvtári gyűjteményben. Ezeket (Larousse, Meyers, Pallas) használjuk – könyvtárosok, múzeumi kollégák, könyvtárlátogatók – naponta ma is.

Cs. A.: *Melyek azok a speciális múzeumi-könyvtári szempontok, melyek a PIM-re jellemzőek?*

N. Zs.: Minden katalóguscédulán szerepel a hagyatéki jelölés. Ha van a könyvekben bármilyen kézzel írt bejegyzés, kézzel rajzolt ábra, egyéb autográfia, azt feltüntetjük. A dedikációkat szintén jelezzük a leírásokon. Az ajánlások szövegét betűhíven ráírjuk a címléírasi munkapéldány hátoldalára, ami egyben raktári katalógusként funkcionál, így, ha szükséges a könyv „mozgósítása” nélkül is használható a szöveg. Nemcsak a dedikáció szövege lehet fontos forrás bibliográfiai és irodalomtörténeti vonatkozásban, hanem a dátum, a hely megjelölése (például egy életrajzi kronológia), írói álnevek, becenevek használata (pl. írói kapcsolatrendszerek) szempontjából is. Például: Hegedüs Loránt (Hegedüs Jókay Jolán fia) és Fellner Frigyes *A tőzsde megadóztatása* című könyve fedelén a következő kézzel írt szöveg olvasható: „Kedves jó keresztapjának ajánlja első munkáját Loránt”. A cédulákon a rokonsági viszonyt is feltüntetjük, ha bizonytalan, jelezzük.

Cs. A.: *Végezetül, de nem utolsósorban, elérteztünk kedvenc témához, a könyv külső megjelenésének, könyvkötészeti sajátosságainak leírásához. Milyenek ezek a könyvek?*

N. Zs.: A mi könyvtárunkban a könyv nemcsak mint szellemi hordozó, közvetítő értékes. Adott esetben kiállítási műtárgy, mely „viseli” magán az adott kor kulturális, művészettörténeti hatásait. Erről beszélni egy másik cikk témája lehetne. Visszatérve Jókai könyvtárának rekatalógizálásához, ebből a megközelítésből is páratlan a gyűjtemény! Ha csak a kort nézzük, a múlt század vége a századelő művészeti törekvései, a korai szecesszió hatása, mind tetten érhető a művészi kötésekben, s minden esetben reprezentálják könyvtörténetileg is a kort. Utaltunk már rá, hogy Jókai mennyire szerette Doré rajzait, büszke volt Garvani illusztrálta műveire. A XIX. századi német, francia, olasz és angol (mely nyelveken olvasott) könyvkiadás remekei is, valamint díszes kiadású szerzői összkiadások (pl. Heine kötetek, Shakespeare munkái Sir John Gilbert illusztrációival) fellelhetők e hagyatékban. Bár most a kötésekről beszélünk, de érdemes megemlíteni, hogy ez utóbbi könyv teljes kivitelezése is gyönyörű.

Cs. A.: *A magyar könyvkötészet remekei-ből is emeljünk ki néhányat!*

N. Zs.: Példaként említeném a Ráth Mór-féle 1886–1891-es, Csiky Gergely jegyzetivel és bevezetésével megjelentetett „Shakspeare [!] színművei” c. több kötetes gyűjteményt. A 32 cm gerincmagasságú kötetek, piros vászonkötésben, zöld színű virágminitás betétekkel, vegyes nyomású fekete keretdíszekkel, a szerző allegorikus jelenettel díszített aranyozott tondójával, iniciáléval impozáns példája az akkori magyar könyvművészetnek.

Cs. A.: A „Mutasd meg könyvtárad...” mondás ezek szerint esztétikai értelemben is igaz?

N. Zs.: A Jókait ismerőknek köztudott, hogy fiatal korában festőművésznak készült, ügyesen rajzolt és festett. Vonzódása a szép, művészi kivitelezésű tárgyakhoz élete végéig elkísérte. Ez látszik könyvgyűjteményén is. Különböző útirajzok, tájleírások ill. albumok közül egy számomra ismeretlen művész – a lexikonokban sem találtam e nevet –, Thomas Allom Közép-Angliát rézkarcban megelevenítő, mives kötésű albumát emelném ki még példaként.

Cs. A.: Megmaradtak-e a hagyatékban a könyvtárosok és kutatók számára oly igen értékes eredeti borítók?

N. Zs.: Leszámítva a jubileumi alkalmakra kiadott, eredetileg a kiadó szándékai szerint is díszes reprezentatív kötésben megjelentetett köteteket, szinte minden egyéb könyv átkötésben van meg. Gondolok itt a népszerűsítő sorozatokra: pl. *Jókai Mór munkái. Népszerű kiadás* Pest, Heckenast 1857., majd folytatta a Franklin Kiadó ugyanezen a címen, előlről kezdve a sorszámozást. *Olcsó Jókai, Vásárnapi könyvtár, Szalon-könyvtár* és vég nélkül sorolhatnám még. Ebből csak azt szeretném kihozni, hogy könyvészeti-bibliográfiai értelemben mindig „értékesebb”, főleg első kiadások esetében, az eredeti borítás. Az azonosítás szempontjából is fontos bibliográfiai forrás lehet az ott feltüntetett adat. Nagyon nehéz emiatt pl. a különböző segédletekben a könyv azonosítása.

Cs. A.: A sorozatok ilyen mértékű „metamorfózisában” hogyan lehet eligazodni?

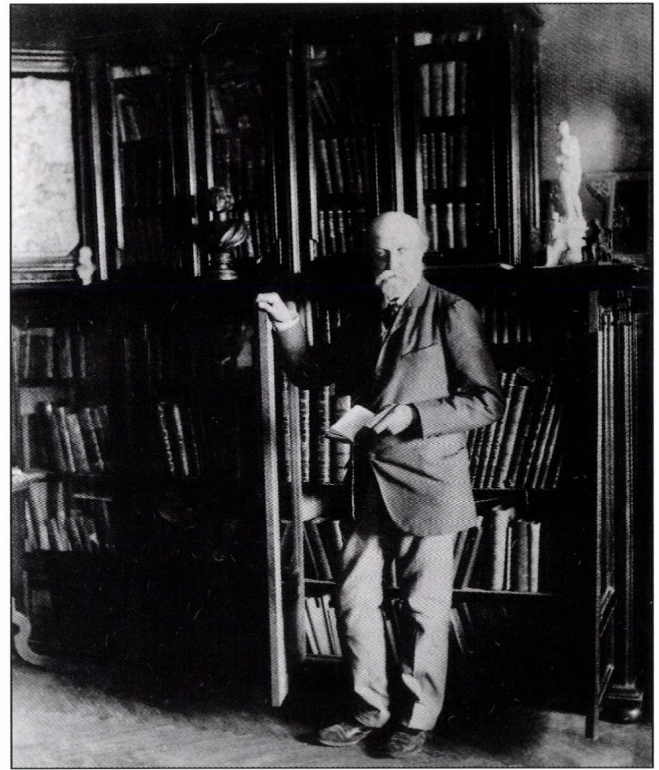
N. Zs.: Nem általános címleírás-adatkeresési szempont, de jelen esetben sokat segít a könyvjegyzékekben esetlegesen feltüntetett adat: kötve vagy fűzve, vászonkötésben, díszkötésben, sőt, a feltüntetett ár. A kezemben tartom a valamikor 20 krajcárért árult papírkötésű – a kiadvány címlapján jelzett évszám szerint és a „Petrikben” való behasonlítás után azonosított – „*Olcsó Jókai*” sorozat 20. füzetének átkötött, aranyozott díszítésű, aranymetszéssel ellátott példányát. Ki kötötte át és miért? Külön kutatási téma lehetne! A kiadó? Esetleg az író iránti tisztelete jeléül, vagy mert abban a korban ez volt a szokás? Jókai kötötte be? Bár ez akkoriban sem volt „olcsó mulatság”.

Cs. A.: A Jókai írói jubileumi alkalmából ajándékozott könyvek külalakja bibliográfiai vagy akár kultúrtörténeti szempontból sem mellékes. Milyen tanulságokkal jár címleírásuk?

N. Zs.: Nagyon jól jelzi az ezzel kapcsolatos problémakört a következő példa: Jókai egyik német kiadója, a lipcsei Philipp Reclam cég „*Universal Bibliothek*” c. sorozatában számos Jókai-művet kiadott szép kiállítású papírfedéllel. Bár a címlapon évszám nem szerepel, de a fedél feltünteti, vagy a füzetek végén látható kiadói „reklámokból” – mi jelent meg a sorozatból, előkészületben stb. – megtudhatjuk és bibliográfiákból pontosan megállapítható. A néhai Jókai-könyvtárban fellelhető példányt, például egy 1873-as kiadást eredeti fedél nélkül, zöld bőr-átkötésben, aranyozott-bordázott gerinccel, aranymetszéssel „Zum 50 jährigen Schriftsteller-Jubiläum” felirattal találtam meg. Jókai 50 éves írói jubileuma 1894-ben volt. Kiadói tisztelgés remittendából? Vajon csak az író számára készült egyedi kiadásról van szó, vagy megjelent könyvtárosi forgalomban is? A címleíráson ezt valamilyen formában jelölni kell. Az ehhez hasonló „átkötések” eléggé megnehezíthetik a címleíró „életét”, és a téves vagy rossz leírások a kutatók munkáját.

Cs. A.: A PIM Könyvtárának van még egy speciális jellemzője: a borítókatalógus, milyen adatokat tüntet fel egy katalóguscédulájára?

N. Zs.: A könyvművészek, könyvkötő mesterek, borító-rajzolók, címlaptervezők és kivitelezők nevének kiderítése sem egyszerű feladat. Mindent elkövetünk, ha kell külső segítséget (Iparművészeti Múzeum, Magyar Nemzeti Galéria stb.) is kérve próbáljuk beazonosítani a „név nélküli” vagy rövidítésekkel jelzett, esetleg már megkopott, rosszul kibetűzhető monogramokat, hiányos vagy ismeretlen névalírásokat. Borítókatalógusunkban egységesített névalakban, ha szükséges, utalókkal soroljuk be a művészeket. Sőt, a kiadói kötetekre, kiadói- vagy nyomdabélyegekre, valamint a nem kiadói, hanem egyéb (egykor tulajdonosi-intézményi) átkötésekben előforduló ún. könyvkötőcímkekre, bélyegekre, a feltüntetett mester nevére és általában műhelyének címére kifejezetten odafigyelünk. A Jókai-hagyatékából az említett Doré illusztrálta Biblia kötéstáblájának hátsó, belső sarkába ragasztott kis címken ez áll „Borovszky János. Hatvány u. 9.”

„Az én könyvtáram egyike a (magánkézben lévő) legbecselesebb gyűjteményeknek”
 „My library is one of the most precious (private) collections”
 Főtt – Photo: Erdélyi Mór

Cs. A.: Végzetül célokról, te miben látod munkád értelmét?

N. Zs.: Ez csoportmunka. Az elkészült címleírásokat revíziózzuk. Jókai hagyatékát jelenleg minden tárunkban kutatják, a kollégákkal vagy akár külsősökkel is konzultálók. Szerencsére már van Internet kapcsolat a könyvtárban is, így „puskázhatok” más könyvtárak katalógusaiból. Nem létezik címleírás, amit ne lehetne pontosabbá vagy jobbra tenni. Készül a PIM Jókai-hagyatékát számba vevő, színes illusztrációkkal is ellátott gyűjteményi katalógus. Feladat van bőven!

„Library in the Library”
 An Interview with Zsuzsa Németh about Mór Jókai's Library

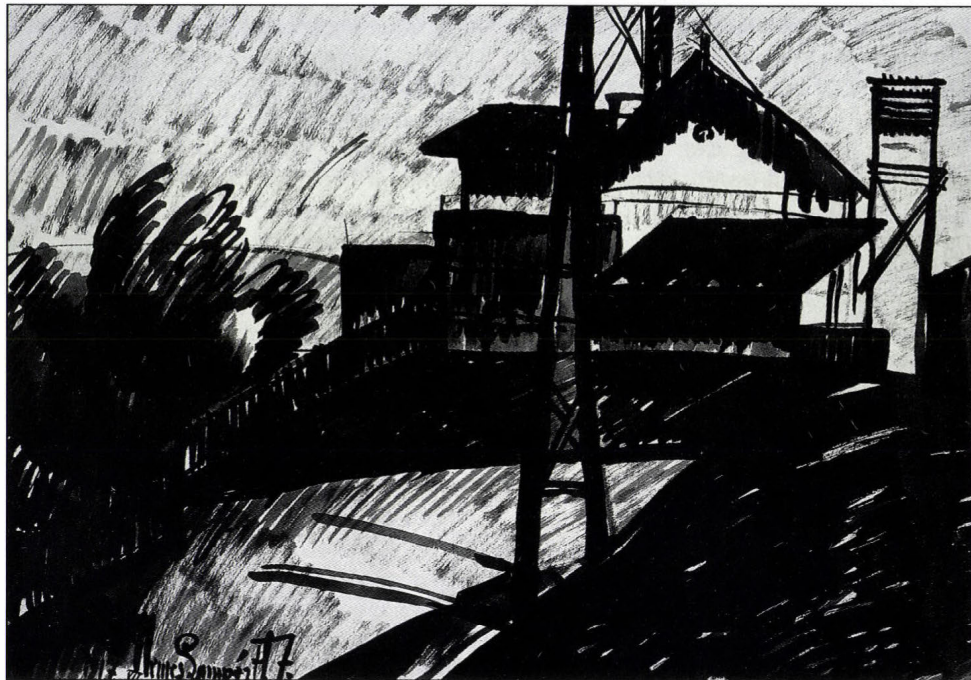
A library is always an important part of the whole bequest of a writer. The private library of literary men can give the researcher interesting additional information about the owners, their reading habits and their relationship with the editions of their own works. Researcher Zsuzsa Németh deals with the library of writer Mór Jókai. The bequest of the most popular novelist of 19th century Hungarian prose contains more than 1550 books and is completed with journals, and other printed publications. According to the memoirs of his daughter, Jókai loved and often read French folk tales, Don Quijote by Cervantes, The Natural History by Oken. He collected 18th century memoirs, and his library contained maps, astronomical atlases, different kinds of almanacs, books about engineering, vine-growing, and several fields of sciences. He collected and was proud of the different editions of his novels in different languages. Many of his books with their beautiful cover and illustrations give not only mental, but sensational joy to both reader and researcher.

„Még egy Lampérth tájkép az én szobámba és slussz”

Kovács Ida

Közismert, hogy Ady Endre Párizsban, 1906–1907 körül kezdett felfigyelni az akkor Európa-szerte már nagy izgalmakat kiváltó modern festők munkáira. „Az idő tájt (emlékezik Bölöni György, az újságíró és műkritikus jóbarát) sokat beszélgettünk festőkről, mert a piktúra érdekesebb és mozgalmassabb terület volt, mint az irodalom... Ady szkeptikusan fogadta az eseményekről a híreket, smokkságnak látta inkább az egész piktúrás forradalmat, mint művészi eseménynek és sokszor kikaptam, ha kedvenc művészeim mellett kardoskodni mertem... Évek alatt változott át Ady művészi ítélete és ami érdeklődés, szeretet és hozzáértés mutatkozott benne az új művészet iránt, az jórészt az én nevelésem”. Később, az 1909-es, 1910-es évekre emlékezve írja: „A piktorokkal én barátkoztatom össze Adyt, néha elviszem egy-egy műterembe. Ekkortájt kint lakom a Dráva utcában egy új városi házban. A lakáson Tihanyi Lajossal osztozunk, amennyiben műterem tartozik hozzá és Tihanyi itt dolgozik. Egyszer beteg voltam néhány napig. Ady és a Pesten időző Léda meglátogattak. Benézett hozzám Tihanyi, s előkerült közös barátunk Márffy Ödön, aki ugyancsak a házban lakott. Sőt ő volt a ház gondnoka is... A beteglátogatás poharazás közben eltartott reggel nyolc óráig és Ady

Tihanyi Lajos: Interieur vázlat. Tollrajz. Bölöni György hagyatékából. PIM Művészeti tár
Lajos Tihanyi: Interior-sketch. Pen sketch. From the bequest of György Bölöni

Nemes Lampérth József: Tájkép. Tusrajz. Kafka Margit hagyatékából. PIM Művészeti tár
József Nemes Lampérth: Landscape. Pen and ink. From the bequest of Margit Kafka
Fotók – Photos: Dobóczy Zsolt, Gál Csaba

kedvteléssel heccelte egymás ellen a két festőt. Eleinte Márffy ellen Tihanyit, de később Tihanyira került sor, aki egyetlen volt köztünk, aki bajuszt viselt. – Hogy viselhet valaki bajuszt? – évődött Ady. – Intelligens ember maga? Modern festő? Frászt! Vágassa le azt a bajuszt! – Majd holnap. – ígérette Tihanyi. – Levágatom, ha nagyon akarja, hogy Ady Endre kedvére tegyek. – Mit? Holnap? – követelődzött jókedvűen Ady. – Most azonnal! Tihanyi kezét lefogtuk, s fél bajuszát Márffy lenyisszentette egy ollóval. – Mutassa? Hadd látom? – évődött Ady, a lámpa alá vonva a félbajuszos Tihanyit. – Lám, így néz ki egy intelligens ember.”

Az utókor nagy öröme Bölöni György emlékszik arra is, hogy „egyszer egy nagybányai interieur-képét ajándékozta Adynak Tihanyi. Ady viszonzásul *Szeretném, ha szeretnének* kötetébe ezt az ajánlást írta: »Tihanyi Lajosnak nagyrabecsüléssel és barátsággal. Ady Endre«. Igaz, hogy pár perccel később Ady korrigálta a dedikációt, mivel Tihanyi megemlítette, hogy nem is ismeri képeit, mire hát a nagyrabecsülés? Ady replikája az ajánlásban: »A nagyrabecsülés ugyan őszinte, de ha jobban tetszik, ezennel visszavonom. A. E.«” Bölöni további adalékkal szolgál Ady műértését illetően: „Később, mikor pár év múlva feleségével, Csinszkaival berendezték Veres Pálné utcai

lakásukat, Ady amatőrré vált: képet vásárolt Márffytól és Tihanyitól. A Márffy képét nem fizette meg, akárhányszor kérte tőle Márffy a kép árát. De Tihanyi erőszakosan és könyörtelenül bevasalta a pénzt Adyn. Egy balatoni táj volt ez a kép. Ady boros- és szódásüvegekkel érkezett a képvásárra. A festményt drágállta. Mi hallgattunk, mert nem akartunk beleszólni két barátunk vásárlásába. Ady spriccerezett és alkudozott. – Nekem, Adynak, csak adhatja olcsóbban! – mondotta. – Nem én, még Goethének sem! – felelte Tihanyi és évődött, hogy a festőt jobban meg kell fizetni, mint az író. – Az író? Mi az? – Ady mérgesen előkapta mellénye zsebéből ceruzavégét és épp Gauguin Noa-Noa-járól az asztalomon fekvő *Renaissance*-beli cikkemre felfirkantotta: (Tihanyi ugyanis csaknem süket volt.) »Ha az írás nem volna több a pingálásnál, nem lettem volna író.« És szidni kezdett, hogy mit protezsálok még vele szemben is Tihanyit, mert »felfedeztem«. Bölöni György birtokában több Tihanyi-kép is volt, amelyekhez annak fejében jutott, hogy számtalanszor kifizette a folytonos pénzsűkében lévő Tihanyi lakbérét. Birtokába került Tihanyi róla készített kiváló portréja is, amelyről pedig a budapesti Nyolcak hangos fogadtatású kiállításán még a barátok is a következőképpen vélekedtek: „Mondd, ki ez

a Cézár? – kérdezte Jászi Oszkár? Vagy: Mondd, ki ez a puffadt fegyenc? – érdeklődött Barta Lajosné.¹

A legtöbb megvásárolt Tihanyi-kép Bölöni visszaemlékezései szerint visszavándorolt a festőhöz, aki nagyon nehezen tudott csak megválni képeitől. A nagybányai *Interieur*-höz készült tollrajz-vázlatot azonban ajándékba adta Bölöninek, s bár a rajz 1907-es datálású, rajta a dedikáció 1935-ből való, s így szól: „Bölöni Gyurkának Ady Bandi emlékére. Paris 1935. I.” S hogy Bölöni komoly műpártolói-mecénási vénával megáldott alkát volt, bizonyítja, hogy Lédát és férjét, Diósy Ödönt ő beszélte rá két „friss színű” Czóbel Béla kép megvásárlására – pontosan Párizsban, 1908. július 18-án. A festményekért Lédák 200 frankot fizettek. A képek további sorsáról nincs tudomásunk. Czigány Dezső híres barna olajportréja is Párizsban készült, s a gonosz nyelvek szerint hol Ady hotelszobájában, hol pedig Lédák lakásának falán függött, attól függően, Léda és Ady éppen milyen viszonyban voltak egymással. Ma az Ady-múzeumban látható.

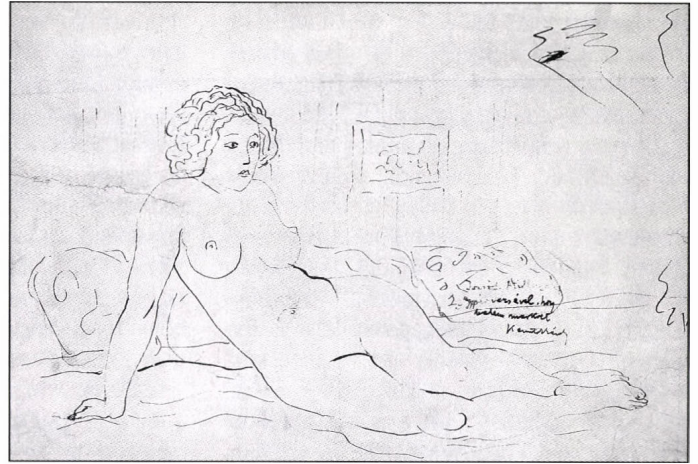
Kaffka Margit – Sassy Attila festőművész, majd Fémes Beck Vilmos szobrász gyengéd közelségében – szoros kapcsolatba kerülhetett születőfélben lévő művekkel is. Mindketten készítettek róla arcképet, Sassy több ízben is. A költőnőt ábrázoló egyik finom félprofil pasztellje, s Fémes Beck szinte a maszk aprólékosságát utánzó, lágy vonalú, sima faragott fehér kő portré-mellszobra máig fennmaradt, mindkettő az Irodalmi Múzeum művészeti gyűjteményében található. Kaffka 1918 októberében megrendelte portréjának megfestését Czigány Dezső festőművésztől, s ehhez az üléseket is vállalta, ahogyan azt férjének írott leveléből megtudhatjuk. A kialakított ár ezer korona volt, amelyet az író nem talált soknak. (1917-ben egy Rippl Rónai pasztell portré ára három-ezer koronára rúgott.) Czigánytól és Lesznai Annától már volt képük. A megrendelt portré Kaffka Margit hirtelen bekövetkezett halála miatt feltehetően nem készült el. Pedig: „...ez lesz a születésnap ajándékom. Jó? – írja Bauer Ervinnek, majd hozzáteszi: – Még egy Lampérth tájkép az én szobámba és slussz.” Az író Nemes Lampérth József munkáit bizonyára sógora, Balázs Béla révén ismerte meg, aki, hasonlóan barátaihoz, Hauser Arnoldhoz és Mannheim Károlyhoz, maga is vásárolt már a festőtől. Kaffka Margiték üzlete létrejött, két képet is vettek: az egyik a híres *Vasúti órház* című, amelyet a festő másodszer festett meg, mivel első változatát már a Szépművészeti Múzeumnak adta, a másik egy szép *Utcarészlet*.

A József Attila birtokában lévő Kernstok-rajz történetét már többen próbálták kideríteni, sikertelenül. A dedikáció sokat, barátságot, találkozásokat sejtet: „József Attilának, egypár versével hogy belém markolt.

Kernstok Károly”. A szép akt rajzot a költő az 1930-as években kaphatta ajándékba, talán egy kötetet is dedikált a festőművésznek. Lesznai Anna és József Attila 1926-ban, Hatvany Lajos révén ismerkedett meg Bécsben, ahol a költő néhány hetet Lesznaiéknál töltött a család könyvtárának rendezésével. Később Lesznai és Gergely Tibor körtvélyesi kúriájukban is vendégül látták. A *Leégett falu* című képet József Attila bizonyára ajándékba kapta.

Szentkuthy Miklós, aki maga is szívesen rajzolt, s több tucat izgalmas, túlfűtött, jórészt erotikus tárgyú rajza maradt fenn a húszas évekből, a *Frivolitások és hitvallásokban* – a befogadó szerepébe helyezve magát – írja, hogy az emberi nyelv kifejezőképességének tökéletlensége egyfajta türelmetlenséggel, pontatlansággal bizonytalansággal tölti el. A szavakon hiába kérjük számon a természet, a valóság árnyalatait, még a fogalmakat se tudja matematikai precizitással kifejezni. „Ezzel szemben a képek, az ábrák – fejtegeti –, közelebb állnak örök valóságigényünkhöz és örök igazságigényünkhöz, a sokat áhított teljes igazsághoz és teljes valósághoz. És most nem merülök el az absztrakt festészet analizésében, de még az is valamilyen igazságot és valóságot fejez ki, és még mindig pontosabb, mint a nyelv. Azért is szeretem a képzőművészetet és a zenét, mert türelmetlen természetű vagyok, és a képek meg a zene rendkívül gyorsan érzékelhetők. Ránézek, hallgatom, és rögtön egy egész világ tárul ki előttem, figurák, tájak, katolikus legenda vagy valós történelmi jelenet, egy perc alatt érzékelve mindent... A látnivalókat, hallanivalókat, legyen az valóságos személy, kép, szobor vagy egy vonós-négyes, minden érzékszervemmel élem át. Nem is egy barátom mondta, hogy egyszerre, állandóan mozgósítva van szemem, fülem, szám, tapintásom, szaglásom. Ezt a mozgósítási parancsot a képzőművészet előbb adja meg nekem, mint az irodalom.”

Csaknem három évtizeddel korábban ezt a kérdéskört Kassák Lajos az alkotó aspektusából közelíti meg: „Ha írok vagy festek, nem az alakítás gyakorlata, hanem az alkotás lázállapota gyötör meg testben, lélekben. Azért van ez így, mert a munka kezdetén végtelen tengeri útra indulok, de sosem tudom előre, hol találok olyan szigetecsücsra vagy zátonyra, amin kiköthetek. Ha jó szelet fogok ki, megérkezem oda, ahová vágyódtam, ha örvényekbe, esetlegességekbe sodródok, kezdhetem az egészet előlről. Nehéz

Kernstok Károly: Női akt. Tusrajz. József Attila hagyatékából.

PIM Művészeti társ

Károly Kernstok: Female nude. Pen and ink. Attila József-bequest

küzdélem ez, de hála a sorsnak megváltoztathatatlan.”²

Bálint Endre festőművész több mint meszterének tekintette Kassákot. Az alkotás lelki-egyötrelmes voltát, utolsó éveiben elszenvedett betegsége miatt, talán még nála is mélyebben, árnyaltabban képes megélni. Ifjúságának éveitől kezdve élénken emlékeztében élnek Kassák verssorain kívül anyai nagybátyjának, Osvát Ernőnek, valamint Füst Milánnak és József Attilának gondolatai a művészet mibenlétéről, számtalan sorukat még hatvan éves kora felett is könyv nélkül idézi. Ifjú korában írónak készül, s közben rajzolgat. Zelk Zoltán odavetett szavai – „Bandikám, te tulajdonképpen festő vagy, hagyd a fenébe az irodalmat” – lendítik túl folytonos bizonytalanságán, döntésképtelenségén. Az 1960-as évek elején Kassák Lajos meglátogatja a Párizsból frissiben hazaérkezett Bálint Endrét, a már „kész” festőt, s a párizsi kollekciót méregetve elismerő tréfás-morbidsággal konstatálja: „Na Bálint, magá ákár már meg is hálhat”.³ Bálint Endre a festészet mellett ekkoriban éppen szavakból is építkezik –, verset ír:

Pilinszky Jánosnak
(részlet)

Hallom Jánoskám, dideregsz, mint én
e sápadt holdteke másik oldalán?

...

van egy koporsónyi szobám és a vásznak
ecsetek és néhány tubus festék,
de a földet festem én ahonnan kiűztek,
mint Téged.

házat és hazát hazudok magamnak
és ablakokat, ahonnan kinézek,
hogy lássam azt, ami nincsen.

Berény Róbert, akinek kitűnő Füst Milán portréja az író reprezentatív dolgozószobájának egyik féltett, dekoratív darabja volt, Füst Milán barátai közé tartozott. Az Irodal-

mi Múzeum Füst Milán hagyatékában több tucat, az 1930-as és 40-es években az íróhoz intézett Berény-levél maradt fenn, dokumentálva egy művészbártság mindennapjait. Olvasva a sorokat, kibontakozik előtűnik annak a lelki közösségnek a mibenléte, amely festőt és írókat összefűzhet. Hasonló benyomásunk van, ha akár Pór Bertalan és Bölöni, Tihanyi Lajos és Bölöni, Szentkuthy Miklós és Frank Frigyes levélváltásait böngészgetjük. A magánélet, pénztelenség, betegség, vendégeskedések, utazgatások köznap, olykor komor, olykor sziporkázóan szellemes taglalásán túl a sorok arról az igényről, sőt, igényességről beszélnek, amellyel festő és író egymás művészetét figyel, reagál egyszer hangosan és sértetten, máskor csendes örömmel vagy briliáns humorral az őt ért kritikai megnyilvánulásokra. Néha pedig csak bölintania kell, amint barátja művészetszemléletének, esztétikai nézeteinek fejtegetéseit olvassa. Füst Milán például az 1940-es évek elején ezeket a sorokat kapja Berénytől: „Kezedet csókolom, telje-

sen igazad van ebben is: »csak az ábrázolás lehet művészet.« Mostanában sokat szerepel gondolataimban s igényemben a »hitelesség«. Idézőjelbe teszem, mert nehéz meghatározni mit értek alatta. Talán az indulattal és erővel-szenvedéllyel telített, megfigyelés vagy meglátás – ez egyúttal a tartalom is, s ha vki (sic!) művész, annak a művészete eszközeivel való érvényre-juttatásán múlik. Ami hiteles, annál megjelenítésen túl ráeszméltes is történik valamire, ami valahol megvált vagy megvan – nem koholt dolog. ...a jó író vizuális is. Nekem az olvasónak alanyait látanom kell, mégpedig mint egyéneket, egyéb ismerőseim között. Ha valami hiteles, akkor stílusa van – olyan, amilyen: de ha koholt, akkor –, rendszerint stilizált, ha egyébként nem, akkor a szellemében, s ez elég ahhoz, hogy alsóbbrendűvé váljon.”⁴

A jó író *bizonnyal* különleges vizuális érzékenységgel bír – így lehet, hogy írószobák falát kitűnő festők munkái díszítik. A jó festők pedig, szintetizáló, lényeglátó érzékük birtokában, olykor maguk is értékes verset, nap-

lót, memoárt írnak, s ezek alkalmasint könyvespolcaikra kerülnek, író- költőbarátaik dedikált kötetei mellé.

Jegyzetek

- ¹ Bölöni György: Az igazi Ady. Párizs, 1934.
- ² Kassák Lajos: Szénaboglya. Bp., 1988.
- ³ Bálint Endre: Életrajzi törmelékek. Bp., 1984.
- ⁴ PIM Kéziratár, Jelzete V 4140/196/42.

Lásd még – See also: Képmelléklet III.

Art Collector Writers

Many friendships were made between writers and painters. Writers appreciated the masters of the moment in painters and often sought their company; painters envied writers for their talent at being the masters of the world of letters, so they were glad to offer their company.

Both writers and painters dedicated several of their works to each other many times. The bequests of writers kept at the Petőfi Literary Museum contain letters written to painters or memoirs concerning artists, giving interesting additional information about the relationship between writers and painters.

Festő írók – író festők

E. Csorba Csilla

„Látszólag melléktermék: az el-elkalandozó kedv zsákmánygyűjtése a szomszédos mezőkről.”

A mottóként választott idézet Csoóri Sándor emlékező-elemző bevezetőjéből való, amelyet a *Nagy László* halála után megjelentetett *Szárny és piramis* című kötet elé írt. Az „egy másik életmű töredéke”-ként aposztrofált képzőművészeti mű-együttes (rajzok, festmények, faragványok, metszetek) a Nagy László-i látomásos, szimbólumokkal teli életmű szerves része, elválaszthatatlan párdarabja. Mivel Csoóri Nagy László vizuális művészetét „egy lemondás vissza-visszajáró lelkifurdalása és kísértete”-ként értelmezi, rávilágít arra a magyar és világirodalomban egyként gyakori jelenségre, amikor egy kettős tehetséggel megáldott alkotó pályája során a sors közbelépésére vagy a maga elhatározásából döntésre kényszerül – mint jelen példánkban a festőnek készülő Nagy László –, s a költészet műsajja mellett teszi le voksát. A Képzőművészeti Főiskolán oktatásban részesülő Nagy tanult festőnek számít, verseiben megjelenő képi-asszociációs rendszerét, jeleit, és jelképeit sok esetben megelőzi vagy kíséri, esetleg erősíti a lapszélre, szöveg közé rajzolt ló-, lovas-, angyal-, virág-, nő-motívum. Az írott, festett, rajzolt Nagy László-i világ jelképerdejével,

feszültségével, ellentéteivel, szenvedéseivel olyan intenzív tartalmi és formai egységet képez, amelyet igazán csak a verseket is író Kondor Béla művészetéhez hasonlíthatunk.

Nem feltétlenül eldöntendő kérdés ma már az, hogy a *Búcsúzik a lovacska* című vers alkotásfolyamatában a vizuális képzelet vagy a költői látomás játszott-e a nagyobb szerepet, de a XVIII. század második felének esztétáit, filozófusait és irodalmárait súlyos vitákra sarkallta a költészet és festészet műfaji elhatárolódásának, elsőbbségének kérdése. A művészet-, irodalomtörténet „a festőrajzoló-író” fogalmának megjelenését az „ut pictura poesis” elvvel szakító lessingi esztétika megszületésének időszakára, a XVIII. század második felére helyezi. Goethe szerint „egy csapással megsemmisült az oly hosszú ideig félreértett ut pictura poesis, világossá vált a különbség képzőművészet és a szó művészete közt, a kettőnek csúcspontjai elkülönültek, akármilyen közletről érintkeznek is alapjuk”. Goethe mellett Diderot, és a költészet

Madách Imre: *Amor*. Olaj, vászon. PIM Művészeti társulat. Imre Madách: *Cupid*. Oil, canvas

elsődlegességét hangsúlyozó August Wilhelm Schlegel – aki szerint a „költészet mintegy közös középpontja minden művészetnek, ebbe térnek vissza, s azután abból indulnak ki ismét” –, valamint Winckelmann és a művészet egységéről mint rendszerről beszélő Novalis elmélete nagy hatással volt

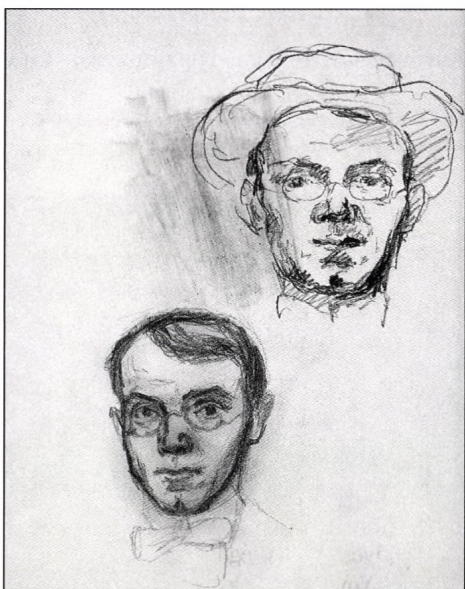
a magyar felvilágosodás és romantika gondolkodóira is.

Kazinczy Ferenc – ókori példákat követve – elsőként figyel fel a magyar irodalomtörténetben a képzőművészet ízlésnövelő, nemzetnevelő szerepére, az irodalom és egyéb művészetek szoros kölcsönhatására. Maga is rajzol és rajzolat, műtárgyakat vásárol, külföldi mesterek munkáit másolja és másoltatja: tehát megrendelő, mecénás, programadó egy személyben. Nemcsak ecetbe mártott vasszöggel, növényi nedvekkel készült rajzait ismerjük a kufsteini rabsága időszakából, hanem kisebb tájképeket is és – mint azt Dayka Gábor portréjának készültéről írta: „képe tulajdon kezem rajzolatja szerint készült” – számos arckép előképét is megalkotta. A portré Kazinczy egész művészetelméleti rendszerében játszott nagy szerepének köszönhetően, önmagával magáról is több, jó színvonalú festményt hagyott alkotni. Az Irodalmi Múzeumban található Kazinczy élő-maszk saját hiteles, jól hasonlító portréjának elkészültét segíthette. Kazinczy feleségének, Török Sophie-nak tehetségét egy miniatűr tájképcske bizonyítja, amely egy gyakorlott kéz mozdulatait dicséri.

A XIX. század első felében a hazai festészetnek, szobrászatnak programot adó Kazinczy maga is elsősorban Bécsből érkező német-osztrák művészekkel dolgozott. Rendel ugyan egy *Tengeri vést* Kisfaludy Károlytól is, de a festő-író korai halála miatt a mű nem készül el. Kisfaludy Károly, akinek több jelentős munkája múzeumunk gyűjteményében található, 1812-ben Bécsbe megy, hogy festőnek képeztesse magát. A bécsi Akadémián uralkodó klasszicizmus hűvössége ellentétben áll Kisfaludy személyiségének szenvedélyességével, érzelem-gazdagságával. A tanulásnak hamar hátat fordít, s port-

Tóth Árpád: Önarcképek. Ceruzarajz. PIM Művészeti társaság

Árpád Tóth: Self-portraits. Drawing in pencil

réfestésből, a gyakorlatlanság jegyeit magán viselő alkalmi munkákból tartja fenn magát. (Erre jó példa a múzeum tulajdonában lévő festett szelence egy női portréval és egy erotikus jelenet képével a belső oldalon.) Az írói pályán egyre több sikert elérő Kisfaludy szerkesztőként, az *Aurora* almanach

illusztrátoraként is érdemeket szerez. Mindez háttérbe szorítja a festészet iránt gyermekkor óta meglévő vonzalmát. Külföldi mesterektől (Wutky, Vernet) átvett motívumok, képfelépítés jellemzik tengeri tájképeit, viharos, orkán-korbácsolta óceánjait, rőzsetűz fényénél melegedő alakjait. A festői képzelet és a drámaíró egyként jelen van a mozgalmos jelenetek megkomponálásában, a szélsőséges érzelmek kivetítések. Két legkiegyensúlyozottabb képe a Tudományos Akadémián található *Tengeri kikötő* és a PIM-ben őrzött *Kikötő holdfényben* című olajfestmény. Ez utóbbit témaválasztásával, az ember és természet kapcsolatának vizsgálatával, érzelmi telítettségével, festőiségével a magyar romantikus tájfestészet előfutáraként tartják számon.

Érzelmileg visszafogottabban jelenik meg a romantikus táj valamennyi eleme – vízimalom, kálváriadomb, temető, patak, várrom – a drámaíró *Madách Imre* ceruzarajzain. A kor követelményeinek megfelelően sokoldalú képzésben részesülő Madách aprólékos, jó megfigyelőképességet mutató rajzainak keletkezésekor (1850-es évek) már eldőlt: a festő-ambíciókat dédelgető Madách inkább az irodalom terén kíván érvényesülni. A képzettség csíráját magán viselő, ingadozó színvonalú rajzai mellett számos olajfestményéről is tudomásunk van, így az Irodalmi Múzeum féltett kincséről, az *Ámor* című képről. Ez az 1840-re datált mű, kvalitása révén, érettebb alkotásnak tűnik, mint a többi – nem előképekről másolt – festménye. A mű színkezelése, finom tónusátmenetei, az arc szelíd, arányos vonásai, az attribútum visszafogott megjelenítése, az átlós kompozíció egy, a térben és a színek világában is eligazodni képes alkotót feltételez.

Eddig vizsgált korszakunkban, a XIX. század első felében, amikor a jó nevelés része volt a rajzoláshoz, az akvarell és gouache-festéshez való értés, nem csak a főrangúak, de az iskolázott, egyszerűbb származásúak is szívesen ülték kedvetlenül a portrékészítést, utazásaik során megismert helyszínek vázlatfüzetekbe való rögzítését. Érde-

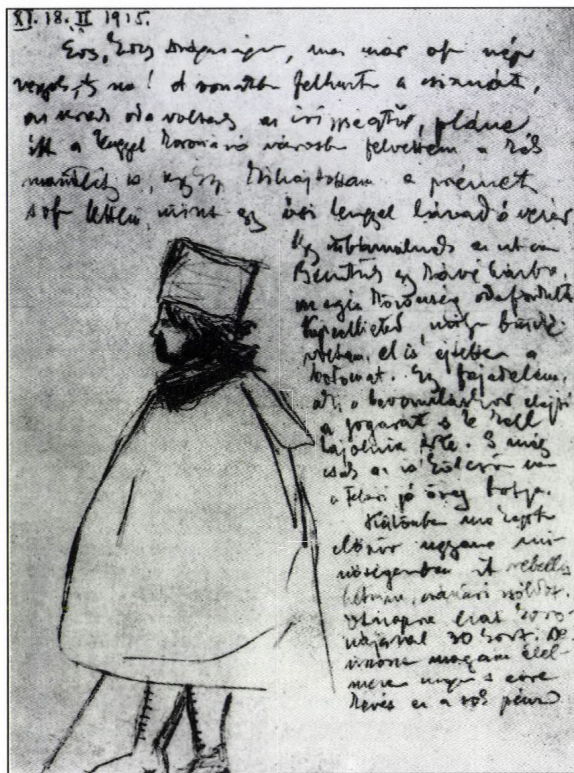

Jókai Mór: Dédes lát képe. Akvarell. PIM Művészeti társaság

Mór Jókai: The view of Dédes. Water-colour

mes itt *Petőfi Sándornak* Arany Jánost, Bem Józsefet, csecsemőkorú fiát, Petőfi Zoltánt néhány könnyed, biztos vonallal megörökítő, a hasonlatosságot is jól elkapó rajzaira gondolunk.

„Növendékoromban két istennőnek oltároztam, a költészet és festészet múzsájának. A költészet templomába kötelességem volt eljárni a tanterv szerint... a festészetet azonban önként választottam. Jobban is szerettem: tehetségem is volt hozzá. Nagyszámú arcképeim tanúskodnak róla..., hogy lett volna belőlem valami, ha ezen a dicsőségterem pályán maradok” – írja még ma is hitetlenséget kiváltva az írófejedelem *Jókai Mór*. Élete delén túl visszaemlékezéseiben szeretettel gondol komáromi, pápai és kecskeméti tanulóéveire, amikor még a színésznek készülő Petőfi és a költőnek induló Orlai mellett ő a festészetet választotta. Jókai képzőművészeti munkásságában – a fa- és csontfaragványokat leszámítva – három nagy műfajbéli csoportot különböztethetünk meg: a portrék, ideértve a karikatúrákat is, az irodalmi illusztrációk, valamint a táj- és városképek kategóriáját. Fialat korában kedvtelésből legszívesebben portrékat rajzolt. (Az arcképkészítés rejtelmeiről *A tengerszemű hölgy* című életrajzi vonatkozású regényében számol be.) A Petőfi Irodalmi Múzeum által őrzött Jókai-hagyatékban több olajfestésű, ceruza és akvarell-portréja található tanáraitól, barátaitól, családtagjaitól, valamint önmagáról. Mint szinte valamennyi művén, ezeken is a kézügyesség, a könnyedség jegyei fedezhetők fel, keveredve az iskolázatlanságból fakadó hiányosságokkal. 18 éves korában festett önarcképe alapján nemcsak az arányok, s a vonások jó megfigyelőjét sejtethetjük, hanem már az olajfestés technikájának közepesen jó elsajátítóját is feltételezzük. Szívesen tanította a portrékészítésre Váli Marit és fogadott lányát, Jókai Rózát is. A diákevek elmúltával legközelebb a szabadságharc bukása utáni szomorú időkben, tardonai bujdosása során vesz elő ecsetet és festéket: „Egy napon a feleségemtől kaptam egy skatulya akvarell-

Móricz Zsigmond rajzos levele feleségének. PIM Kéziratár
Letter with drawing from Zsigmond Móricz to his wife

festőket. Ez egészen megvigasztalt. Találtam egész napra tennivalót. Telefestettem tájképekkel egy egész albumot” – olvassuk visszaemlékezésében. E tájképek rokonságot mutatnak Jókai híres noteszeiben, vázlatkönyveiben a számadások, regényvázlatok mellett fennmaradt, néhol skiccszerű, más-hol kiválóan kidolgozott táj-, vár-, épületrajzokkal. Az apró képek és a melléjük írt feljegyzések Jókai alkotómódszerének fontos, nélkülözhetetlen elemét alkották. Az emlékeztetőül felvázolt vagy részletesen kidolgozott képek később egy-egy novella, regény elindítójává váltak, a kép felidézte a helyszínt, az élményt, a hozzá fűződő történetet. Barabás Miklóssal, Benczúr Gyulával, Munkácsy Mihállyal, Zichy Mihállyal jó kapcsolatban álló, László Fülöp festőről regényt írni készülő Jókai nem kis álszerénységgel még élete végén is azt sugallta, hogy a festészet nagyobb szabadságot, nagyobb nemzetközi elismerést hozott volna számára, mint egész írói életműve: „A festő az égen a szivárvány, a költő csak a hulló csillagok. – A festő beszárnyalja az egész világot, a költő oda van növe a maga nemzetéhez.”

A XIX. század vége, XX. század eleje felé haladva egyre több a képzőművészekkel szoros baráti viszonyt ápoló írók száma, az irodalom vezető szerepét felváltja, vagy legalábbis megosztja a képzőművészek előtérbe kerülése. Kevesebb a rendszeres, szakszerű, iskolai képzésben részesülő, festőnek induló költő, de egyre több a képzőművészekkel mély eszmei közösséget vállaló, munkáikat értő, azt népszerűsítő író.

A szimbolizmus és szecesszió korában, a Gesamtkunstwerk szellemében születő könyvek, albumok, folyóiratok óhatatlanul közel hozzák egymáshoz a szó és a vonal művészeit. Kiss József, Ignóty, Kaffka Margit eljárnak Nagybányára, hogy az ott működő festőtelep alkotóival megismerkedhessenek. Kiss József a korban modernnek számító festőkör alkotóit, elsősorban Ferenczy Károlyt kéri fel verseinek illusztrálására. Kaffka Margit, miközben maga is fest – példa erre a múzeum gyűjteményében található *Lona* című akvarellje – a Nyugat köré gyűlő irodalmi és művészvilágról *Állomások* címmel regényt ír, főhősül Rosztoky Éva festőnőt teszi meg.

A Nagybányán született Tersánszky Józsi Jenő – később Tihanyi Lajos festő legjobb barátja – kisiskolás korában a festővé válás vágyát fogalmazza meg: „házakat, gémeskutat, fát, romantikus várromokat, hegyet, tavon csónakot” fest – visszaemlékezése szerint. Vajon hogyan lesz a karikából és a hozzá hú-

zott vonalból gyümölcs? A síkbeli és térbeli ábrázolás mikéntje, lehetőségeinek elsajátítása sokáig rabságban tartja: „Akkor éreztem meg először a vonal, a kontúr hajlataival finoman kifejezhető karakterét a tárgyaknak”. Bár a festő-pályáról lemond, kiváló jellemábrázoló; a groteszkre, iróniára hajló képessége a múzeumunkban őrzött rajzain is nyomon követhető.

Festőnek készül Csáth Géza is, akinek e területre vonatkozó kevés munkáját csak az *Üzenet* című folyóiratban közölt grafikái alapján ismerhetjük, de a képzőművészetről, így Sassy Attila *Ópium-álmok* című rajzsorozatáról írt esszé szerű elemzését olvasva érezzük, hogy a rendkívül szentitív, a lélek mélyrétegeit kutató Csáth együtt élt, lélegzett kora neki tetsző alkotásaival, alkotóival.ő nem azt rajzolja le, amit lát, hanem azt

az érzés- és gondolatkomplexumot viszi át vonalakba, ami benne látási érzéletek kapcsán keletkezett. Itt a rajzban már csak utalások vannak a látottakra vonatkozóan” – összegzi az író Sassy alkotómódszerét elemezve.

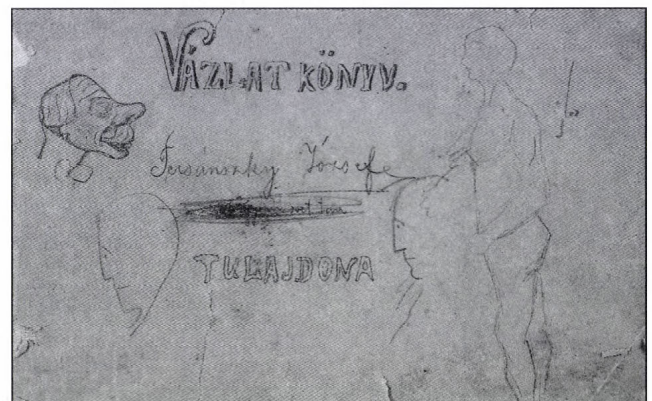
Tóth Árpád már gyermekkorában rajztudására hívta fel a figyelmet. A szobrász apa nyomdokain haladni kívánó csodagyerek „bámulatos rajz tehetségét, karakterképeit” figyelemmel kísérte a korabeli sajtó is. Tóth Árpád az irodalom

Karinthy Ferenc: Füst Milán. Ceruzarajz. PIM Művészeti tár
Ferenc Karinthy: Milán Füst. Drawing in pencil

felé fordulás utáni években is gyakran fejezte ki gondolatait a rajzoló-ceruzá segítségével. Múzeumunk féltve őrzi újságíró korából származó önarcképeit, Eszter lánynak 1925-ben küldött rajzos levelét. A beteg költő az új-tátrafüredi szanatóriumból rajzban beszéli el az olvasni még nem tudó hatéves Eszternek a vele, velük törtéteket. (Tóth Árpád gondosan készített levélrajzai rokoníthatók a nemrégiben kötetben is megjelent, Örkény István alkotta mese-levelekkel.) A Nyugat-nemzedék író-festői közül Rippl-Rónai József, Gulácsy Lajos nyomtatásban megjelent munkái, az irodalomhoz való szoros kötődése közismertek. Kevésbé feltárt azonban az a számos képzőművészeti kritika, amely e kör művészet-értését, a képzőművészekkel

Tersánszky Józsi Jenő vázlatkönyve. Ceruzarajz. PIM Művészeti tár
Józsi Jenő Tersánszky's sketch-book. Pencil-drawing

való harmonikus együtt-gondolkodását bizonyítja.

„Mert azért rajzoltál szakadatlan, mert itas volt a lelked a valóságtól, s le akartad kötni a pillanatot a végtelennek. Hit és öröm, vallás és miszticizmus, s mindenkifölött boldogság, állandó boldogság volt a te ceruzád hegyében” – értékeli Rippl termékeny oeuvre-jének eredetforrását az író *Móricz*, aki e gondolatot – a valóság pillanatainak rögzítését az örökkévalóság számára – szintén magáénak vallhatta. Móricz, bár nem volt rajzoló-tehetség, leveleit, feljegyzéseit, kéziratait szívesen egészítette ki egy-egy rajzos kommentárral, nyomatékostító vizuális emlékeket idéző elemmel. A múzeumban található Móricz-hagyaték gazdagon kínál példát erre az önkifejezési igényre, éppúgy, mint a kéziratári gyűjtemény egyéb hagyatékai. Az írók kávéházi szokásai szerint, beszélgetés közben szalvétára, képeslapra, papír fecnre egymás vonásainak hol realizisztikus, hol pedig karikatúrába átmenő vázolását olyanok is vállalták, akik rajz-tehetségükről egyébként nem tettek tanúbizonyságot. (*Karinthy Frigyes Füst Milánról* készített rajza csak egy a sok vázaltszerű alkotásból.)

A XX. század eleji festő-írók sorából természetesen nem hagyható ki, de nagyságrendje miatt e rövid írás keretei között érdemben nem is tárgyalható az olyan életmű, mint *Lesznai Annáé*, s még inkább *Kassák Lajosé*. A Balázs Béla által regényben is megörökített Lesznai-címlap és könyvtervezői munkásságának, illusztráló, festői tevékenységének jó néhány darabja Könyvtárunk és Művészeti tárnk tulajdona. Lesznai Anna a kettős tehetség egymást erősítő, kiegészítő jelenlétére kiváló példa. Az irodalom felől indult a képzőművészetnek már első lapjában fórumot teremtő Kassák Lajos. Irodalmi alkotásaival szoros, el nem választható kapcsolatban áll autonóm képzőművészeti tevékenysége, az absztrakt konstruktívizmus jegyében születő képarchitektúrái képverseivel összhangban születtek.

Czóbel Minka akvarelljei, *Erdélyi József* olajfestésű tájképei, *Pilinszky János*, *Weöres Sándor* egyszerű vonalas ábrázolásai – megannyi alkotás, amelyeknek súlya, szerepe az írói életműben változó, de mindenképpen azt színesítő, árnyaló adalék.

Vad asszociációk, reflexiók, mélylélektani búvárlások, önkifejezés és önelemzés lenyomatái a múzeum gyűjteményében található színes ceruza, tus, akvarell rajzok, festmények, könyv lapjaira jegyzett képi ábrázolások *Szentkuthy Miklóstól*. Az *egyetlen metafora* című kötetében a rajzhoz, mint fontos lételemhez való igazodását így fogalmazza meg: „...a rajz, a színes forma, a vonal számomra a száz százalékos gondolat-pótlék, illetőleg a lélek transz-gondolkodó állapotának kifejezője, az igazi precízió. A rajz nem

téved és nem igaz: a rajzban valóság és szimbolikus nyitottság egyek.”

A XX. század vége felé, a 70-es 80-as években születtek a múzeum képtermégyűjteményét gazdagító *Tandori Dezső* munkák. Az író, költő, műfordító életművének oly fontos részét alkotják absztrakt versei, képversei, indigórajzai, hogy azokat többször szerepeltette kiállításokon, könyvborításon, illusztrációként. Az indigórajz keletkezését az író a hagyományosabb vers készítéséhez hasonlítja. „Az indigó másféle általánosságokhoz vezet. Itt a művet létrehozó eszköz épp a mű születésekor áll a létrehozó és a produktum közé. Ám a létrehozás csak így lehetséges” – állítja az eredmény kiszámíthatatlanságát, ugyanakkor az indigórajz előzményekre támaszkodó jellegét meghatározó elméleti írásában. A Kondor Bélával, Keserű Ilonával, Baranyay Andrással baráti kapcsolatot fenntartó

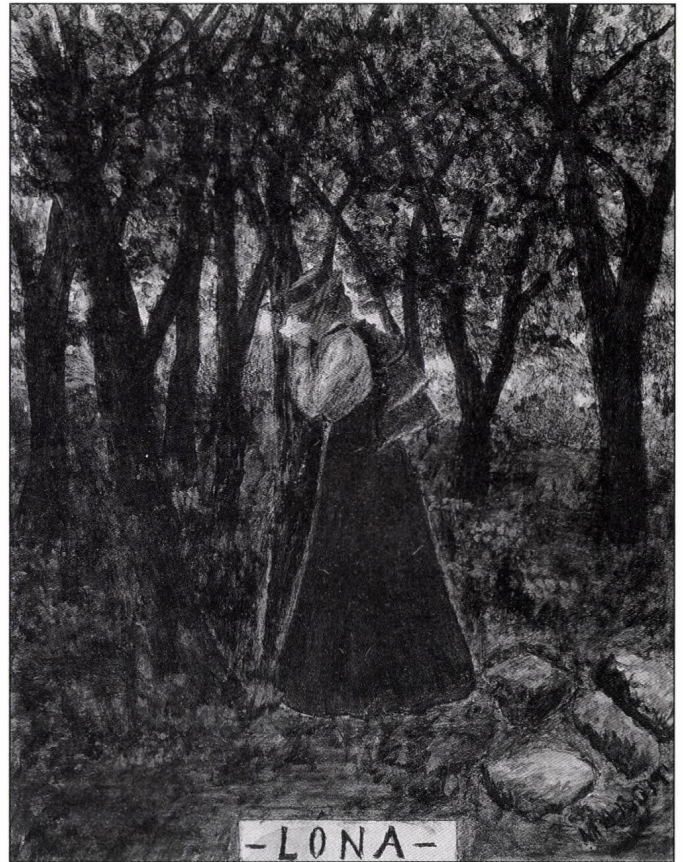
szervező Korniss Dezső alkotó-partnereként működött közre az *Illuminációk* c. sorozat készítésekor. Az *arc állványa*. *Illumináció* című Tandori-vers, s az ehhez készült állvány, arc, kép motívumot tartalmazó indigórajz sorozat, Tandori Dezső alkotásai, Korniss Dezső hagyatékából kerültek a múzeumba.

A *Kondor Béla* műveiről méltatást író Nagy László megérezte, hogy a festő esetében a „Költő és festő egy. Ez a megállapítás jóval több, mint a személyi azonosítása. Mert Kondor működése kép- és költeményalkotásban valóban azonos ihletettséggű, azonos erejű is. Régóta látom, hogy benne a költő és a festő nem kiegészíti, hanem föltételezi egymást.”

A fentiekben vázolt problémakör bemutatására a Petőfi Irodalmi Múzeum a közeljövőben nagy szabású kiállítás keretében vállalkozik. A kettőstehetségű alkotóknak – William Blake, Gottfried Keller, Victor Hugo, Goethe, Wyspianski, Hermann Hesse, Witkiewicz magyar kortársainak – művei bizonyítják, hogy mindkét művészeti ágban autentikusan fejeződnék ki a világról, az élet sorskérdéseiről megfogalmazott, vonalakkal, színekkel, formákkal, kontrasztokkal megrajzolt, az utókornak szóló üzenetek.

Lásd még – See also: Képmelléklet II.

Hátsó borító – Back cover

Kaffka Margit: Lona. Akvarell. PIM Művészeti tár

Margit Kaffka: Lona. Water-colour

Fotók – Photos: Dobóczy Zsolt, Gál Csaba

Painter-writers – Writer-painters

The Petőfi Literary Museum is planning a large-scale exhibition about artists, who showed their talents in more than one genre, usually painting or drawing and literature. One of them is László Nagy, who attended the Academy of Arts to be a painter; still he became a poet, although he always used lots of visual associations in his verse, illustrated with his own drawings, thus creating a unity of content and form. In the 18th century the subject of the debates among scholars was whether poetry and painting could be separated or not. Ferenc Kazinczy was the first Hungarian who emphasised the importance of visual arts in educating people and developing good taste. Károly Kisfaludy was also a painter-writer, he made several portraits earning money to survive, and with his emotional pictures he was the predecessor of Hungarian Romantic landscape painters. Imre Madách, the playwright was also well educated, he made fine romantic pencil drawings and oil paintings. In the 19th century well-educated meant, among many other things, a familiarity with drawing, water-colour and gouache. Even educated commoners cultivated drawing portraits and sketching places of interest during their travels. Sándor Petőfi, the most famous Hungarian poet was known to sketch a few portraits, the novelist Mór Jókai was proud of his carvings, caricatures, illustrations and other works of art. From the end of the 19th century more and more authors and artists became friends, the latter gradually coming into prominence. Although in the 20th century there were less writers who were trained in visual arts but they still supported and propagated artists' views and works. Jenő Józsi Tersánszky, Géza Csáth and Árpád Tóth also belonged to the double-talented writers, painting and drawing for pleasure. Rippl-Rónai and Gulácsy were examples of painters who were closely attached to literature. In the second half of the 20th century several poets and writers enriched art and literature with their exquisite works of self-revelation.

20 éves a miskolci Herman Ottó Múzeum Ásványtára

Szakáll Sándor–Fehér Béla

„... föltötte alkalmas volna, ha oly muzeum rendezetnék be, melyben az összes magyarországi vidékek ásványai külön felállítatnának és tudományos kutatás tárgyává tétetnének.”
Tóth Mike (1882)

1. Töredékek az Ásványtár történetéből

1899-ben alapított múzeumunk egykori természetrajzi gyűjteményében ásványok is voltak. Ezt a gyűjteményrészt azonban 1955-ben a Természettudományi Osztállyal együtt felszámolták. Az 1970-es évek végén indultak újra a természettudományi kutatások a múzeumban. Az 1980-ban alakult Ásványtár a régi gyűjteményből gyakorlatilag egy esztramosi cseppkövekből álló kollektiót örökölt meg. A kezdetektől célul tűztük ki, hogy kutatásainkat nem korlátozzuk Borsod-Abaúj-Zemplén megye határain belülre, hanem egész Magyarország területén folytatjuk gyűjteménygyarapító és tudományos feldolgozó tevékenységünket, tekintettel arra, hogy hazánkban az ásványtannal – ezen belül is a topografikus ásványtannal – foglalkozó kutatók száma kevés, sőt némi csökkenést is mutat.

Ezzel összefüggésben lévő feladatunkat – az intenzív gyűjteményfejlesztést – különösen serkentette, hogy az 1970-es évektől folyamatosan és rohamosan csökkent a bányászati tevékenység az országban. Ez „látványosan” abban nyilvánult meg, hogy egyre másra zártak be a legkülönbözőbb bányák (ércbányák, szénbányák, kőfejtők stb.). Márpedig elsősorban a bányák szolgáltatják folyamatosan működő feltárásaik révén a legtöbb ásványt. Ha nem törekszünk ebben az időszakban a feltárások anyagának teljesre törekvő begyűjtésére, az utánunk jövő generációnak erre már sok esetben egyáltalán nem lesz lehetősége.

A tár létszáma a kezdeti egy főről 1995-re négyre nőtt. Jelenleg három szakalkalmazott végzi a muzeológusi feladatokat. Az évek során – előre meghatározott tervek alapján – többször, szinte teljesen bejártuk az ország területét és igyekeztünk minden fellelhető lelőhelyről mintákat gyűjteni. Figyelembe véve azonban azt, hogy ezzel a létszámmal nem lehet állandóan jelen lenni az ország különböző lelőhelyein, kiépítettük a külső segítőkötől álló, ún. területfelelősi rendszerünket. Ezek az amatőr mineralógusok – valójában igen profi ásványgyűjtők – a lakóhe-

lyükhöz közeli bányákat, feltárásokat figyelik, járják folyamatosan és a gyűjtött mintákból mindig juttatnak néhányat számunkra is. Ezzel a módszerrel minden esetben az elsők között jutunk a hazai föld újdonságaihoz. „Ellenszolgáltatásként” a küldött mintákat meghatározzuk, így segítők is nélkülözhetetlen adatokhoz jutnak.

A magunk és a területfelelősök munkája során még mozaikszerű ásványtopográfiai információk egyenletesebbé tételére az 1984-ben megalakult *Miskolci Ásványbarát Körrel*, illetve az 1990-ben létrejött *Magyar Minerofil Társasággal* közösen évenként szervezett (3-8 napos) térképező táborok egy-egy szisztematikusan kijelölt terület rendkívül alapos ásványtani felderítését szolgálják.

Az anyag a terepi gyűjtéseken kívül természetesen ajándékozással, illetve vásárlással is szépen gyarapszik. Múzeumunk vezetése – sokszor anyagi helyzetét meghaladó módon – mindig nagyvonalú volt törekvéseinket látva, de ugyanígy viseltetett irántunk mindenkor a Nemzeti Kulturális Alap illetékes bizottsága is.

Kedves kötelességünk itt is köszönetet mondani az Ásványtár két legnagyobb patrónusának, *Székyné Fux Vilma* professzor asszonynak (Debreceni Egyetem) és *Kecskeméti Tibor* vezető szakfelügyelőnek, főigazgató-helyettesnek (Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest), akik a tár megalakulásától napjainkig egyengetik és minden szinten segítik tevékenységünket.

A tár munkájának segítéséhez – szakmai folyóiratunk megjelenítése, gyűjtőtáborok, gyűjtőtutak lebonyolítása, esetenként jelentős értékű példányok beszerzése, kutatási munka finanszírozása, kiállítások, konferenciák támogatása – a múzeum vezetése létrehozta a *Magyar Ásványokért Alapítványt*, melynek számos hazai nagy- és kisvállalat adott anyagi támogatást (legtöbbször a MOL Rt. és a MINERALHOLDING Kft.). Többször számíthattunk a másik rokon szervezet, a *Koch Sándor Alapítvány* támogatására is.

2. Gyűjtemények

2.1. Ásványgyűjtemény

Az elmúlt 20 év szisztematikusan és dinamikus gyűjteményfejlesztési munkája eredményeként mára a Herman Ottó Múzeum Ásványtára rendelkezik a legteljesebb ásványgyűjteménnyel a mai Magyarország területéről. Az 1999. év végi 15.474 tétel (hozzávetőleg 35.000 példány) a gyarapodása. De nem a tételek száma repre-

zentálja legjobban az anyag tudományos értékét. Sokkal inkább a következők:

– A példányok hozzávetőleg 800 lelőhelyet képviselnek az ország minden szögletéből.

– A közel 500, Magyarország területén eddig kimutatott ásványból kb. 400 van jelen a gyűjteményben. Ebből kb. 130 olyan található, amelynek első hiteles példányai nálunk találhatóak meg; sok közülük más közgyűjteményekben nem fordul elő.

– A gyűjtemény példányain – dokumentálás és/vagy kutatás céljából – több ezer műszeres vizsgálat készült (ezek a vizsgálatok jelezve vannak a gyűjteményi cédulákon és leltárkönyvben).

– A teljes gyűjtemény számítógépes nyilvántartásban van, gyors keresési lehetőséget biztosítva az ásványfajok, lelőhelyek stb. között.

– A teljes gyűjteményt – a helykihasználást és gyors keresést elősegítő – kompakt fémszekrény-rendszerben tároljuk. Sajnos azonban az első és egyetlen szekrényrendszerünk gyakorlatilag megtelt, az újabb tárolószekrényekhez pedig pénzt szerezni, sajnos az nehéznek tűnik.

A gyűjtemény három fő részből áll:

1) Magyarország ásványai

(a gyűjtemény kb. 70%-a);

Főbb értékeit az előbbieken említettük. Az ásványokat hegységenként, azon belül pedig lelőhelyük szerint tároljuk. A jelentős mennyiségű anyaggal rendelkező lelőhelyeken belül a példányokat rendszertanilag csoportosítottuk. Mindez a könnyű keresést segíti elő.

Kiemelkedő minta-sorozatokkal rendelkezünk a rudabányai, a gyöngyösoroszi, a nagybörzsönyi érctelepekből, a mecseki uránérctelepekből, és a bakonyi mangánérctelepekből. A hegységek között legteljesebbnek a tokaji-hegységi anyagunk tartható. Ez a gyűjteményrész sokszor bővül magángyűjtőktől vásárolt ritka hazai anyagokkal. Legújabb példálául a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatásával Klaj Sándor pécsi magángyűjtő teljes gyűjteményét vásárolhatuk meg, amely különösen gazdag az utóbbi 10-15 évben előkerült hazai leletekben.

2) A Kárpát-övezet ásványai

(a gyűjtemény kb. 20%-a);

Az ásványok tárolása ebben a gyűjteményrészben országonként, azon belül pedig lelőhelyenként történik. Különös figyelmet fordítottunk a Kárpát-övezet (részben a történelmi Magyarország) klasszikus, világ-

A Herman Ottó Múzeum ásványgyűjteményéből

From the mineral collection of the Herman Ottó Museum

Képmelléklet I.

Kvarc (ametiszt) – Gyöngyösoroszi, Mátra.
Mérete 7 cm
Quartz (amethyst) – Gyöngyösoroszi, Mátra.
Size of the specimen: 7 cm

Réz – Rudabánya, Aggteleki-karszt.
Mérete: 18 cm
Copper – Rudabánya, Aggtelek karst.
Size of the specimen: 18 cm

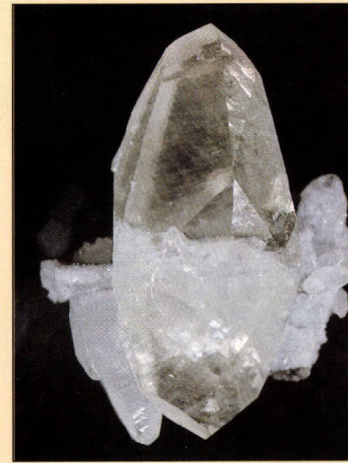
Pirit – Bucsum Izbica, Erdélyi-érchegység.
Mérete: 6 cm
Pyrite – Bucsum Izbica, Erdélyi orc mountain.
Size of the specimen: 6 cm

Barit – Felsőbánya, Gutin-hegység. Mérete: 7 cm
Barite – Felsőbánya, Gutin mountain.
Size of specimen: 7 cm

Andradit – Vaskő, Bánság. Mérete: 8 cm
Andradite – Vaskő, Bánság.
Size of specimen: 8 cm

Kalcit – Recsk, Mátra. Mérete: 6 cm
Calcite – Recsk, Mátra.
Size of specimen: 6 cm

Fotók – Photos: Kulcsár Gábor

Kiállítások amerikai múzeumokban

Exhibitions of American museums

Afrikai elefánt Washingtonban, a múzeum szimbóluma
African elephant in Washington, the symbol of the museum

Részlet az Exploratoriumból
Detail of the Exploratorium

Fotók – Photos: Vásárhelyi Tamás

Petőfi Irodalmi Múzeum és Kortárs Irodalmi Központ gyűjteményeiből
From the collections of Petőfi Literary Museum and Centre of Contemporary Literature

2

1

3

1. A kisplasztikai gyűjtemény. Raktár-részlet. Művészeti tár
The collection of statuettes
2. Kondor Béla: Elrontott pipere. Olaj, pasztell, akvarell
Illustráció Gelléri Andor Endre Nagymosoda c. művéhez. Művészeti tár
Béla Kondor: The spoiled finery. Oil, pastel, water-colour
Illustration to "Big laundry" by Andor Endre Gelléri
3. Szendrey Ignác pipatóriuma. Relikviatár
Ignác Szendrey's pipe-rack
4. Kisfaludy Károly: Kikötő holdfényben. Olaj, vászon. Művészeti tár
Károly Kisfaludy: Port in the moonlight. Oil, canvas
5. Jókai Mór levele a Petőfi Emlékbizottságnak. Kézirattár
Mór Jókai's letter to the Petőfi Memorial Board

4

Szegedvár.
Petőfi emlékbizottságnak.

Üdvözlés hála teljes hárfiátalnak
Petőfi emlékének megőrzéséért.
Isten áldása legyen Erdélyben,
hal diós költőnk hamvai
nyugosorán. Kihullók vértől,
fennmaradt szellemétől nemzeti
felvirágozásért.

Jókai Mór.

5

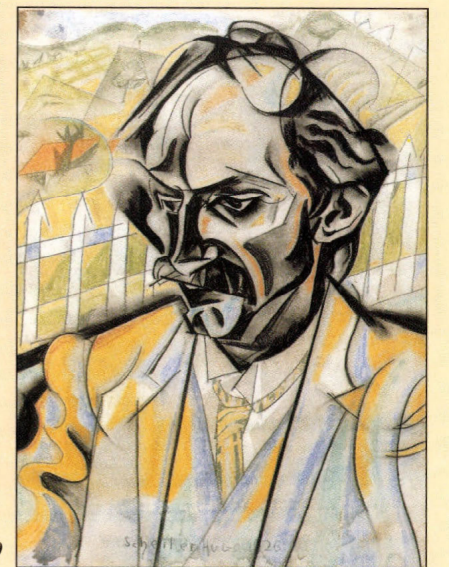

6. Ady Endre levele Spolarits Lajosnak. Kézirattár
Endre Ady's letter to Lajos Spolarits
7. Gulácsy Lajos: A spiritualista. Olaj, vászon. Művészeti tár
Lajos Gulácsy: The spiritualist. Oil, canvas
8. Tihanyi Lajos: Interieur. Olaj, vászon. Művészeti tár
Lajos Tihanyi: Interior. Oil, canvas
9. Scheiber Hugó: Babits Mihály. Pasztell. Művészeti tár
Hugó Scheiber: Mihály Babits. Pastel
10. Babits Mihály gyermekkori levele édesanyjának. Kézirattár
The childhood letter of Mihály Babits to his mother

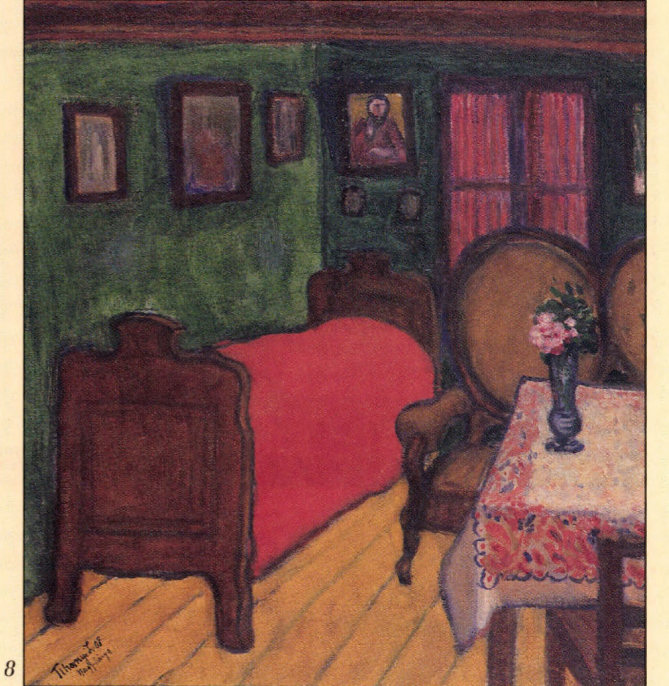
Fotók – Photos: Dobóczy Zsolt, Gál Csaba, T. Nagy György

Héves Anyám!
Megkaptam levelét, s örülök,
hogy már jobban vagy, és
gyermelcseid elég jó állapotban
kapták meg; nem rúgódtok este-
te.
Ittad, hogy ifjám meg, me-
lyek az új tantárgyaim. Most
csak egy van a franciaia,
és a Szegedi tanár ut tana-
ja.
Tanítványom meg ment
is a Csehórai tanár ut.
Tanáram ugyanazok a
lelk voltale.
Az éppost csöföbltetem,
és síbek meg mind megvan
a Jekőza (fekőbékajás)
és Jekőza már egész meg
délutánul fekszik a vízben

10

9

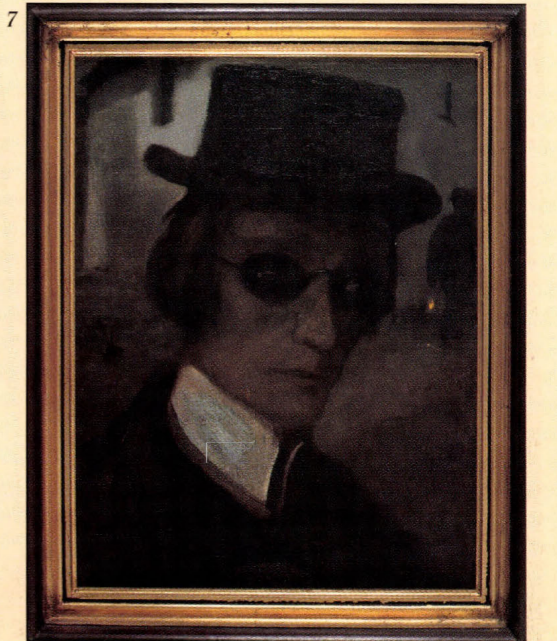
8

gáivá lette, lu-
dotuom kell, hogy
önt a ragalmajál-
kal egyfembem s
hogyam illő bizle-
sággal megvetem
és hullésem.

Ady Endre.
Emlékeztet 1944
Július hó 28.

Uram, Bonca Ber-
tukától, amit feleségül
akarok venni, egésül-
tem ömek, a nekem
teljesen ismeretlenek,
egy hallatlan vakue-
röségéről. Toga volt-e
Bertuka nejeimet s
Bertukanak olyan na-
gyon saját ügyünkben,
mint a Bertukae és
az enyém, beavatto-
zó levelet írnia, nem

6

7

Andersen kiállítás Kecskeméten Andersen Exhibition in Kecskemét

Részletek az „Andersen emlékezete” c. vándorkiállítás kecskeméti anyagából
Details of the travelling exhibition "The Memory of Andersen" in Kecskemét

Fotók – Photos: Walter Péterné

Andersen maga készítette papírkivágásai és illusztrációi
Cut outs and illustrations made by Andersen

hírű bányahelyeire, azok ásványaira. Így szép sorozatok vannak a Felvidékről: Selmecbányáról, Dobsináról, Libetbányáról, Úrvölgyről, Alsósajóáról, Rozsnyóról. Erdélyből például Felsőbányáról, Kapnikbányáról, Óradnáról, Balánbányáról, Nagyágról, Vaskőről és Dognácskáról. Néhány becses, régi magángyűjtemény is gazdagítja ezt a gyűjteményrészt, melyek közül megemlíthetők Melczer Gusztáv és Kriván Pál ásványai.

Igyekszünk a legújabb kárpáti leleteket is beszerezni, ennek jobbra csak anyagi korlátosságunk szab határt. Pedig tapasztalataink szerint igazán kevés múzeum van a Kárpátok régiójában (különösen Romániában vagy Ukrajnában), ahol figyelhetnénk az új leletekre (ez csak részben a pénz hiánya), így a viszonylag „gazdagabb” magyar múzeumok kicsit több anyagi támogatással most óriási lépéselőnyre tehetnének szert.

3) Rendszertani rész – összehasonlító anyag a Föld minden részéből, beleértve az Antarktisz is (a gyűjtemény kb. 10%-a).

Ásványgyűjteményünk azon darabjait, melyek nem a kárpáti régióból származnak, nincs értelme lelőhelyük szerint tárolni, mivel sok lelőhely csak egy-egy darabban képviselteti magát. Így ezek tárolását ásványrendszeri alapon végezzük. Ezt a gyűjteményrészt részben a kutatásainkhoz szükséges összehasonlító anyagként használjuk. Mivel a másik két gyűjteményrészt fejlesztése anyagi forrásainkat teljesen felemésztí, rendszeri gyűjteményünk főleg csere és ajándékozás révén fejlődik. Kiemelhető a jekatyerinburgi Ural Geológiai Múzeummal fennálló kapcsolatunk, melynek révén csere útján számos urali ásvánnyal gazdagodtunk. Legnagyobb külföldi támogatónk Horváth László miskolci születésű kanadai ásványgyűjtő, aki a világhírű Mont Saint-Hilaire (Québec) lelőhely számtalan ásványritkaságával ajándékozott meg bennünket, köztük a róla elnevezett horváthit-(Y)-nal.

Értékes részei ennek a gyűjteménynek azok a régi – a XIX. század közepétől 1920-ig terjedő időszakban előkerült – példányok, melyeket tulajdonképpen „megörököltünk” olyan gyűjteményekből, ahol a biztonságos tárolás feltételei az adott időszakban nem voltak meg. Legjelentősebbek közöttük a Budapesti Műszaki Egyetemről és a pécsi Janus Pannonius Múzeumból származó anyagok, melyek különösen gazdagok a klasszikus európai lelőhelyek (Cseh-Szász-érchegység, Alpok, Skandinávia, Anglia stb.) ásványaiban.

2.2. Könyv-, folyóirat- és különnyomat gyűjtemény

A magyar nyelvű ásványtani szakkönyvek és folyóiratok – azok csekély száma miatt – nagy része megtalálható ásványtárunkban. Évente csak mintegy 4-6 külföldi szakkönyv megvá-

sárlására van lehetőségünk, külföldi folyóirataink állományát pedig főleg csere útján gyarapítjuk. Szerencsére az Internetes hozzáférés rendelkezésünkre áll, melynek révén a jelentős külföldi szaklapokban közölt írások témájáról tájékozódni tudunk.

Jelentősnek tartjuk viszont különnyomat-gyűjteményünket, melynek számos darabján a régi elődök kézírásos ajánlása olvasható. Valójában két különnyomat-gyűjteményünk van, egy magyar és egy külföldi. Az előbbi számítógépes leltárba vétele már megtörtént, s ennek alapján ez jelenleg 2162 darabból áll. Témájukat tekintve a különnyomatok felölelik a földtudományok egészét, de nagyrészt természetesen ásványtani jellegű cikkeket tartalmaznak.

2.3. Fotógyűjtemény

Legjelentősebbek a magyar ásványokról készített pásztázó elektronmikroszkópos felvételek (1500 felvétel). De ezres nagyságrendű – hazai ásványokat és lelőhelyeket ábrázoló – fekete-fehér felvételt, ill. színes diát őrzünk.

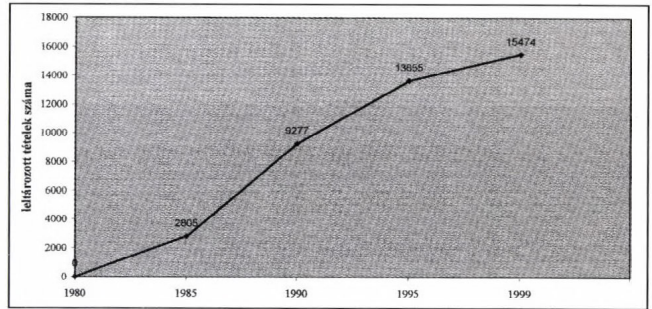
2.4. Tudománytörténeti gyűjtemény

A magyar ásványtan neves személyiségeihez (Kiss János, Koch Sándor, Krenner József, Tokody László stb.) kötődő személyes tárgyakat, vizsgálati mintákat, leveleket, kéziratokat, fényképeket stb. őrzünk.

3. Tudományos tevékenység

A múzeumi gyűjteményekhez kapcsolódó tudományterületeket figyelembe véve az ásványtan igényli a legtöbb, legsokrétűbb és ebből következően a legköltségesebb műszeres vizsgálatokat. Mivel csak a világ legnagyobb múzeumai engedhetik meg maguknak korszerű, ásványtani vizsgálatokhoz is alkalmazható műszerpark beszerzését és fenntartását, így mi sem rendelkezünk semmilyen műszerrel, hacsak a binokuláris mikroszkópot annak nem vesszük. Számunkra ezért különösen fontos az együttműködés más kutatóhelyekkel, egyetemekkel. Mivel a műszeres vizsgálatok nagyon drágák, a kutatási pénzek igen egyenlőtlen elosztásából származó forráshiányunk akadályozza kutatómunkánk még intenzívebbé válását. Van azonban néhány intézmény, mely korlátainkat figyelembe véve mindig segítőkészek mutatkoztak különbözőféle vizsgálatok elvégzéséhez. Nekik e helyütt is szeretnénk köszönetünket kifejezni: ELTE Ásványtani Tanszék, Magyar Állami Földtani Intézet, Miskolci Egyetem Fém-tani Tanszék, Magyar Olaj- és Gázipari Rt.

A tár kutatói lényegében három fő irányban látnak el tudományos munkát. Elsőd-

Az ásványfajok számának alakulása Magyarországon a XX. században
The growth of the number of mineral species in Hungary in the 20th century

legesen, az ásványgyűjteményhez kapcsolódóan, az anyag ásványtani vizsgálatát és dokumentálását végezzük el. Ennek során egy-egy téma teljességre törekvő vizsgálata is megtörténik, melyből szaktanulmányok készülnek. Évenként – más kutatókkal közösen – egy közösen kijelölt témát monografikus jelleggel dolgozunk föl (melyet a tár folyóiratában jelentetünk meg).

Kisebb mértékben – részben dokumentumainkra alapozva – tudománytörténeti kutatásokat végzünk. Végül esetenként más múzeumi témákhoz (régészet, néprajz, iparművészet, történettudomány) is csatlakozunk.

A tár legjelentősebb tudományos irányvonala a topografikus és leíró ásványtan. Ennek során egy-egy lelőhely ásványcsoportját, vagy a lelőhely teljes ásványtársulását földolgozzuk. A hazánkból eddig ismert közel 500 ásványból kb. 140-et (köztük számos olyat, melynek a Földön csak néhány lelőhelye van) ennek keretében mutattunk ki.

Tudományos közleményeink között legfontosabb az egy lelőhelyt vagy egy bizonyos, jól körülhatárolt kis területet monografikusan földolgozó *Topographia Mineralogica Hungariae* című szakfolyóiratunk. Ennek eddig hat kötete látott napvilágot:

- Az erdőbényei Mulató-hegy ásványai;
- Telkibánya ásványai;
- A Szerencsi-dombság ásványai;
- Minerals of Hungary;
- Az Esztramos-hegy ásványai;
- A dunabogdányi Csódi-hegy ásványai.

A gyűjteményre, a tudományos feldolgozó munka adataira és az adattárra alapozva számos, a hazánk ásványait bemutató könyv vagy lexikon írásában részt vettünk. A tár munkatársainak jelentős munkájával és szerkesztésében, angol nyelven, megjelenés alatt áll a „Kárpátok ásványai” monográfia is (700 kéziratoldal, 450 színes, 120 fekete-fehér fotó, 150 kristályrajz).

4. Közművelődési tevékenység

4.1. Kiállítások.

A 20 év során két állandó és kb. 50 időszakos kiállítást készítettünk. Számos alkalommal vettünk részt más városok állandó termé-

Részlet a Herman Ottó Múzeum ásványkiállításából
Detail of the mineral exhibition
Fotó – Photo: Kulcsár Géza

szettudományi kiállításai ásványtani részének rendezésében is. Legfontosabb, jelenleg is nyitva tartó állandó kiállításunk címe: „Magyarország ásványai”. Ebben hat teremben mutatjuk be a hazai ásványtársulásokat. Az első teremben ásványtani alapfogalmakkal ismerkedhet meg a látogató, a következő négy teremben hegységenként, azon belül pedig ásványgenetikai csoportosításban mutatjuk be hazánk ásványait keletről nyugat felé haladva. A hatodik teremben évenként változó anyaggal időszaki kiállításrész látható.

Egy elsötétített térben az ibolyántúli fényben különböző színben pompázó ásványok láthatók, melyek minden látogatónak nagy élményt jelentenek.

Meg kell még említsük, hogy a bányák felhomályát sugalló térben, a tisztán üvegvitrinekben kiállított ásványokat halogénizzók világítják meg, így maximálisan élvezhetjük azok színpompáját. Ezt a hatást tovább emeli még a kiállítási tér egészében jól élvezhető halk zene.

Időszaki kiállításaink közül megemlíthető az Ural hegység ásványait bemutató tárlat, melyet a jekatyerinburgi és miasszi múzeumok anyagából rendeztünk 1991-ben.

4.2. Az ásványtan népszerűsítése

A tár munkatársai a kezdetektől fogva (1983) részt vesznek a Miskolci Egyetemen évenként megrendezett *Miskolci Nemzetközi Ásványfesztivál* szervező munkájában. Itt – ahol a két nap alatt 5-6 ezer érdeklődő is megfordul – minden alkalommal reprezentatív kiállítást készítünk.

Állandó kapcsolatban állunk az ásványok barátait és gyűjtőit tömörítő *Magyar Mine-*

rofil Társasággal, velük a gyűjtőklubok, túrák szervezése mellett folyamatos konzultációs kapcsolatban vagyunk. Ennek a kapcsolattartásnak egyik fontos eszköze a társaság belső folyóirata, a *GEODA*, melyet a tár munkatársai segítségével állítanak össze. Hasonló segítséget adunk a társaság könyvsorozatához is (*Minerofil Kis-könyvtár*).

A múlt kutatói iránti tisztelet jeleként fontosnak tartjuk újra kiadni azokat a könyveket, melyek mára már hozzáférhetetlenek. Ezen reprintjeink között a legjelentősebbek: Koch Antal 1885-ben megjelent „Erdély ásványainak kritikai átnézete”, illetve Tóth Mike 1882-ben kiadott „Magyarország ásványai” című munkái. De kiadtuk az egyik legnagyobb magyar mineralógus – nyugodtan mondhatjuk, hogy szellemi elődünk – Koch Sándor professzor emlékeztését is.

5. Jövő – a Kárpát-övezet léptékében

Figyelembe véve, hogy a Kárpát-övezet egy szoros földtani (együttal ásványtani) egység, már 1994 óta szorgalmazzuk a régió kutatóinak szakmai találkozóit. Két alkalommal (1994, 1999) szerveztük meg a kelet-közép-európai térség (8 ország) földtudományokkal foglalkozó muzeológusainak találkozóját (*GEOMÚZEUM* szimpóziumok). Ebből született például az angol nyelvű „Kárpátok ásványai” kötet ötlete is, melyet hat kutató (egy-egy cseh, lengyel, magyar, román, szlovák és ukrán) írt meg. Idén tavasszal első ízben rendeztünk hasonló címmel egy tudományos konferenciát (a Miskolci Egyetemen közösen), melyen 10 országból mintegy 120 kutató vett részt, a plenáris előadások mellett

105 poszterrel. Ennek a rendezvénynek olyan sikere volt, hogy minden bizonnyal lesz még folytatása. Egy ötlet itt is született: országonként össze kellene állítani egy-egy Nemzeti Ásványtani Szakirodalmi Adatbázist, mégpedig oly módon, hogy azok a későbbiekben egyesíthetők legyenek, így együttesen alkotva a „*A Kárpát-övezet ásványtani irodalma*” adatbázisát.

Konklúzió

Talán meglepő, hogy miért tűz ki egy megyei múzeum egyik osztálya az illetékes megye határát messze túlhaladó terveket. Ebben, itt Miskolcon talán a véletlen is szerepet játszott. Hiszen az általános hazai gyakorlat szerint, ha egy múzeumban több természettudományos muzeológus van, akkor azok általában más-más szakterülettel foglalkoznak. Így indult nálunk is, azonban lévén, hogy a zoológiai részleg önállósodott, létrehozva egy sikeres – múzeumtól független – Ökológiai Intézetet, mi amellett döntöttünk, hogy a természettudományoknak csak egy szűkebb szeletét, az ásványtant műveljük, de azt több fővel, s egy ilyen csapatmunka által talán eredményesebben is. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt sem, hogy rajtunk kívül szinte egyik „vidéki” múzeumban sem dolgozik mineralógus, s ezt a hiányt is pótolni szeretnénk. Már a kezdeteknél is remélve, hogy egy erős ásványtani osztály (ásványtár) hatása túlnőhet a megye határán. Hitünk szerint a fentiek is jelzik, hogy még az országhatár sem igazi határ... legalábbis az ásványok világában.

Lásd még – See also: Képmelléklet I.

The Mineralogical Department of the Herman Ottó Museum is 20 years old

It is the twentieth anniversary of the Mineralogical Department of the Herman Ottó Museum. The continuous collection development has resulted in the current mineral collection of the department, which is the most complete representation of the mineral species of Hungary (nearly 16,000 specimens). The mainstream of scientific research is the topographic and descriptive mineralogy, thus mineralogical examination of several deposits have been completed by the staff of the department. As a series of monographs, our scientific periodical (*Topographica Mineralogica Hungariae*) summarises year by year the mineralogical research completed on a certain Hungarian deposit or a small region.

In the field of public education, one of the most important tasks of the department is the International Miskolc Mineral Show organised since 1983 in each year jointly with the University of Miskolc. Using its international contacts and meetings (symposiums, conferences), the department plays a specific coordinating role in the fields of mineralogical museology and topographic mineralogy for the Central and Eastern European region.

Számvetés

A közgyűjtemények esete az „árképzéssel”

Varga Katalin

A Petőfi Irodalmi Múzeum gyűjteményeivel köztes helyet foglal el a könyvtári és a múzeumi jellegű közgyűjtemények sorában, hiszen rangos, könyvritkaságokat is őrző könyvtára és az ország harmadik legnagyobb irodalmi kézirat-gyűjteménye a könyvtárakkal, míg a képzőművészeti-, fotó-, relikvia-anyaga a múzeumokkal, hang- és videóarchívuma pedig a rádióval tart szakmai kapcsolatot. Ez a ma komplex írói, irodalmi hagyatékok fogadására, szakszerű feldolgozására, restaurálásra és tárolására szakosodott intézmény a múlt században alapított Petőfi Társaságban ill. a Petőfi-házban tisztelheti jogelődjét, innen származtathatja gyűjteményeinek törzsanyagát és ebből következően sajátos gyűjteményi szerkezetét. (Mint tudjuk a Petőfi-házban kultikus jelleggel, teljességre törekvően gyűjtöttek minden tárgyi, írott és nyomtatott dokumentumot, amely bárminő módon kapcsolatba hozható volt Petőfi Sándor személyével.)

Végső soron ez a jól bevált, összetett gyűjtési szemlélet a mai napig nem változott, mindössze egy szempont módosult, ugyanis nem csak Petőfi Sándor dokumentumai, hanem határoktól függetlenül valamennyi magyar író hagyatéka, irodalmi vonatkozású intézmény irattára az érdeklődés körébe került. Ezzel párhuzamosan viszont egy másik tényező, a gyarapodás módja magától módosult, árnyalódott. Míg a Petőfi Társaság és a Petőfi-ház a hazafiúi érzelmek alapján szinte csak önzetlenül felajánlott, azaz ajándékozott relikviákban, kéziratokban részesült, addig szélesebb gyűjtőkörű jogutódja, mely lassan betagozódott a közgyűjtemények sorába, a klasszikus szerzeményezési formáknak már mindegyikével kellett, hogy éljen. A gyűjteményeiben komolyan gyarapodó, szerkezetében a '70-es években megállapodó intézmény egységei nemcsak komplex, hanem egyedi módon is fejleszthették/fejleszthetik állományukat. Tehát külön-külön tervszerűen vásárolhatnak egyes darabokat és hagyatékokat, fogadhatnak ajándékokat, letéteket. Míg a '70-es, '80-as években gyakran kapott az intézmény ajándékba akár hagyatékat is, és az éves vásárlási keret segítségével rangos dolgokat lehetett megvásárolni, sőt egy-egy kiemelkedő hagyatéki megszerzésére vagy hazaszállítására jelentős plusz támogatást biztosított a minisztérium, addig a rendszerváltás éve után a központi vásárlási támogatás szinte egy csapásra

megszűnt. Szerencsére ez a szélsőséges állapot nem tartott sokáig. Kisebb mértékű vásárlási keretek újból rendelkezésre álltak, talán azért, mert nyilvánvalóvá vált, hogy egy átalakulóban lévő gazdaság színpadán a mecenatura nem hogy főszerepet, de még szót sem kap.

Kénytelenek voltunk tudomásul venni, hogy az ún. hagyományos szerzeményezési formák jelentősége az elmúlt 5–10 évben nagymértékben átalakult, viszont újakkal is kiegészült. Azt tapasztaltuk, hogy az eddig úgy-ahogy beváltak hitt gyarapítási formák legfőképpen a felszökő árak, és az ezzel egyszerre jelenlévő fokozódó közgyűjteményi pénzhiány ellentétes irányba mutató hatása miatt csak küzdelmesen vagy egyáltalán nem alkalmazhatók. Az elmúlt öt év során ugyanis a fotókon kívül a hazai, kéziratokkal kapcsolatos kereskedelemben is egyre fokozódóan érezteti hatását az ún. „árképzés”. (Ez a folyamat az eddig lappangó, esetleg soha nem ismert műtárgyak, a mi esetünkben a kéziratok előkerülését indukálja, tehát tudományos szempontból pozitív jelenségként értékelhető. A szó negatívnak tűnő akusztikája csak a közgyűjtemények pénztelensége miatt alakult ki.) A jelenség fő mozgatója az, hogy a megnyíló határok következtében a világ műtárgypiaci is kitért a maga jóval magasabb áraival; az új piac miatt megszorodtak a hazai antikváriumok is, amelyek figyelemre méltó, „aukcióképes” kéziratokat csak ígéretes árak fejében tudtak előcsalogatni.

Az árak nem csak a műtárgypiacon, hanem általában, az élet egyéb területén is növekvők, ezáltal az eladó vagy átadó körében gyakran tapasztalható nagyvonalúsága is érthetően csökkent. Hiszen miközben ma abszolút értékben nagyobb összegről mondana le egy ajándékozással, mint mondjuk tíz évvel ezelőtt, aközben maga is jobban rá van szorulva arra, hogy ne ingyen váljék meg féltett vagy szeretett tárgyától, dokumentumától. Míg régen alig kötöttünk letéti szerződést, ma a megvásárlás előszobájává vált ez a lehetőség. Azok, akik mindenképpen az utókorra és nem a kereskedelem útvesztőire szeretnék hagyni tulajdonukat, azért fogadják el ezt a konstrukciót, mert megszabadulnak a tárolás gondjaitól, és a hagyományozás felelősségétől, és biztosak lehetnek, hogy az átadott anyag áttekinthetővé, tehát kívánságuk szerint kutathatóvá válik, mellesleg hajlandóak várni addig, amíg a vételár pályázati vagy szponzorálási úton összejön. Ha viszont valakit nem kötnek fennkölt er-

kölcsi szempontok, és a múzeum kínálta összeggel vagy a késedelmes kifizetés lehetőségével nincs megelégedve, akkor elviszi antikváriumba a kéziratot, ahol az, rangjától függően akár aukcióra is kerülhet.

Az aukciókról kéziratári vonatkozásban egyre kevésbé szabad egyedi gyűjteményi szempontok szerint gondolkodnunk, hiszen szerencse, ha a három nagy gyűjtemény¹ az előzetes – éppen az állami pénzek racionális kihasználása miatt szükséges – egyeztetés után együttesen képes eleget tenni közgyűjteményi, tudományos feladatának. A tapasztalatunk az, hogy még így, együtt is csak részeredményeket tudunk elérni. Szomorú tény, hogy az aukcióra kerülő kéziratokat némelykor hamarabb látjuk, mint az antikváriusok, de mivel ritkán tudunk azonnal vásárolni, ezért megtörténik, hogy nagyobb felhajtással, külön céltámogatást kérve, jóval magasabb áron, az aukció során jutunk a fontosabbjához. Megjegyzendő, hogy a gyűjtők egy része készséggel bocsátja a kutatás rendelkezésére a tulajdonába került védett kéziratot, mert nem csak az anyagi, hanem az eszmei, tudományos jelentőségével is tisztában van. Végső soron, ha abból már nem csinálunk intézményi presztizst, mely gyűjtemény vegyen meg egy-egy fontos kéziratot, némi szemlélet-módosítással abba is bele lehet törődni, hogy egy-egy dokumentum lelőhelye nem közgyűjtemény, hanem magánszemély, hiszen a kutatás szempontjából mindegy. Széles látókörű gyűjtő ma még kevés van, nem csak a kéziratárak, de az oktatás, a tudományos élet, tehát minden lehetséges érintettnek érdeke, hogy egyre több legyen. Ezzel az ideális elvárással ellentétben, gyakran előfordul, hogy a vásárló, kikerülendő a Nemzeti Kulturális Örökség Igazgatósága kényelmetlenséget ígérő számbavételét, hamis nevet és címet mond be a kézirat átvételekor az aukción, lehetetlenné téve egy-egy fontos kézirat esetenkénti megtekintését, számontartását. Úgy gondoljuk, hogy ez a helyzet addig így marad, amíg egy ilyen regisztráció csak hátrányosnak tűnő, kellemetlenséget okozó következményekkel járhat. Csak akkor várható pozitív együttműködés a magángyűjtők részéről, ha érdekelte tesszük őket, pl. adókedvezményvel. A sokszor elképesztő, irreális leütési árból² az is érzékelhető, hogy a gyűjtőknek is legalább két csoportja van, az egyik a klasszikus, a másik inkább a befektető típus.

Még nekünk, a gyűjtemények munkatársainak is megválaszolatlan kérdés, hogy

ezek között a hirtelen és gyökeresen megváltozott körülmények között hogyan lehet a közgyűjteményeknek feladatuk szerint megfelelni. Ahhoz, hogy a jó esetben négyévenként változó, pénzt odaitélló minisztériumi tisztviselőknek vagy a pénzteremtő marketingeseinknek, menedzsereinknek – ha vannak ilyenek egyáltalán –, hatásosan tudjunk érvelni, szemléletet átadni, talán magunknak is át kéne gondolni néhány szempontot: mi legyen a kötelességünk az utókorral szemben; mi azon dokumentumok és tárgyak köre, amit minden áron közgyűjteménynek kell megvennie; hogyan alakuljon, milyen elemekből tevődjön össze egy intézmény pénzszerzési stratégiája. Hogy ez a kérdés nemcsak a gyűjtemények kezelőit foglalkoztatja, arra bizonyíték az, hogy a kéziratvásárlás állami támogatása terén megjelent egy új konstrukció, a *Digitális Irodalmi Akadémia*³ (DIA) *Posztumusz alprogramja*. Már maga a DIA-főprogram is az írói életművek digitalizálásán és Interneten való szolgáltatásán túl egy írói és képzőművészeti vonat-

kozású állami mecenatúra, emellett az alprogram a közelmúltban elhunyt írók műveinek digitalizálásán kívül hagyaték(rész)-vásárlást tesz lehetővé⁴.

Végző soron egy kortárs problémája történelmi távlatok híján az, hogy döntenie kell, csak a körülmények átmeneti, szerencsétlen összejátásával vagy tartósan ígérkező jelenséggel áll-e szemben, tehát, a megoldáshoz alkalmi, túlélségi vagy módszerváltó stratégiát válasszon-e?

Jegyzetek

- ¹ OSZK, MTA, PIM Kézirattárai
- ² Pl.: Vörösmarty Mihály Keszérú pohár c. három oldalas verse 15 millió forint
- ³ Magos György: Tájékoztató a Digitális Irodalmi Akadémiáról. *Hungarológia*, 2 (2000)/1–2. 119–134.
- ⁴ Bertha Bulcsu, Illyés Gyula, Mándy Iván, Nagy László, Nemes Nagy Ágnes, Németh László, Szabó Lőrinc, Tamási Áron.

Public Collections and Price Calculation

The Petőfi Literary Museum is strongly connected to other institutions, like libraries, museums and the

Hungarian Radio, having a wide range of collections. The museum's origins are rooted in the Petőfi Society and the Petőfi House, which founded the collection of Petőfi relics. The methodology and the principles of collection have changed only in one aspect, now each Hungarian author is included in its field of interest. The method of acquisition has been slightly modified as the number of donations has decreased. The museum has several ways to get new materials: it can purchase individual objects or heritages and it can accept donations, bequests and deposits. The problem is, that museums obtain a limited sum for these purposes from the ministerial budget and in a changing economy art patronage plays a very modest part. A new tendency emerged in the last few years which, due to the progress of price calculation, induces the appearance of unknown treasures. The prices of treasures are increasing considerably which is quite unfavourable for museums with less financial capacity. Lots of manuscripts appear on auctions, where museums occupy a worse position than collectors and investors. Another chance arises, if the owners offer documents for the period of research, although there are few collectors who keep scientific and intellectual viewpoints in mind. Sometimes it is even impossible to follow the traces of certain objects or manuscripts, because of owners' unwillingness to co-operate. Now it is important to define objectives for the future and elaborate feasible strategies for purchases and financing.

Lásd még – See also: Képmelléklet II–III.

Adattárak a Petőfi Irodalmi Múzeumban

Nagy Csaba

Közhely, legalábbis szakmai berkekben, hogy a múzeumok ma már nem elégedhetnek meg gyűjteményeik gyarapításával, feldolgozásával és bemutatásával. Szolgáltatásaik körét tágítaniuk kell egyebek mellett a műtárgyakra, valamint munkatársaik tudományos tevékenységére alapozott adattárak építésével is, melyek alkalmanként túlléphetnek gyűjteményük jellegén. Ezek az adattárak lehetnek pl. a helyi tudományos publikációk háttérbázisát adó segédletek (archontológiák, kronológiák, topográfiai, bibliográfiai stb.), ugyanakkor önmagukban megálló munkák is, amelyek vélhetően közérdekűvé tarthatnak számot.

A Petőfi Irodalmi Múzeum évek óta nagy hangsúlyt fektet arra, hogy a munkatársai adatgyűjtése és publikációi „melléktermékként” keletkező strukturálatlan információteveget rendszerbe foglalja, s emellett olyan, kimondottan szolgáltatás célját szolgáló adattárakat is hozzon létre, melyek tudományos tevékenységét támogatják, ugyanakkor az irodalomtudomány (és társtudományai) igényét is kielégítik. Az adattáraknak 1998 és 2000 között a Kortárs Irodalmi Központ adott otthont, fejlesztésükhöz ideális személyi és tárgyi feltételeket biztosítva. A KIK felhasználását követően a Múzeum keretei között 2000 októberében létrejött Irodalmi Adattár folytatja e munkát.

Magyar Életrajzi Index

Az utóbbi egy-másfél évtizedben megjelent életrajzi lexikonok és adattárak – legyenek bár általános, szakmai vagy regionális jellegűek – nemhogy kielégítették, inkább fokozták információhségünket. Ennek magyarázata abban rejlik, hogy e kiadványok túlnyomó többsége – és itt nem a kortárs jellegű, ún. *Ki kicsoda?*-típusú munkákra gondolok – megelégedett néhány korábbi mű kompilálásával, adataik kritikátlan átvételével. Önálló kutatásokra, új források feltárására csak kevés szócikkíró és lexikonszerkesztő vállalkozott, s még kevesebben hasznosították az elmúlt száz évben megjelent kötetes vagy rejtett adattárakat. A lexikonkészítők ily módon újratermelték – mégpedig bővítetten – a kézikönyvek valamennyi hibáját, melyek megállíthatatlanul szűrődnek be a tudományos munkák jegyzeteibe, mutatóiba, valamint a tankönyvekbe, innen pedig – hitelünket rontva – a külföldi szakirodalomba és kézikönyvekbe.

A *Magyar Életrajzi Index* c. adatbázis arra vállalkozik, hogy olyan segédeszközt adjon a lexikográfusok kezébe, melynek segítségével tájékozódni tudnak a kézikönyvek már-már áttekinthetetlen erdejében, vagyis jelzi, hogy a keresett személyről melyik kiadványban található szócikk vagy alapvető életrajzi adat. A forrásbázis kijelölésekor nem szorítottunk a kurrens adattárakra, figyelmünk kiterjedt valamennyi magyar életrajzi forrás-

ra, legyen az önálló kötetben megjelent (ideértve a külföldön napvilágot látott magyar kiadványokat is), vagy akár egy-egy monográfiában, illetve tanulmányban található ún. rejtett biobibliográfia. Ezek jegyzékét az adattárhoz csatolt *Magyar életrajzi lexikonok és adattárak annotált bibliográfiája* tartalmazza.

Az index kizárólag olyan adatsorokból épül fel, amelyek az adott személy egyértelmű azonosítását szolgálják, s amelyeknek szerepelnie kell(ene) valamennyi korszerű lexikon-szócikkben. Ilyen az elfogadott név alak mellett a névváriánsok sora (névváltoztatás előtti név, a változtatás dátumával), a leánykori és az asszonynév, a nemesi előnév és a főnemesi rang, a születési és halálozási adatsor a település, megye, év, hónap, nap feltüntetésével, legfeljebb három foglalkozás, köztük a kenyérkereső is, végül pedig a feltárt források kódjai.

Az index további funkciója, hogy kijavítja a feltárt források hibáit. E korrekciók – kizárólag a születési és halálozási adatsorok esetében – jelzik, hogy egy-egy forrás adatai mennyiben tér el az általunk hitelesnek minősített adattól. Hogy hozzájussunk a forráskritikához szükséges megbízható adatokhoz, számos ún. háttér-adatbázist hoztunk létre, melyek anyakönyvi kivonatokon, felsőoktatási intézmények beiratkozási anyakönyvein (matrikulák), továbbá gyászjelentéseken, temetői jegyzékeken és nekrológokon alapul-

nak. E háttér-adatbázisok nem csupán a korrekciót teszik lehetővé, hanem azt is, hogy lezárhassuk az elmúlt száz évben megjelent kortárs jellegű lexikonok pályaképeit, vagyis jelezzük, ha az adott személy a megnevezett forrás tanúsága szerint elhunyt. Az e forrásokból nyert adatok segítségével kiegészíthetjük a feldolgozott kézikönyv hiányos adatso-rait is. Az index tehát egyszerre több funkciót tölt be: eligazít mind a személyek, mind pedig a források tekintetében, ugyanakkor önálló életrajzi adattárként is funkcionál.

Intézményünk eddig közel 60 ezer személy szócikkét dolgozta fel mintegy 640 forrásból. A háttér-adatbázisok számára hozzáfogtunk az 1880-as évek óta megjelent napi- és hetilapok nekrológjainak feldolgozásához, továbbá a különböző gyászjelentés-gyűjtemények és iskolai anyakönyvek adatainak rögzítéséhez.

A Magyar Emigráns Irodalom Adattára

Az adatbázis négy különböző adattárból épül fel, melyek a több mint 6200 személy életrajzát tartalmazó biográfiai gyűjtés köré szerveződnek. Ez utóbbiban azon magyarországi születésű írók, újságírók és társadalomtudósok életrajzai találhatók, akiket az elmúlt százötven év politikai vagy gazdasági viharai hosszabb-rövidebb időre, esetleg véglegesen külföldre űztek. A közel 18 évi kutatómunka eredményeit közzététvő s a közelmúltban kötetben is megjelent adattár (*A magyar emigráns irodalom lexikona*, Bp., 2000) feltünteti a keresett személy felsőfokú tanulmányainak adatait, az ország elhagyásának dátumát, a befogadó ország(ok) nevét, a tudományos vagy közéleti karrier állomásait, az elnyert díjakat és kitüntéseket, valamint mindazon szervezeteket, melyek az adott személyt tagjai közé választották, végül pedig a publikációs forrásokat és az azokban használt álnéveket is.

Az életrajzi adattárhoz egy közel húszezer tételt tartalmazó könyvészeti bibliográfia társul, amely kizárólag szerzői jogú hungarikumokat tartalmaz, pontosabban azok írásait, akikről az adattárban életrajz található. E bibliográfia nem csupán az önálló műveket sorolja fel, hanem azokat is, amelyeket a szerzők szerkesztettek, sajtó alá rendeztek vagy fordítottak, mégpedig valamennyi kiadásukkal egyetemben.

Az adattár unikális eleme a *Magyar emigráns sajtó bibliográfiája*, mely közel 2200 periodikum főbb adatait tartalmazza. E bibliográfia a címelemek és variánsaik mellett feltünteti a szerkesztőség tagjait, a nyomdát, a méretet és a periodicitást is, továbbá megadja a lap lelőhelyét, valamint főbb szerzőinek névsorát. Az adatbázis jelentőségét emeli, hogy számos olyan tételt tartalmaz, mely legnagyobb közgyűjteményeinkben sem található meg.

A magyar emigráció történetét bemutató adattárak sorát az intézményeké zárja, melyben közel 400, elsősorban kulturális szervezet vagy egyesület adatai található: alapításuk helye és dátuma, vezetősége, tevékenysége, továbbá jelesebb tagjainak névsora.

A Kortárs Magyar Irodalom Adattára

A kortárs magyar irodalom intézményrendszerét feltáró és folyamatosan épülő adatbázis átfogó képet ad a magyar könyvkiadók, kulturális szervezetek, alapítványok és sajtótermékek legfontosabb adatairól (alapítás dátuma, a szervezet vagy orgánus jellege, vezetőjének, illetve szerkesztőjének neve, címe, telefonszáma stb.). Számba veszi továbbá mindazon díjakat, amelyeket 1945 után alapítottak, közli jogszabályi háttérüket, adományozójuk nevét, díjazásuk mértékét, s egyben feltünteti, hogy az egyes elismerésekben kik és mikor részesültek. Az irodalmi, művészeti és tudományos díjakat egyaránt tartalmazó adatbázis több mint 1900 tételt sorol fel, emellett közel 17 ezer kitüntetett személy és intézmény főbb adatait közli. Adattá-zi-unk a Kortárs Magyar Irodalom Adattára részeként épül, amely az intézményrendszer mellett az alkotók főbb életrajzi adatait, valamint műveik jegyzékét tartalmazza. Az életrajzi és bibliográfiai adatbázis célja, hogy naprakész információkkal szolgáljon mindazon szerzőkről, akik nem csupán a szépirodalomban, hanem a társadalomtudományok valamelyik ágában alkotnak. E tekintetben gyűjtésünk tágra értelmezi az irodalom fogalmát, ám kortárs voltuk tekintetében szűkíti az alkotók körét, amennyiben figyelme kizárólag az élő írókra terjed ki.

Budapest irodalmi topográfiája

A Petőfi Irodalmi Múzeum közel két évtizede koordinálja és felügyeli szakmailag az országban folyó topográfiai kutatásokat. E munkálatok kapcsán vettük tervbe a főváros irodalmi topográfiájának elkészítését, továbbá annak számítógépes adatbázisban történő rögzítését, valamint az Interneten való ingyenes szolgáltatását. Adattá-zi-unk elsősorban a gyűjteményeinkben (pl. Kézirattár) lévő megbízható, primér forrásokon alapul.

A topográfia a mai Budapest szerkesztéséből indul ki, tehát gyűjtőköréből nem rekeszti ki azokat a kerületeket, amelyek valamikor önálló törvényhatóságú városként léteztek. Személyi vonatkozásban kutatásait a kultúra területén tevékenykedőkre szűkíti, hogy belátható időn belül szolgáltatásképes lehessen. Adattá-zi-unkba felvesszük mindazon intézményeket (egyesületek, asztaltársaságok, kávéházak, szerkesztőségek stb.), amelyeknek irodalmi vagy művészeti vonat-

kozásunk van. A gyűjtőkör kijelölésekor nem élünk időbeli szűkítéssel. Az adatbázis három nagy egység kapcsolatából tevődik össze: utca/tér, épület/lakás, lakó/intézmény. Az utca/tér leírásakor a mai elnevezésből indulunk ki, hogy a toposz egyértelműen azonosítható legyen. Történetének feltárásakor azonban jelezzük, hogy milyen névváltozásokon ment keresztül, s e változások milyen dátumokhoz köthetők, továbbá hogy az adott területi egység mikor melyik kerülethez tartozott. Amennyiben a toposz megszűnt, úgy egykori helyét lokalizáljuk. Az épület/lakás esetében mindenkor megadjuk a mai, és ha tudjuk, a korabeli házszámot, továbbá az emelet és a lakás számát is. Feltüntetjük, ha az épületen emléktábla található, s közöljük annak szövegét is. Tekintettel arra, hogy az adattá-zi-ist nem építészettörténeti szempontokra alapozzuk, csak kivételes esetben adjuk meg az épület történetét (pl. ha ma már nem létezik). A lakók azonosításához a nevének kívül mindössze a foglalkozását/hivatását jelezzük, továbbá megadjuk születési és halálozási évét.

Lehetőleg év/hónap/nap pontossággal adjuk meg, hogy egyes személyek mettől meddig tartózkodtak az adott címen. Feltüntetjük azon eseményeket is, melyek a tartózkodás jellegére utalnak, továbbá jelezzük, hogy a toposzhoz milyen irodalmi mű vagy művészeti alkotás létrejötté fűződik. Az intézmények esetében hasonló részletességgel járunk el, kiemelve mindazon személyeket, akik nevét ismertté, jelentőssé tették.

A toposz helyének azonosításához a rekordokhoz térképe(ke)t és egyéb illusztrációt is csatolunk magáról az épületről, illetve a lakásbelsőkről. Ehhez Művészeti tárunk fotógyűjteményében számos fényképpel rendelkezünk.

Databases in the Petőfi Literary Museum

As it is widely known museums are not only places of collections of different kinds but serve as bases of scientific researches – depending of course on their particular scientific fields. The staff of the Petőfi Literary Museum thinks it important to provide researchers with as much information as they need. There are several kinds of databases in the museum to help researchers with their work. The Hungarian Biographical Index helps researchers orient themselves in biographical reference books published so far, correcting mistakes, giving a complete list of the publications, where one can find all sorts of data connected to certain writers, poets, literary men. The Database of the Hungarian Literature of Emigrants gives information about more than 6200 persons, who though born in Hungary, either for financial or political reasons had to emigrate and live in exile for shorter or longer periods of time. Part of the database is the Bibliography of Hungarian Emigrant Press, which covers the data of 2200 periodicals. The Database of Contemporary Hungarian Literature draws a highly detailed picture of the most important Hungarian publishing houses, cultural organisations, foundations, gives information about literary awards and awardees. Finally, the Literary Topography of Budapest covers all literary information, which is linked with our capital.

Az észak-magyarországi megyei múzeumi szervezetek működési feltételei*

Petercsák Tivadar

Az 1960-as évek elején kialakult megyei múzeumi szervezetek – a többi közgyűjteményi és közművelődési intézményhez hasonlóan – az utóbbi évtizedekben fennmaradásukért küzdve végezték munkájukat. Feladatom, hogy az észak-magyarországi régióra szűkítve bemutassam a múzeumok helyzetét és működési körülményeit, feltételeik alakulását. Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Nógrád megye eltérő adottságokkal rendelkezik, így a megyei múzeumi szervezetek struktúrája, az intézményhálózat, a dolgozói létszám és a gazdálkodási adatok is eltérő képet mutatnak.

A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Szervezet, mint a legnagyobb megyei muzeológiai feladatait ellátó hálózat, a legtöbb intézménnyel és munkatárssal rendelkezik. A rendszerváltást követően és a tulajdoni kérdések tisztázása után az 1991-ben még 24 intézményből (11 múzeum, 5 kiállítóhely, 4 emlékhely és 4 tájház) 1994-re 18 maradt a megyei múzeumi szervezet kötelékében. A 90-es évek második felében tovább csökkent az objektumok száma, és 1999-ben 16 intézmény tartozik a megyei hálózathoz. Ebből a szó klasszikus értelmében vett múzeum a miskolci Herman Ottó, a sátoraljaújhelyi Kazinczy Ferenc, a szerencsi Zempléni, a forrói Abaúji, a putnoki Gömöri, a Tokaji Múzeum, a Sárospataki Képtár, a mezőkövesdi Matyó és a Mezőgazdasági Gépmúzeum.

A szervezet munkatársainak létszáma az 1991. évi 190 főről 1995-re 144 főre csökkent, s lényegében 1998-ban is ez az arány jellemző (146 fő). Ezen belül jelentősebb személyi változás a szakalkalmazottak körében következett be. A magyar múzeumi intézmények 1998. évi működési adatait tartalmazó kiadvány szerint a szervezetnek 32 tudományos munkatársa, 25 műtárgyvédelmi, gyűjteményi és közművelődési szakalkalmazottja és 59 működtetési alkalmazottja van.

Heves megye a kis megyék közé tartozik, így a múzeumi hálózat is ennek megfelelő. A rendszerváltás előtt 18 intézményből álló Heves Megyei Múzeumi Szervezetből 8 – elsősorban helyi érdeklődésre számot tartó –

tájház és kiállítóhely a települési önkormányzatok fenntartásába került. Az intézményhálózat ma három múzeumból – egri Dobó István, gyöngyösi Mátra, hatvani Hatvani Lajos – és 7 kiállítóhelyből áll. A személyi állományban 1995-1996-ban 30 fős közalkalmazotti létszámcsökkentést hajtottunk végre, amelyből 5 szűnt meg véglegesen, 25 múzeumi teremőr közalkalmazotti munkaviszonyát pedig megbízásos jogviszonnyá alakítottuk át. Ez racionálisabb működést, a téli-nyári nyitva tartáshoz való rugalmasabb alkalmazkodást tett lehetővé. 1998-ban Heves megyében 26 tudományos munkatárs, 20 gyűjteményi, műtárgyvédelmi és közművelődési szakalkalmazott és 91 működtetési alkalmazott dolgozik.

A Nógrád Megyei Múzeumi Szervezet 1999-ben négy – tudományterület szerint szakosodott – múzeumból áll (salgótarjáni Nógrádi Történelmi, balassagyarmati Palóc, szécsényi Kubinyi Ferenc, Pásztói Múzeum). Emellett 5 kiállítóhely működik, közülük a Hollókői Falumúzeum és a bánki Szlovák Nemzetiségi Tájház vállalkozásban. A rendszerváltást követően zárták be a karancsberényi Partizán Emlékmúzeumot, 1993-ban pedig a múzeumi szervezethez került a salgótarjáni bányászati kiállítóhely. A három észak-magyarországi megyei múzeumi szervezet közül a nógrádi szenvedte el a legnagyobb arányú létszámleépítést a 90-es évek első felében, ennek következtében az 1990. évi 98 fős állomány 1996 végére 41 főre apadt. Ez az év volt a mélypont a megyei múzeumi szervezet életében, amikor a minimálisra csökkentett létszám miatt a szakalkalmazottak láttak el több fenntartási munkát (pl. portaszolgálat, telefonügyelet, tárlatvezetés). Az 1998-as országos statisztikában Nógrád megye 13 fő tudományos munkatárssal, 10 gyűjteményi, műtárgyvédelmi és közművelődési szakalkalmazottal és 16 működtetési alkalmazottal szerepel.

A megyei múzeumi szervezet fenntartója a megyei önkormányzat. Anyagi lehetőségeik nagyban befolyásolják, hogy az állami költségvetésből származó kulturális, közgyűjteményi „fejkvótából” mennyit juttatnak a kötelező múzeumi feladatok ellátására. Mivel a megyei önkormányzatok kevés saját bevételi forrással rendelkeznek, ezért általánosan jellemző a három megyében a múzeumi szervezetek alulfinszírozottsága. Érdemes megvizsgálni a költségvetés alakulását és a gazdálkodás tendenciáit.

Borsod-Abaúj-Zemplén megyében már 1996-ban jellemző volt, hogy a költségvetési

támogatás csak a működőképesség megőrzését teszi lehetővé, a szakmai munka feltételei kizárólag külső forrásból biztosíthatók. Javította a tartalmi munka pénzügyi feltételeit az M3-as autópálya építését megelőző régészeti feltárássra a 90-es években biztosított több, mint 300 millió forint fedezet. A tényleges régészeti munkán túl így sikerült megoldaniuk a raktározási gondokat, az átvett összegek kamatai pedig növelték a múzeum saját bevételeit. A működési körülmények és a szakmai munka fedezetét az évről-évre növekvő saját bevételek és célfeladatra átvett pénzeszközök biztosították. Míg a 90-es évek elején évi 10-12 millió forint saját bevétellel rendelkeztek, addig 1996-ban 26.400.000 forint (ebben nem szerepel az M3-as munka finanszírozására átvett pénz!), 1999-ben pedig 71.195.000 forint volt a saját bevétel és a célfeladatra átvett összeg a 230.148.000 forintos költségvetésből.

Sajátosan alakult a Heves megyei szervezet finanszírozási struktúrája. Az ország egyik leglátogatottabb megyéje lévén és különösen az egri Dobó István Vármúzeumba évente érkező mintegy 400.000 látogató következtében a megyében mindig nagy volt a saját bevétel aránya a költségvetésen belül. Az M3-as autópálya építését megelőző régészeti feltárássra kapott fedezetből ugyan mi is javítottuk a technikai működési feltételeinket, bővítettük a raktári területet, de a kamatok révén megnövekedett saját bevételeink miatt 1996-ban a megyei önkormányzat drasztikusan – több mint 30%-kal – csökkentette a múzeumi szervezet költségvetési támogatását. Így amíg 1994-ben az összköltségvetésen belül 74%-os volt a költségvetési támogatás aránya, addig 1999-ben ez 24%-ra csökkent, és ezzel együtt 76%-ra (!) nőtt az intézményi saját bevétel és a célfeladatra átvett támogatás aránya. Míg a 90-es évek első felében a költségvetési támogatás fedezte a személyi juttatásokat és járulékait, addig 1998-ban már a béreknek csak a 73%-át biztosítja, vagyis a múzeumoknak kell „megtermelni” a hiányzó béreket, a járulékokat és minden fenntartási-üzemelési költséget. Éves költségvetésünkben egy fél évtizede nem tervezhetők szakmai kiadások. Ezek csak az évközi esetleges külső támogatások és pályázatok révén biztosíthatók. 2000 első félévében több mint 51 millió forint célfeladatra átvett pénzzel gazdálkodhatunk. A szakmai munka feltételei így módon nagyjából biztosíthatók, évenkénti vissza-visszatérő probléma azonban a működési-fenntartási költségekre tervezhető ala-

* A Pulszky Társaság és a Herman Ottó Múzeum által Miskolcon szervezett konferencián 2000. szeptember 25-én elhangzott előadás szerkesztett változata.

csony összeg. Folyamatosan romlik a kiadási szerkezetben belül a bérjellegű és dologi kiadások aránya. 1999-ben ez Heves megyében 80–20% volt. 1999-ben a 62.320.000 forintos költségvetési támogatással szemben teljesített 83.550.000 forint saját bevétel sem tette lehetővé az intézményhálózat működtettségének a megőrzését. Ez évek óta csak az év végi pótelőirányzattal biztosítható. A fenntartó ennek ellenére a dologi kiadásokat eleve alultervezve határozza meg a múzeumi szervezet költségvetését.

Nógrád megyét már a 90-es évek elején elértek a megszorító intézkedések. Az 1993-as éves beszámoló jelentésben olvashatjuk: „a költségvetési összeg már a minimális működési költségekre sem elegendő”. A költségvetés itt sem tartalmaz fedezetet a szakmai munkára, karbantartásra. Jellemző az 1996. évi beszámoló mondata: „A mozgáster tovább szűkült, a működésre a túlélési stratégia volt a jellemző.” Néhány számszerű adat: 1990-ben 39 millió költségvetésük volt, 1993-ban 43 millió forintból gazdálkodtak, amelyből 5 millió volt a saját bevétel. A 90-es évek második felében a költségvetési támogatás enyhe növekedése mellett határozottan nőtt a saját bevétel és az átvett pénzek aránya: 1997-ben több mint 18 millió, 1998-ban 26,7 millió, 1999-ben 40 millió forint.

Összegzőként megállapíthatjuk, hogy az észak-magyarországi megyék múzeumi szervezetei az eltérő adottságok és a romló gazdasági feltételek között megőrizték működőképességüket, sőt kiemelkedő tudományos, muzeológiai és közművelődési eredményekkel büszkélkedhetnek. (Elég, ha a Herman Ottó Múzeum „Az év múzeuma 1999” kitüntető elismerésére hivatkozom.) Az utóbbi évtized átalakuló gazdasági-társadalmi körülményei között a megyei múzeumi szervezetek működő struktúráként megőrizték létjo-

gosultságukat. A három megyében a 90-es évek első felében csökkent ugyan a szervezetekhez tartozó intézmények száma, de ezek a racionalizálási intézkedések segítették a hálózat működtettségének fenntartását. A finanszírozási nehézségek közepette a múzeumi szervezetek magas színvonalon látják el feladataikat, ami köszönhető az alkalmazottak hivatásszeretetének és a szakmai feladatokra pályázati úton és a szponzorok révén biztosított céltámogatásoknak.

Meggyőződésem, hogy a fenntartó megyei önkormányzatoknál belátható időn belül nem várható a költségvetési támogatás kívánt mértékű emelése. A működtetési nehézségek feloldásának – az egyéb közművelődési területekhez (pl. színház, könyvtár, művelődési ház) hasonlóan – lehetséges módja a települési önkormányzatokkal közös finanszírozás. (Még akkor is, ha ennek negatív példái is vannak.) Sajátos lehetőséget kínál a színházak finanszírozásának az a módja, amely során a fenntartó önkormányzatok támogatásának arányában számíthatnak a központi költségvetésből közvetlenül leosztott pénzre.

Ugyanakkor az eddigi tendencia is azt mutatja, hogy *maguk a múzeumok is keresik a saját bevétel növelésének lehetőségeit.* Heves megyében a sajátos adottságokat és a turizmust kihasználva élünk ezekkel, de azt kell látnunk, hogy a jelenlegi finanszírozási mód igazán nem ösztönöz erre, és a dolgozókat személy szerint nem teszi érdekeltté a bevétel növelésében. Ez csak egy reálisan megtervezett működtetési-dologi kiadások finanszírozása után megmaradó bevételből biztosítható. Úgy tudom, hogy az erre való törekvés más megyékben is megfigyelhető.

A bér- és bérjellegű kifizetések finanszírozását törvény, illetve rendeletek szabályozzák. Mindhárom megyében égető gond a működtetési-fenntartási költségek és a szakmai munka pénzügyi háttérének biztosítása. Saj-

nos, jelenleg *semmilyen szakmai normatíva nem írja elő, teszi kötelezővé, hogy egy-egy megyében a helyi gyűjteményekhez, muzeológiai feladatokhoz és látogatói létszámhoz milyen költségvetéssel alátámasztott feltételeket szükséges biztosítani.* Szakmánk és a szakmai érdekképviselet fontos feladata a múzeumi normatíva kidolgozása és elfogadtatása.

The Working Conditions of Museums in Northern Hungary

The organizations of county museums have been struggling for survival in the past few decades. Museums in Northern Hungary differ in museum structures, institutional networks, the number of staff and economic facts and figures.

The Organization of Museums in Borsod-Abaúj-Zemplén County has the most institutions and employees, both decreasing in number. The most significant changes were made in the number of skilled workers.

Heves is a relatively small county with an accordingly small museum network. Most of its institutions are under the control of local authorities.

Museums lost the most employees in Nógrád County in the 1990s. 1996 was the worst year, when skilled museum workers completed several maintenance and operative tasks.

It is usually the local government who maintains the museums of a county. Since local authorities have a low income and museums depend on subsidies from the state budget, they are usually under-financed. Involving outside sponsors is inevitable. Heves county is a special case: it is very attractive for tourists and lots of visitors come year by year, which raises local incomes.

One of the major problems is that in general, museums had to fall back on survival strategies. Now the situation is more optimistic: both the museums' own incomes and budget subsidies are slowly increasing. Although working conditions are not really favourable, good or even outstanding scientific and professional results were produced in all three counties in the last few years.

Possible solutions could be financing in co-operation with local governments, seeking possible sources of increasing the museums' own incomes and setting up the standards for subsidising and working conditions.

A történeti muzeológia helyzete az ezredfordulón

Történész-muzeológusok országos konferenciája

Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 2000. szeptember 7–8.

Orgona Angelika

Régi hagyományt kívánt feleleveníteni a Móra Ferenc Múzeum azzal, hogy otthont adott a történész-muzeológusok országos konferenciájának. A szakmai seregszemlének a rendszerváltás óta eltelt tíz év adott aktualitást. Mintegy száz történész-muzeológus gyűlt össze, hogy áttekintse a szakma jelenlegi helyzetét, beszámoljon tapasztala-

tairól, és megvitassa a következő évek feladatait.

A rendezvény egyik házigazdája, *Vörös Gabriella* megyei múzeumigazgató Móra Ferenc 1929-ben írt leveléből idézett, melyben az egykori előd keserűen fakadt ki a vidéki muzeológusok, múzeumi emberek sorsa miatt. A Magyarország nagy régióiból érkezett kollégák beszámolóiból sajnos hasonló kép rajzolódott ki, mint amelyet Móra vázolt fel. Az anyagi lehetőségek szűkösek,

a fenntartóknak és a szponzoroknak való kiszolgáltatottság is egyaránt jellemző a dunántúli, illetve az észak- és dél-magyarországi múzeumokban. A finanszírozás tekintetében az önkormányzat által fenntartott intézmények általában jobb helyzetben vannak, mint az államiak. *Huszár Zoltán*, a pécsi Janus Pannonius Múzeum igazgatója hívta fel a figyelmet arra, hogy az anyagi problémák gyakran munkaerőhiánnyal párosulnak: a folytonos leépítések miatt egyre

A konferencia résztvevői
Participants of the conference
Fotó – photo: Dömötör Mihály

csökkenő létszámmal kell ellátni a feladatokat.

A magyar muzeológia fontos szerepet játszott a rendszerváltásban – hangsúlyozta *Marosvári Attila*, a Csongrád Megyei Közgyűlés alelnöke (korábban maga is kolléga). A „vizuális kibeszélés” segítségével hamarabb dőltek le a múlt rendszer tabui és adták át helyüket a szabadabb, igazabb történelemképnek. Ennek ellenére az elmúlt tíz év azt bizonyította: erkölcsi és anyagi értelemben nincs az őt megillető helyen sem a szakma, sem maga a múzeum. A kilencvenes években a megváltozott finanszírozási rendszer, noha előnyöket is hozott, kiszolgáltatottá tette a muzeológust. A múzeumoknak egyre rosszabb anyagi helyzetben kell, illetve kellene felvenniük a versenyt a műkereskedőkkel. A korlátozott kiadási lehetőségek ellenére is, pályázatok, szponzorok felderítésével törekedni kell a szakmailag megalapozott katalógusok kiadására, saját kutatási eredmények megjelentetésére. Mindehhez elengedhetetlen a megfelelő technikai felszerelés. *Marosvári Attila* leszögezte: amíg nincsen mindenkinek saját számítógépe és zavartalan hozzáférése a világháléhoz, addig nincs modern, XXI. századi múzeum. Ugyancsak a jövő századi muzeológiát érintő kérdés a szakmai tapasztalatok továbbadása, a történész-muzeológus képzés, melyet az elkövetkező években maguknak a múzeumoknak kell szervezni, irányítani.

A 2000. év, a századforduló ténye számvetésre késztet bennünket. Módunkban áll eldönteni, mit örökítünk át a XX. századból az utókornak. *Zombori István*, a Móra Ferenc Múzeum osztályvezetője többek között arról

is szót ejtett, hogy amikor a rendszerváltás után bekerültek a múzeumba a munkásörökség és a KISZ-szervezetek „relikviái”, felvetődött a kérdés: mit és milyen szisztéma szerint kell gyűjtenünk a XX. századi anyagból? Ebben a gyűjtőmunkában átfogó program kidolgozására van szükség, amelybe, amint arra *Marosvári Attila* utalt, beleértendő a századon belüli korszakhatárok meghúzóása, az egyes kisebb korszakok alapvető forrástípusainak meghatározása, s ezek alapján a meglévő gyűjtemények kiegészítése.

A XX. századi gyűjtőmunka speciális területe az emigrációs anyag. Az 1944–45-ben, 1948-ban és 1956-ban kivándorolt katonatisztekben külföldön is tovább működött a bajtársi szellem, egyenruháikat, fegyvereiket, zászlóikat, kitüntetéseiket féltve őrizték, emlékeikből gyakran kisebb-nagyobb múzeumot alapítottak. Az elmúlt tíz évben az emigráció felvette a kapcsolatot múzeumaikkal, azzal a szándékkal, hogy féltett relikviáikat hazai gyűjteményeknek ajándékozzák. Az emigrációs tárgyi emlékek felkutatásában élen jár a Hadtörténeli Múzeum, amely 1990 óta a negyedik jelentős nagyságú emigrációs gyűjteményt szerezte meg. Ezeknek a maguk nemében páratlan tárgyi emlékeknek a gyűjtési lehetőségeiről, az e téren szerzett tapasztalatokról számolt be *Ságvári György*, a múzeum munkatársa. Két ismert gyűjtemény tért haza Kanadából: Oshawa városából a repülő emlékeket gyűjtő „Magyar Aero Múzeum”, Torontóból pedig a „Magyar Királyi Fegyveres Erők Múzeuma”. A gyűjtőmunka az emigrációra vonatkozó kutatásokon túl a baráti, ismerősi kapcsolatok alapján indult el. Többnyire csak

a helyszínen dőlt el, hogy az anyag mennyire értékes – előfordul, hogy a gyűjtő számára oly sokat jelentő darabnak nincs számottevő muzeális értéke. A másik csapda lehet a tárgyak tulajdonjogának tisztázatlansága, de ha minden rendben van, még akkor is előfordulhat, hogy pénz vagy hely hiányában nem lehet hazahozni az anyagot.

Minden történelmi kiállítás tudományos állásfoglalás is egyben, amely kapcsolódhat egy-egy tudományos iskolához, de lehet teljesen szuverén is. Így tehát éppúgy gyűjtőpontja lehet a szakmai vitáknak, mint bármelyik történelmi műfaj. Különösen igaz ez a XX. századi történelmünk egy-egy epizódját bemutató kiállításokra. A forradalmak, a Horthy-korszak, az 1945 utáni évek megítélésében élesen eltérőek mind a tudományos, mind a laikus álláspontok, ennek ellenére a történész, ahogyan *Ihász István*, a Magyar Nemzeti Múzeum Legújabb Kori Főosztályának vezetője megfogalmazta, „egy történelmi monográfia cizellált szempontrendszerét” kéri számon a kiállítástól. A muzeológusnak mégis állást kell foglalnia, a történelmi hűségre törekedve felelőséggel és hitelesen kell ábrázolnia a múltat. Erre kell törekednie még akkor is, ha a megrendelői igények mások. *Kovácsné Bircher Erzsébet*, a Központi Bányászati Múzeum (Sopron) igazgatónöje büszkén mutatta be az új bányászattörténelmi kiállítást, amelyben minden ellenkezés dacára keresztülvitték a három nyelvű (német, magyar és szlovák) tárgyfeliratozást, és szakítva a múlt rendszer hamis pátozú bányászatképeivel, a valóságnak megfelelően sikerült bemutatni a bányászat múltját és szomorú jelenét.

Témáját, jellegét tekintve egészen más, mégis hasonló nehézségek adódtak a Pick Szalámigyár által megrendelt szalámi- és paprikatörténelmi kiállítás rendezésekor. *Tóth István* által bemutatott kiállításról elmondható: a megrendelő igényessége és a muzeológusi szakértelem szerencsésen találkozott.

Egy kiállítási metodika alapjainak lerakására tett kísérletet *Körmöczy Katalin* gondolatébresztő előadásában. A Magyar Nemzeti Múzeum Újkori Főosztályának vezetője szerint az egyes kiállítás típusok a történelmi műfajok analógiájára osztályozhatók, és a műfaji keretek egy kiállítás esetében éppúgy meghatározzák a formát, mint egy történelmi műnél. A komplex, egész korokat, vagy akár a teljes magyar történelmet felölelő bemutató a monografikus feldolgozásokkal rokonítható, míg az egy személyiség, korszak köré épített kiállítás egy tanulmányhoz hasonló. Mindkét esetben a tárgyak forrásértékét kell kiemelni és kiaknázni. A műtárgyak ne illusztrációk legyenek csupán az összekötő szöveg és az installáció mellett, hanem más tárgyakkal tematikus és kronológiai összefüggésben, főszereplőként mutassák be az

adott korszakot. Fontos, hogy az adott múzeum gyűjtési körének megfelelő tárgyakat állítson ki, mert ha nincs elég anyag, a makettek, grafikák, másolatok és más segédletek agyonnyomják a kiállított anyagot. Magával az összekötő szöveggel is csinján kell bánni. A jól kiválasztott, megfelelő helyre állított tárgy szinte mesél, a történelmi alapismerteket pedig nem a kiállításon kell elsajátítani.

A történelmi muzeológia a történettudománnyal áll a legszorosabb rokonságban, de sem a muzeológus, sem a történész nem aknázza ki az ebben rejlő lehetőségeket. A történettudomány művelői sok esetben nem szentelnek kellő figyelmet a tárgyi emlékeknek, nem tekintik az írásos anyaggal egyenrangú forrásnak azokat. *Pintér János*, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgató-helyettese előadásában kiemelte: a jövőben szorgalmazni kell a rokon tudományok, elsősorban a történettudomány művelőivel való együttműködést. A muzeológia fontos feladata, hogy a kutatás számára hozzáférhetővé tegye a tárgyakat, elősegítse beépülésüket a történelmi munkákba. Talán ha létrejönne ez az együttműködés a két szakma képviselői között, elfelejtődne azok a régi keletű elhatárolások, melyek manapság is szívósan élnek a köztudatban: akadémiai/egyetemi történész – múzeumi történész. A szakmai közvélemény megnyerése fontos feladat, de nem szabad szem elől téveszteni a nagyközönséget sem. A tömegkommunikáció által jól vagy rosszul tájékoztatott közvélemény, a potenciális látogató megnyerése létkérdés. Elsődrendű feladat a látogató érdeklődésének felkeltése, hiszen, ha nem jönnek be a kiállításra, a múzeumi kincsek holt tárgyak maradnak csupán.

A magyar múzeumügy fejlődésének elengedhetetlen feltétele, hogy a történelmi Magyarország minden egyes régiójának szakemberei megismerjék egymás problémáit, megoszthassák tapasztalataikat, bekapcsolódjanak a szakma vérkeringésébe, egyszerűen: jelen legyenek Magyarországon. Ebből a szempontból nagy eredmény, hogy a találkozón jelen volt a rozsnyói, kassai, sepsiszentgyörgyi, székelyudvarhelyi, zentai múzeum képviselője is. A határainkon túli magyar muzeológusok jórészt hasonló problémákkal küzdenek, mint magyarországi kollégáik – azzal a lényeges különbséggel, hogy az ő hivatásuk egy kisebbség kultúrájának, identitásának megőrzése.

A rozsnyói Bányászati Múzeum munkatársainak kutatási területe a Gömör megyei, illetve felső-magyarországi bányászat, kohászat története. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke is végez itt kutatásokat, és a rozsnyói Bányász-egyesülettel szintén jó az együttműködés, de az anyagi gondok ezen a vidéken is gátat szabnak a tudományok: a bányásztelepülé-

sek feltárása pénz hiányában nem kezdődhetett el. A kassai Kelet-Szlovákiai Múzeum igazgatója, *Pollák Róbert* is hasonló finanszírozási problémákról számolt be. Az elmúlt tíz évben a létszámstop következtében jelentősen mecsappant a múzeumi dolgozók száma. A nagy múltú intézmény ugyanakkor kiemelkedő szerepet tölt be a műemlékek restaurálásában, a szlovákiai magyar tudományos életben (rendszeresen megjelenő évkönyvük a *Historia Carpatica*).

A Székely Nemzeti Múzeumban a kilencvenes években megeremődtek a magyar történelmi témájú kutatások feltételei. A rendszerváltás után a román eredetű történelmi hamisításokkal leszámolva rendezték át az állandó kiállításokat. Az intézmény fő profilja a helytörténet, a székely őstörténet, a településszerkezeti kutatások. Nagy gondot jelent a pénzügyi források előteremtése, bár a történelmi egyházakkal való együttműködésnek köszönhetően a templomok történetére vonatkozó kutatásokat az egyházak finanszírozzák, és az egyházi tulajdonban lévő család- és művelődéstörténelmi anyagot a múzeum dolgozza fel. Az intézmény egyik büszkesége a könyvtár, mely a székelység történetére vonatkozó könyveket, folyóiratokat gyűjti. A múzeum évkönyve, az *Akta* háromszéki, csíkszéki néprajzi tanulmányoknak ad teret.

„A történelmi muzeológia végvára” – így fogalmazta meg *Zepeczánér Jenő* a Székelyudvarhelyi Múzeum helyét, és egyben feladatát is a magyar muzeológiában. Ez az intézmény mindazonáltal szerencsés helyzetben van, hiszen a fenntartó önkormányzat presztízszerűnek tekinti a múzeumi beruházásokat, támogatja a kiállítások megrendezését, a kiadványok megjelenését. A múzeum kutatási területe Székelyudvarhely művelődéstörténete, állandó kiállításuk néprajzi témájú, „Székelyföld virágai” a címe. Ma még kissé alkalmoszerű, esetleges a kapcsolattartás a határainkon innen és túl magyar múzeumok között. Az informatikai fejlesztés áttörést jelenthet a kapcsolatteremtésben, a kiadványok terjesztésében.

Délvidéki múzeumaink helyzete a délszláv háború miatt még rosszabb, a pénztelenség itt hatványozottan jelentkezik. A főként néprajzi profilú Zentai Városi Múzeum muzeológusai kiváló történelmi kiállításokkal is büszkélkedhetnek. A Tito-korszakban agyonhallgatott nemzetiségi témák a rendszerváltás után hangot kaptak, a tabukat feltörték, a hazugságokat félresöpörték. A zentai csata 300. évfordulóját nemcsak azért kísérte fokozott figyelemmel a közönség, mert az ütközet a török uralom alóli felszabadító hadjáratok jelentős állomása volt, hanem azért is, mert a csata emlékének fokozott szerepe lehet a magyarság identitásának megőrzésében.

A konferencia egyik fő célja volt a történész muzeológusok összefogásának megre-

mentése, a közös célok kijelölése. Ebben fog segítséget nyújtani a *történész muzeológusok szaknévsora*, melynek ötletét Zombori István házigazdaként vetette fel. Reményeink szerint a szakma érdekképviseletében nagy előrelépést jelent majd a Pulszky Társaságon belül megalakuló történész-muzeológus tagozat, melyet a jelenlévők többsége szavazatával támogatott.

A találkozó szakmai hozadéka mellett a személyes, kollegiális kapcsolatok elmélyítésére, az oldottabb hangvételű beszélgetésekre is volt lehetőség. Ugyan az előadások végén a viták idő hiányában elmaradtak, de az előadások szünetében és este adódott alkalom a kötetlen véleménycserére is.

Az elhangzott előadásokból sokszínű, ám kissé komor színekkel festett kép bontakozott ki. Borúlátásra mégsincs okunk, hiszen ötletekben, tervekben nincs hiány, és összefogással az eszközöket is meg tudjuk teremteni céljaink megvalósításához. A rendező intézménynek sikerült újra feleleveníteni a történész-muzeológus konferencia hagyományát: *Veres László* igazgató bejelentette, 2001-ben a miskolci Herman Ottó Múzeum szervezi meg a találkozót.

**Historical Museology
at the Turn of the Millennium
The National Conference of Historian-
Museologists, Ferenc Móra Museum, Szeged,
7-8. September 2000**

The Móra Museum revived a tradition organising a national conference for museologists who came together to discuss the results of the past ten years, the current situation of historical museology and the objectives for the future. The first topic was the problem of workforce, financial and sponsoring problems, which are quite common in each region of Hungary. The role of museology in the downfall of the Hungarian communist regime was to "speak out visually", to clear up people's views on real history, although it has not given museums a better financial status, so in most cases they have to lean on tenders and sponsors. A very important factor is visitors' interest in the exhibitions, otherwise the treasures of the museum remain dead objects. The relics of the 20th century represent a special problematic field in terms of defining period boundaries, selection and classification. A historical exhibition very often becomes the focus of professional debates since it is always the manifestation of a certain scientific attitude. Museologists should represent our past with accuracy and credibility, regardless of their employers' interests.

At the conference several proposals came up on establishing an exhibition methodology, as well as strengthening ties between historians and museologists to make research easier. A great achievement of the conference was the involvement of professionals from territories that once belonged to Hungary. It turned out that they have similar financial and organisational problems together with their calling to preserve their ethnic culture and identity. A major task was to uncover real history faked by the previous policies of their country. The chief idea of the conference was to unite historians-museologists and to define their common objectives, but it also gave an opportunity to deepen relationships and to exchange opinions both formally and informally, bringing up a lot of new ideas and plans for the future.

Hangdokumentumok a hazai levéltárakban és múzeumokban*

Kővágó Sarolta

Az ELTE Történelem Segédtudományai Tan-
széken 1996-tól, néhai Kállay István pro-
fesszor támogatásával, Petri Edit docens és
e sorok írója kezdeményezésével indult az
első olyan szeminárium, amely levéltár sza-
kos hallgatók számára szervezett látogató-
sokat a főváros jelentős hang- és mozgókép-
archívumaiba. A munkába később bekapcsol-
ódott Vámos György, a Magyar Rádió Rt. do-
kumentációs igazgatója, és 1997-től Kardos
József egyetemi tanár kezdeményezésére
már a muzeológusok részére is biztosították
a kurzusokban való részvételt. Ettől kezdve
két szeminárium indulhatott, az egyik
„Hangdokumentumok a levéltárakban és a
múzeumokban” címmel, a másik a „Hangdo-
kumentum, mint történeti forrás” címen. (Ez
utóbbit Vámos György a Magyar Rádió Hang-
archívumának dokumentumaira építette.)
A kurzusok tapasztalatai azt mutatták, hogy
mind a muzeológus, mind a levéltáros kép-
zésben nélkülözhetetlenné vált a modern
adathordozók anyagainak és kezelésüknek
megismertetése a jövőbeni gyűjteménykeze-
lőkkel. E célból segédanyag összeállítását
határoztuk el, melynek előmunkálatai meg-
kezdődtek. Ennek során felmérést készített-
ünk a hazai múzeumoknál és levéltáraknál.
Az adatlapos felmérést 2000 februárjában
indítottuk el, a kiküldött űrlapokra a választ
az országos gyűjtőkörű fővárosi múzeumok
több mint 50, a köz-, magán- és egyházi le-
véltárak mintegy 40%-a küldte vissza. Meg-
állapítható volt, hogy a gyűjtemények több-
sége rendelkezik valamilyen hangzó- illetve
mozgókép- anyaggal, még ha olykor csekély
számban is.

2000 márciusában a levéltárakban össze-
sítve több mint 2000 magnótekeres, mintegy
100 videofelvétel és kb. 4000 db rövidfilmte-
keres volt, melyek többségükben történeti do-
kumentumértékű felvételeket tartalmaztak.

Az országos gyűjtőkörű fővárosi múze-
umok birtokában, jellegüknek megfelelően,
nagyobb számú hang- és filmanyag van. Vi-
aszhang kb. 4551 db, magnótekeres közel
5860 db, hanglemezek mintegy 2771 db, CD
289 db, filmtekeres 384 db, videó 1742 db,
egyéb hordozó 822 db. (A Nemzeti Múzeum
hangdokumentumai 2000-ben átkerültek a
Magyar Rádió Hangarchívumába.)

A magyarországi múzeumok és levéltárak
az 1960-as évektől őrznek gyűjteményeik-
ben hang- és mozgókép dokumentumokat.
Az anyagegyüttesek csak ritka kivétellel (pl.
Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM), Néprajzi Mú-
zeum) kerültek szisztematikus gyűjtés útján
az állományokhoz és általában nem alkotnak
külön gyűjteményt.

A Néprajzi Múzeum e szempontból ki-
emelendő, hiszen hazánkban a népzenei,
néprajzi hangfelvételek készítése már száz
éves múltra tekint vissza. Vikár Béla
1894–95-ben megkezdett gyűjtéseitől az öt-
venes évekig a Néprajzi Múzeum őrizte a
néprajzi hangfelvételeket, és ide került a fo-
nográfus felvételek legnagyobb része, több
mint 4500 db. Kivülük csak néhány száz nép-
zenei fonográfhenger maradt más múzeu-
mokban, egyetemeken ill. magángyűjtők-
nél. A Néprajzi Múzeum őrzi az úgynevezett
„Patria-sorozat” lemezeit is. E néprajzi so-
rozat felvételei az 1930-as évek végén
kezdődtek meg a Magyar Rádió által alapí-
tott Patria Ultravox Lemezvállalatnál.

A felmérés adatai azt bizonyítják, hogy
– bár fokozatosan egyre több olyan doku-
mentum került közgyűjteménybe, amely már
nem a hagyományos papír, hanem a XX. szá-
zadi technikák segítségével őrződött meg – a
gyűjtemények még nem készültek fel ezek
tárolására, szakszerű megőrzésére, feldol-
gozására, olykor még minősítésére sem,
még kevésbé a konzerválására.

Tartalmukat tekintve a múzeumokban a
hangfelvételek általában visszaemlékezése-
ket, illusztris személyekkel való beszélgeté-
seket őrznek, de megtalálhatók muzeális ér-
tékű hanglemezek és múzeumi ünnepek
hangfelvételei is. A néhány speciális múzeu-
mi különgyűjteménytől eltekintve (PIM, Né-
prajzi Múzeum) a hangdokumentumok őrzése
a múzeumi adattárakban történik. Regisz-
trációjukat leltárkönyvek őrzik, a kutatható-
ságot mutatókártonok biztosítják. A számi-
tógépes feldolgozottság igen ritka (pl. Né-
prajzi Múzeum) és ez esetben sem teljes.

A magnótekeresek és hanglemezek mel-
lett a múzeumok, profiljuknak megfelelően,
őrznek olyan videó- és filmfelvételeket is,
melyek ugyancsak az adattárakba kerültek
és általában a múzeumi rendezvényeket, ki-
állítási megnyitásokat rögzítették. Ezeknél is
a múzeumi nyilvántartási szabályzatnak meg-
felelő regisztrálást és mutatózást alkalmaz-
ták. A múzeumoknak azonban nincsenek
kellő berendezéseik a hanghordozók, filmek
és videók szakszerű tárolására és karban-
tartására. Előfordul, hogy a hangfelvételeket

leírják (azaz a szöveget papíron rögzítik) és
csak a gépelt anyagot őrzik meg az adattár-
ban. Annak ellenére, hogy sok esetben nin-
csenek megfelelő tárolási, illetve konzervá-
lási, restaurálási lehetőségeik, a múzeumok
tárgyközpontú szemléletükből adódóan,
„múzeumi” tárgyként kezelik a hang- és film-
dokumentumokat, olykor a tartalomtól füg-
getlenül, magát a hordozót is (hiszen az ma-
ga is dokumentum-értékű). Ez elsősorban a
Műszaki Múzeumra vonatkozik, míg a PIM
esetében az írók vallomásai (mint hangzó
irodalmi alkotások) kettős dokumentumér-
tékel bírnak: őrzik magának az alkotónak a
hangját, előadási tónusát, hangszínét, hang-
hordozását, hangsúlyozását, sajátos szemé-
lyiségjegyeit is, melyeket a papír és nyomda-
festék nem őriz meg.

Másutt, például az Iparművészeti Múze-
umban a videó- és kisfilmanyag kerül elő-
térbe a kiállításokhoz kapcsolódóan. Itt a
hangzóanyag magvarázó szövegeket tartal-
maz, ill. a kiállításokról készült összeállítá-
sok zenei aláfestését. E dokumentumoknak
elsősorban múzeumtörténeti vonatkozásai
értékelendők.

A múzeumi hang- és mozgóképi doku-
mentumok zömmel az 1970-es, 80-as és
90-es évekből származnak. Kivétel a PIM, a
Néprajzi Múzeum és az Országos Műszaki
Múzeum hanggyűjteménye, amelyek – mint a
Néprajzi Múzeum esetében láttuk – már a
századelőrről őrznek hanganyagot, illetve a
PIM-nek 1967-ből származó magnófelvételei
vannak, míg amatőr filmfelvételeket az
1930-as évekből tárolnak, hang nélkül.

Az Országos Műszaki Múzeum gyökerei a
1808-as Magyar Nemzeti Múzeumot alapító
törvényre nyúlnak vissza, ami egy technoló-
giai osztály létesítését is előírta: „hogy a ha-
zai ipar fejlődése Magyarországon készült
termékeken, eszközökön és más gépeken is
bemutatható legyen”. Azonban ez az osztály
elenyészett. A második próbálkozást az
1882-ben alapított Technológiai Iparmúze-
um létrehozása jelentette, amit 1922-ben
Technológiai Anyagvizsgáló Intézeté minősí-
tettek, ezzel múzeumi tevékenysége meg is
szűnt.

1935-ben Lósy-Schmidt Ede vezetésével
megszületett a Magyar Műszaki Múzeum,
amelyet 1939-ben Kassára telepítettek át.
A második világháború után, 1954-ben hoz-
ták létre a jelenlegi Országos Műszaki Múze-
um közvetlen jogelődjét: a Műszaki Emléke-
ket Nyilvántartó és Gyűjtő Csoportot, amit
1973. január 1-jével „országos hatáskörű
múzeummmá” nyilvánították. A gyűjtemény

*Részlet egy készülő felsőoktatási jegyzetből

közül 15 ezer műtárgyból, 13 ezer dokumentumból, mintegy 20 ezer fényképfelvételből, mozgó filmtárból és könyvtárból áll. Az intézmény nem rendelkezik önálló bemutatóteremmel, ezért csak kihelyezett kiállításai vannak. Gyűjteményükben a hangrögzítéssel kapcsolatos számos tárgyi emlék található, így muzeális értékű hangfelvételekkel is rendelkeznek. Egy tervezett Rádiótörténeti Múzeum tartozna a szakfelügyeletük alá, amelynek körvonalai kirajzolódtak, de csak a gyűjtemény szerveződése kezdődött meg a Magyar Rádiónál.

A 2000. évi felmérés azt igazolta, hogy mind a levéltárakhoz, mind a múzeumokhoz bekerülő hang- és mozgóképi anyagnak sajátos dokumentumértéke van, ezért őrzésük szakszerű feltételeit az intézményeknek biztosítani kell. Még abban az esetben is, ha az anyagot kiegészítő értékűnek tekintjük (pl. múzeumok esetében a kiállítási megnyitóról készült felvételek).

Az természetes, hogy a hangzóanyagok különgyűjteményként való őrzése és kezelése nem oldható meg minden intézménynél, de külön kezelésük mindenképpen szükséges. A legalkalmasabb erre a polrendszeren való tárolás, olyan helyiségben, mely az iratok tárolására is megfelelő hőmérsékletet biztosít. A magnótekerceket és lemezek őrzésére a fémrekeszek ill. fémdobozok a legideálisabbak. A magnótekerceket könnyen romló állaga ugyanakkor igényli a rendszeres átjátszást, ezért azok fokozott ellenőrzése és átmásolása szükségesetetik. A különlegesen fontos dokumentumok átmásolására az intézményeknek meg kell keresniük a legpraktikusabb módszereket, célszerű beszerezniük egy átjátszó berendezést, vagy igénybe venniük egy megfelelő technikai felszereltségű intézmény (stúdió) segítségét.

Vonatkozik ugyanez a múzeumok állományába tartozó filmanyagra is. Természetesen ott, ahol különlegesen jelentős anyagról van szó (PIM, Néprajzi Múzeum), különgyűjteményt kell kialakítani, és ott biztosítani a speciális tárolási feltételeket. A múzeumi adattárakban őrzött hangzó- és filmanyag tárolását pedig az adattár raktári helyiségén belül kell – elkülönítve – megoldani. A filmtékerceket és magnótekerceket, kazetták a fotótári negatívok tárolásának hőfeltételeit igénylik, így esetükben a múzeumi fotó- ill. negatívgyűjtemények hasonló kezelési módszereit kell alkalmazni, a fémrekeszekben való tárolás lehetőségeit kihasználva.

Arra nincs lehetőségük sem levéltárainknak, sem múzeumainknak, hogy külön szakembert biztosítsanak az audiovizuális anyagok kezelésére, de a jelenlegi állomány

menyisége alapján nincs is erre szükség, arra viszont törekedni kell, hogy a levéltári és múzeumi gyűjteménykezelők bizonyos technikai ismeretekkel is rendelkezzenek. A jövőben a szakemberképzésnek is igazodnia kell ehhez!

Audio-visual Documents in Hungarian Archives and Museums

In 1996 a new seminar started at ELTE for prospective archivists organizing visits to the most important audio-visual archives in Budapest. From 1997 students studying museology were allowed to join a similar course in order to learn more about sound recordings as possible historical sources. The lecturers of these courses decided to prepare an auxiliary material about modern recording devices. A survey was drawn up for Hungarian museums and archives to learn about sound and film recordings in their collections. Museums and archives have been keeping these types of materials since the 1960s but with a few exceptions they were not collected systematically and they do not belong to a separate collection. The survey revealed that collections are not suitably prepared for storing, maintaining, processing or at least classifying audio-visual data. The new survey proved that it is very important to store audio-visual documents in a professional environment and handle them separately, storing them on shelves in a suitable temperature. Re-recording is vital in most of the cases. Although museums and archives cannot employ experts, specially for these documents, it is important to provide all necessary technical information for those who are working with them. Adjusting professional curriculum is an essential part in achieving this goal.

A megértés felfedezése – értelmezés a múzeumokban

Nicola Bell

2000 augusztusában a Magyar Nemzeti Múzeum Közművelődési Főosztályán folytathattam gyakorlatot. Néhány éve ugyanis szabadúszóként tevékenykedem a múzeumok és a kulturális örökség területén, szakmai fejlődésem érdekében pedig az északkelet-angliai Newcastle upon Tyne egyetemén múzeumi tanulmányokat folytatok egyetemi doktori cím megszerzése érdekében. A képzés keretében a hallgatóknak egy ideig múzeumban kell gyakorolniuk. Ez adott számomra lehetőséget arra, hogy jobban megismerjem Magyarországot általában és a magyar múzeumokat különösen. Korábban több ízben jártam látogatóként az országban és barátokra is szert tettem, így általános ismereteim elég széles körűek voltak.

Mostani tartózkodásom alatt kollégáim számos programot szerveztek más múzeumokba és intézményekbe is. Így módomban állt alaposabban megismerni a múzeumok helyzetét Magyarországon. Ez egyrészt nagyon hasonlít a brit múzeumokéra, másrészt nagyon különbözik attól. Az általam tapasztalt

első és talán legfontosabb különbség, hogy a magyar múzeumok elsősorban tudományos intézmények, a szigetországiak viszont sokkal inkább figyelnek a látogatókra. Mindkét megközelítésnek vannak előnyei és hátrányai, illetve a két országban megvannak az okai ennek a helyzetnek. A cél az lenne, hogy megtaláljuk a megfelelő középutat.

A brit múzeumok pénzügyi és politikai okokból is nagy figyelmet fordítanak a látogatókra. A legtöbb múzeum finanszírozása közvetlen kapcsolatban áll a látogatók számával, így abban érdekeltek, hogy az embereket látogatásra – és visszatérésre – csábító kiállításokat és szolgáltatásokat biztosítsanak. Ma elismert az egész életen át való tanulás (vagyis a nem formális iskolai képzés) fontossága, a múzeumok pedig fontos szerepet játszanak ebben. A jelenlegi kormány által képviselt társadalmi felzárkóztatás politikájának célja a társadalom peremére került (marginalizált) emberek problémáinak megoldása. Számos múzeum törekszik arra, hogy megfeleljen olyan emberek igényeinek is, akik általában nem járnak múzeumba, mégpedig úgy, hogy bevonják őket új kiállítások létrehozásába, vagy múzeumi

műtárgyakat visznek el idősek otthonába és közösségi házakba. E megmozdulások valódi, egész életre szóló hatással bírhatnak. A glasgow-i Peoples' Museum (Népek Múzeuma) visszaemlékezéseket vett fel egy idősek otthona lakói körében, s ennek kapcsán az egyik bennlakó memóriája és egészsége annyit javult, hogy egy önellátóbb intézménybe költözhetett. A Newcastle közeli Beamish-ben működő North of England Open Air Museum (Észak-Angliai Szabadtéri Múzeum) tanulási nehézségekkel küzdő felnőttekkel dolgozott együtt úgy, hogy azok a múzeum gyűjteményeire alapozva megfogalmazhassák saját történeteiket. Ez a munka növelte a benne résztvevők önbecsülését és segítette életminőségük javítását.

A szabadidő eltöltésének területén oly népszerűvé vált „edutainment”-tel (az oktatás és a szórakoztatás kombinálásával) kapcsolatban a múzeumoknak nagyon figyelniük kell arra, mit mutatnak be és hogyan, különben a látogatók a múlt hamis interpretációját kaphatják a bizonyítékokon alapuló megértés helyett. Ehhez a tényeket szolgáltatató tudományos kutatásra és a megértést biztosító interpretálásra (értelmezésre) van szük-

A Magyar Nemzeti Múzeum történelmi játszóháza: római kor
The historical playhouse of the Hungarian National Museum: Roman age

ség. Freeman Tilden meghatározása szerint az értelmezés „azon jelentések felfedezése, amelyek a látogató érzékszervei által felfedezhető mögött húzódnak meg”. Több tehát, mint az információ; a látogató már meglévő tudására és tapasztalataira épül és a közvetítő eszközök különböző formáit alkalmazza. A kommunikáció és az oktatás korszerű elméletein alapszik. A technikák szakképzett alkalmazása a tájékoztatáson túl meggyőző, élvezetet ad és módosítja a viselkedést. Így például az értelmezési technikák alkalmazása egy természettudományi múzeumban a környezettel való törődést erősítheti – amint ez a Magyar Természettudományi Múzeumban is történik.

Rendkívül érdekes volt látogatásom a százhalmabattai Régészeti Parkban. Addig nagyon keveset tudtam a bronzkorról, a nagy képzelőerővel folytatott értelmezés nyomán viszont mélyebben megértettem a dolgokat. Ám ez az értelmezés csak a szigorú tudományos alapozás nyomán jöhetett létre. A látogató bemehet a rekonstruált bronzkori halomsírba és egyértelmű számára, mi ott az eredeti és mi a rekonstrukció. Az audiovizuális értelmezés pedig megmagyarázza, hogyan jött létre a halomsír és azt is sugallja, miért. A rekonstruált bronzkori házak pedig minden látogató számára érthetővé teszik – függetlenül attól, mit tudott korábban –, hogyan éltek ott az emberek. A látogatók belemehetnek a házakba, összehasonlíthatják azokat és berendezésüket a sajátjukkal. A különböző technikák bemutatása, a jól olvasható szövegek ugyancsak élvezetes és információ-gazdag tapasztalatot eredményeznek. Ottlétemkor egy nemzetközi régészcsoporthoz kísértem a régészeti munkát folytató bronzkori szerzők másolataival rostálta és őrlötte a gabonát. Láthatóan nagyon élvez-

ték és ugyanakkor tanultak is. Ez a módszer a régészeti ismeretek nélküli látogatók és a szakemberek számára egyaránt hasznos.

Egyszóval: a jó értelmezés boldog látogatót jelent. El kell mondanom, hogy milyen sok információt találtam angolul minden múzeumban, ahol jártam. Hiszen még elég gyengén tudok magyarul. Azoknak a külföldi látogatóknak, akiknek a második nyelve az angol, szintén sokat segítenek az angol nyelvű anyagok. A szövegeknél könnyen alkalmazható a hierarchia: egy vagy két bevezető mondat a legfontosabb információkkal az elején, majd a részletek a következő bekezdésekben. Így módon a nyelvet kevésbé bíró emberek is sok mindent megértenek. Mindazonáltal világos, tömör szöveget írni – ez maga is szakértelmet kíván.

A másik jelentős különbség, amit látok Magyarország és Anglia között az, hogy a magyarok nagyobb figyelmet fordítanak történelmük kérdéseire, mint az angolok. Ennek talán az az oka, hogy az angol történelem sokkal kevésbé eseménydús, mint a magyaroké, és mi úgy vesszük a múltat, ahogy van. Sokan nálunk még azt sem tudják, hogy Anglia nemzeti ünnepe április 23-a (Szent György napja). Idén augusztusban Magyarországon lehettem Szent István napján és érdeklődve figyeltem, milyen sokan vettek részt a millenniumot ünneplő különböző történelmi rendezvényeken. Amikor pedig a Magyar Nemzeti Múzeum, az Iparművészeti Múzeum, a Budapesti Történelmi Múzeum, a Természettudományi Múzeum, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum és Százhalmabatta kiállításait látogattam meg, roppant nagy hatást gyakorolt rám az, milyen komolyan veszik az ott dolgozók a történelmi információ megfelelő ábrázolását, milyen népszerűek az ilyen programok a nagyközönség körében is.

Hogyan találhatjuk meg tehát a középutat a tudományos és a „populista” megközelítés között? Erről a kérdéstről most is nagy viták folynak a brit sajtóban. A múzeumoknak továbbra is alapvető feladatuk a kutatás éppúgy, mint az, hogy gyűjteményeiket és tárlataikat érthetővé tegyék a látogatók széles köre számára. Ezt a két feladatot nem lehet elválasztani. Az értelmezés (a tárgy jelentésének felfedezése) bizonyítékokon alapul, a bizonyítékot azonban oly módon kell bemutatni, hogy kapcsolatot találjon a látogatóval és tegye lehetővé számára azt megérteni. Másrészt a múzeum ne találjon ki olyan programokat, amelyek csak népszerűek, de nem segítenek az embereknek jobban megérteni a gyűjteményeket. Magyarország és Nagy-Britannia között ugyan számtalan különbség van, de mindkét országban nagyon fontos szerepet játszanak a múzeumok a turizmusban és a nemzet életében. Ha a múzeumok alkalmasnak bizonyulnak mindenféle látogató számára, ez bizonyosan segíteni fogja fejlődésüket és erősíteni jövőbeli szerepüket.

A Museum Studies (múzeumi tanulmányok) doktori képzés a Newcastle Egyetem Kulturális és Örökség Tanulmányok Nemzetközi Központja keretében folyik. A Központ szeretné fejleszteni kapcsolatait a magyarországi múzeumokkal. Honlapja a következő címen található:

*http://museums.ncl.ac.uk/archaeology,
villanyposta: Museums@ncl.ac.uk,
telefon: 00-44-191-222-7419
vagy 222-5632,
fax: 00-44-191-222-5564.*

The Revelation of Understanding – Interpretation in Museums

The author spent one month in Hungary in the framework of her MA studies in museology. She visited several museums and she concluded that the major difference between Hungarian and British museums is that while the former are primarily scientific institutions, in Britain they concentrate primarily on attracting visitors. The importance of learning is emphasized while planning an exhibition but making it entertaining is as well as relevant. An exhibition is built upon academic research providing facts, which are interpreted in a certain way, relating the information to the visitor's knowledge and experience. The primary aims are to inform and entertain, but it is an opportunity to modify people's attitudes towards certain topics (e.g. environmental issues). Finding a middle way between the academic and the populist approach is not easy. On one hand it means that museums should continue research but they have to make their findings understandable to the public, on the other hand, interpretations must always be based upon scientific evidence. This balance can ensure that museums play an important role in tourism and the life of the country.

Kiállítások

A Petőfi Irodalmi Múzeum új kiállításai

Cséve Anna

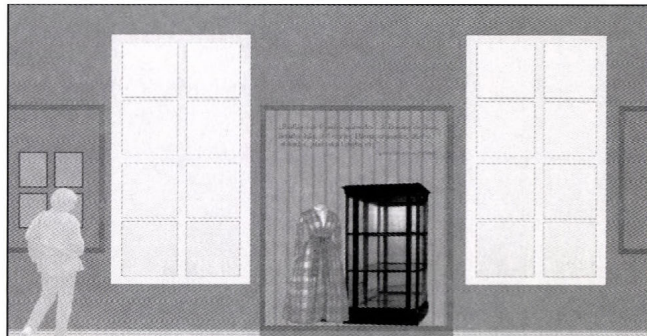
„Haladhat-e a nemolvasó emberiség kötésig állva a könyvek ömlesztett tengerében?” – Határ Győző¹, és még kilencvennyolc költőtársa töpreng a Vörösmarty Mihály születésének kétszázadik évfordulóján meghirdetett múzeumi verspályázat alkalmából. A költőversennyel egybekötött „rendhagyó” kiállítás középpontjában az oly jól ismert, klasszikus kérdés áll: „*Ment-e a könyvek által a világ elébb?*” Huszonöt verses „válasz” olvasható a kiállításon, a pályaművek teljes körét felölelő „verstarban” pedig két számítógép segítségével keresgélhet az érdeklődő. Az irodalomtörténészekből, kritikusokból, költőkből álló szakmai zsűri (Ilia Mihály, Kukorelly Endre, Margócsy István, Mészáros Sándor, Réz Pál) által legjobbnak ítélt négy alkotás díjazásban részesült. A kiállítás lényegében a papírra vetett gondolat erejéről-értelméről elmélkedő beérkezett pályaművek és a *Gondolatok a könyvtárban* c. vers látens párbeszédéből nyeri szellemi izgalmasságát. Az újraértelmezett reformkori „nemzetjobbító szándék” igényével született versek történeti ívet feszítenek mai gondjakkal az irodalmi-történelmi múlt és jelen közé, folytonosságot teremtve közöttük. Üzenetek cikáznak a költői felfogásba rejtve, E-mail, bordal formájában. A kiállítás kivitelezése sem hagyományos. A csigavonalban padlóra írt, sodró erejű „*Hová lépsz most...*” kezdetű vers és a plafonra függesztett, kör alakú, fehér alapra nyomott verscím egy modern irodalmi „pantheonnak” válik a szó szoros értelmében jelképévé. Noha látványban a papírra vetett gondolaté (kéziratlapoké, könyvkupacé) a főszerep – melyet a kiállítás könnyed eleganciája is tükröz –, a „pécék” a modern installáció szerves részei, jelezve a papír- és nyomdagép nélküli világhálón meg-növekedett mennyiségű szövegekhez képest a könyv fogalmának viszonylagosságát. A „versfolyam”-kiállítás elgondolása meglehetősen eredeti azáltal, hogy a megemlékezés súlypontját elég bátor az életművön, sőt az irodalomtörténeten kívülre, egy másfajta megközelítésmódra és műfajra: a kortárs lírára helyezni.

„Az elmúlt évtizedekben megindult és jelenleg is folyik az ideologikus Petőfi-kép »visszabontása« és az újraépítés, egyben a kultusz történet leválasztása a filológiáról.”² Az új állandó Petőfi-kiállítás mindezt leszűrt, áttételes formában állítja elénk, nem törekszik irodalmi értékítéletek illusztrálására,

nem igyekszik az életművet rögzíteni s az egykorú irodalom problémakörébe zárni. Petőfi gazdag szellemi hagyatékának és tárgyi környezetének minden darabja ott áll, hogy részt vegyen egy ember bemutatásában, akit történetesen a „költő” szinonimájaként szokás emlegetni. Hogyan vált azzá? A „*Tanuljátok meg, mi a költő...*”³ című kiállításon a személyiség és költői pálya alakulásának egymásba fonódó története – hogy csak

egy variációt említsünk: a korabeli olvasóközönség Petőfi helyzetdalainak hetyke, borissza figuráit sokáig hiteles lírai önarcképnek hitte – tárul elénk a tárlóban látható névalírás-próbáktól a nemzetőr Petőfi-képig. A három helyiségből álló terem sor az eddig legteljesebb, a költő múzeumunkban található valamennyi portréját, valamennyi kötetét felvonultató kiállítás. A látvány- és olvasmányélmény mellett a látogatók CD lejátszó és CD-ROM olvasó – érintésvezérlő képernyő – segítségével tallózhatnak a háttéranyagként elhelyezett tudnivalókban. A hangkulisszában versek és megzenésítések hallhatók.

1849-es év mintegy kapcsolódási pontot nyújt a következő teremhez. Az életében szinte folyamatosan reflektorfényben álló Jókai Mór kényszerűen vagy önként vállalt „szereparcai” – Sajó, Kakas Márton fémjelzte hírlapíró, a színpadi szerző, a képviselő, az írófejedelem – elevenednek fel előttünk. A Jókai-hagyaték műtárgyainak dekorativitása, különleges, egyedi szépsége arra hivatott, hogy láttatni engedje, sőt szituálja Jókai „világait”. A korabeli matériák helyükre – a perzsaszőnyeg a földre, a hímzett képecskék a falra, a díszpoharak, nippek a vitrinbe – kerülnek. Az otthonok, mint miniatűr régiségbolt-sarkok, jól simulnak a Károlyi-palota építészeti környezetébe. A költőfejedelem Bajza utcai lakásának pazarul berendezett, „díszkötésű könyveivel, kagylógyűjteményével és elefántcsont faragásaival ékes” dolgozószobájának enteriőre egyedülállóan gazdag magánkönyvtárába is bepillantást enged. Nagy hangsúllyal szerepelnek a Jókai 50 éves írói jubileuma alkalmából kapott rekvizitumok; a naív, gyermekkéz gyártotta képecskéktől a díszoklevelekig, iparművészeti remekéig (komáromi ládája, velencei székei, képzőművészek díszszekré-

Részlet az állandó Petőfi-kiállítás látványtervéből
Detail of the design-plan of the Petőfi-exhibition
Készítette – Designer: Kemény Gyula

nye) sorolható ajándéktárgyak sora. A korabeli litográfiák és festmények kiállítását mennyisége egy képzőművészeti tárlat gazdagságával vetekszik. Ezen belül külön vonulatot alkot Jókai festményeinek, rajzainak a Jókai család alkotásainak sora, valamint az író-műgyűjtő ízlését tükröző képgyűjtemény. S az irodalom? Az egységes stílusú környezetben Jókai minden írói erénye képviseltetik az „illusztráló-szcenirozó” kiállításon. A színpad hangulatát Jókai egyetlen fennmaradt, az 50-es években előadott *Dózsa György* című operájának eredeti felvétele kelti életre. A politikust, a képviselőt parlamenti beszédeiből összeállított s „hiteles”, bekiabálásoktól tarkított, háttérzajos hangmontázs közvetíti. A kiállítási séta végére érve a svábhegyi szülő falusias világa teszi érzékletessé az öregező, szerepléssel visszavonult író környezetét, magánemberi szokásait – pasziánszozó, kísérletező kedvét, szölsészeti munkáit, kerti ollóját, botanikai rajzait – a *Napfény, holdfény* című, *Jókai Mór világait* bemutató kiállításon.

Meglepődhet a látogató, ha tücsökripelest hallva az újonnan festett falak közé tévedt kis zöld állatra gondol. A tücsökhang (egy nyitott áblakból) aláfestésként zenél a Szabó Lőrinc születésének századik évfordulója alkalmából rendezett emlékkiállításán, mely a huszadik század egyik legjelentősebb költőjének és műfordítójának sokszínű, állandóan változó, gazdagodó személyiségét és pályáját a címadó *Tücsükkzene* c. lírai ön-életrajz gondolatainak mentén mutatja be. A kiállított tárgyakat a falakon körbefutó idézet sor értelmezi. Az alkotás kellékeit és szituációját Szabó Lőrinc Volkman utcai, ma is meglévő dolgozószobájának berendezése idézi fel.⁴ Íróasztalán földgömbje, utolsó szemüvege, tollai, vörösréz messzelátója áll, széken karamellszínű, kopottas kordbársony

Az épülő Szabó Lőrinc-kiállítás
The Lőrinc Szabó-exhibition under construction
Látványterv – Designer: Katulic László. Fotó – Photo: Dobóczy Zsolt

zakója, melyben oly sokat dolgozott. A kiállítás utolsó helyisége, a sötétkék drapériával bevont falakra boruló, csillagszerűen megvilágított „égbolt” segítségével a világminden-

A Márai-kiállítás rekvizitumaiból (buszjegy, mellyel elhagyta a várost, útleveél a benne őrzött falevéll, egy Mikó utcai gesztenyefáról)
Some of the relics of the Márai-exhibiton
Kép – Image: T. Nagy György

séget másolja, melyben megvilágított nagy üveggömbök – s a hozzájuk rendelt verseskötetek – bolygóként alkotják a költő saját mikrokozmoszát.

Idén lenne száz éves Márai Sándor. A centenárium alkalom arra, hogy a múzeumunkban letétben lévő Márai-hagyaték dokumentumait első ízben mutathassuk be a közönségnek. Az ötven négyzetméteres kiállítótér belső ablakok segítségével földrészeket fog át, a kassai dómtól a Csendes óceánig. Az osztott térben kettészakadt – kassai és budapesti – polgári enteriőrön áthaladva az emigrációs időszak „darabjai” a padlón szétszórót üveggömbökben sorjáznak. Utazóbőrönd, személyes tárgyak: pipák, zöld posztókalap, Kodak fényképezőgép. Egy régi típusú rádiókészülék utal a Szabad Európa Rádió munkatársaként eltöltött 16 évre. A tárgyak

egyre fogynak a kiállításon s egyre jelképe-sebb lesz jelentésük, míg nem a Salvation Army pisztolyvásárlási bizonylatához és a „Magyar végrendelet” feliratú borítékhoz érünk. A pálya és az életmű rekvizitumai – regénykéziratok, naplórészletek, szép fotók, érdekes dokumentumok, régi, félig kezelt pesti buszjegy, az útleveélben őrzött falevél – elegáns keretbe foglalva, mint megannyi „műtárgy” idézik meg „az utolsó magyar polgári író” alakját *A Mikó utca gesztenyefái* című kiállításon.

„A tudománynak iskolapor lesz a neve és azt a művészetet, ha majd beadják a kutyanak, akkor megveszik tőle” – Cholnoky Viktor sorait az új szá-

zadforduló beköszönte alkalmából rendezett *A jövő század regénye* c. tematikus kiállítás idézi eszünkbe. A magyar irodalom próféciái alcím jelzi, hogy e térben tudomány és művészet, gép és ember, jelen és jövő kérdései fogalmazódnak meg. A kiállítás két tartópillére: Jókai híres – címadó – regénye egy elképzelt, békében élő, közös Európa víziójáról, és Madách Tragédiájának próféciái (a mesterséges élet, a klónozás, a környezet pusztítása, a globalizáció). A kiállítás öt nekifutásból – öt különböző színűre festett „folyosó” segítségével – igyekszik meggyűrűközni a feladattal. A fehér a reformkor „jóni kell” gondolata köré szerveződik. A háborúk és forradalmak pusztítását a vörös szín jelképezi. E kulissza mélyén videoklippek sorjáznak: a fotókkal, grafikákkal, címlapokkal, idézetekkel megelevenedő XX. századi történelem. Tovább lépve, a jelen kihagyásával, a falanszter szürkesége köszön ránk. A világoszöld „kifutón” elhelyezett minden irányban torzító tükör nemcsak a látogatót szembesíti önmagával, hanem a dolgokat egymással, az irónia megbocsátó, némi reményt felcsillantó eszközeinek segítségével. A méregzöld terep főszereplője a pénz, ahonnan mindenki vihet magával útravalóul egy-egy bankjegyre írt idézetet. A kifutók: „zsákutcák” – az installáció látványa is sugallja –, bennük minden „félkész”, átmeneti. A képzőművészeti illusztrációk, Zichy Mihálytól a tömegkommunikáció látványszimbolikájáig, a XX. századi áruházak reklámújságjáig, mintha mozgásban lennének, keret nélkül „lógna” a falakon. Ezzel ellentétben a kiállítás céljára egyedileg gyártott fiktív tárgyak – például a Jókai-regényben elképzelt univerzális ásvány, az ichor – immár idézőjel nélkül, magabiztosan feszítenek a tárlóban. Megvalósult álmok? A kiállítás címében hanyagul áthúzott g betűt azt sugallja, remény marad.

Jegyzetek

- ¹ Idézet a *Gondolatok a könyvtemetőben* című verséből
- ² Részlet Kerényi Ferencnek a kiállítási forgatókönyvéből.
- ³ Petőfi Sándor: *A magyar politikusokhoz* c. verséből
- ⁴ Köszönettel tartozunk Szabó Lőrinc örökösének, a Szabó Lőrinc Alapítványnak, valamint az MTA Kézirattárának segítségükért.

Lásd még – See also: Címlap – Cover

The New Exhibitions of the Petőfi Literary Museum

Did books improve the world? This question is the title of the latest exhibition at the Petőfi Literary Museum. A competition was announced and those participating had to answer the question in the form

of poems. The best 25 poems are displayed in a unique setting at the museum.

New exhibition will open about the most popular 19th century Hungarian poet, Sándor Petőfi. The exhibition tries to give a picture of the poet without ideological halo of any kind, without the myth surrounding him, and with the help of his rich

intellectual and material bequest. Petőfi's contemporary, the most popular Hungarian novelist in the 19th century, Mór Jókai is the object of the next exhibition to open. His home full of specialities: beautiful books, a collection of shells, ivory carvings, lithographs and paintings serve as proofs of his long and successful oeuvre. New exhibitions will

commemorate the 100th anniversary of the birth of two great figures of Hungarian literature: the poet Lőrinc Szabó and the writer Sándor Márai were born when the 20th century was born. The exhibition "The Novel of the Next Century" reflects on the prophecies of Hungarian writers concerning the future: wars and alienation, modernisation and globalisation.

Kiállítás: irodalmi kultusz és/vagy értelmezés (A balmazújvárosi Veres Péter Emlékház kiállítása)

Lakner Lajos

Töprengések

1996-ban, Veres Péter születésének századik évfordulóján a Debreceni Irodalmi Múzeum arra kapott megbízást, hogy új kiállítással rendezze be a balmazújvárosi emlékházat. Az itt következő sorok akkori töprengéseimet rögzítik, s talán általános tanulságokkal is szolgálhatnak.

A munka során mindenekelőtt azzal a kérdéssel kellett szembenéznem, hogy lehet-e 1996-ban Veres Péterről állandó kiállítást készíteni? S ha igen, milyet? Lényegében arról volt szó, hogyan lehet összeegyeztetni egy *emlékházban* rendezendő kiállítást azzal az értékeléssel, amelyet a Veres Péter-művek irodalmunk *hatástörténeti folyamatában* elfoglalt helyükkel sugallnak. Általánosabban szólva, hogyan kapcsolható össze az irodalmi kultuszban tételezett irodalmi hagyomány állandósága, transzhistorikussága és az irodalom, valamint az irodalmi értékrend folytonos alakulása, időhöz kötöttsége.

Az irodalmi kiállítások többnyire az irodalmi kultusz, a feltétlen tisztelet és a bemutatott alkotó jelentőségének megkérdőjelezhetetlensége jegyében születnek. Egy emlékházban rendezett kiállítás pedig még magától értetődőbb módon számít a látogatók kultikus beállítódására. Az irodalmi emlékhelyekre ellátogatók ugyanis általában kultikus helynek tekintik az emlékházakat, úgy vélik, hogy itt valamiképp közvetlenebb kapcsolatba kerülhetnek az alkotóval, nemcsak láthatják, hanem esetleg meg is érinthetik azokat a tárgyakat, amelyeket ő is használt, ugyanazokra a kövekre léphetnek, amelyeken ő is járt. E befogadói igény olyan alkotót feltételez és követel meg, aki *reprezentatív* módon képviseli egy adott (irodalmi) közösség azon értékeit, amelyek e közösség önértelmezését és legitimitását megalapozzák. A kultusz jegyében rendezett kiállítások érvényességét tehát jórészt az szavatolja, hogy hőse fel tud-e idézni egy ilyen közössé-

get, vagyis képes-e a látogatót a be/felmutatott irodalmi alak által egy láthatatlan, lelki közösség tagjává tenni. A művésznak tehát, akit megidéz a kiállítás, megfelelően „nagy” embernek kell lennie ahhoz, hogy ezt a reprezentáló és integráló szerepet betölthesse. Vagyis már át kellett mennie a klasszicizálódás folyamatán, nemzeti klasszikussá kellett válnia e rostáló-válogató folyamatban. S arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy az irodalmi kultuszhelyek eredetileg egyben nemzeti emlékhelyek is voltak, s ez ma is nyomot hagy rajtuk. S így bár korunkban a különböző kultúrák közötti választások joga egyre inkább természetes, mégsem tekinthetünk el attól a tényről, hogy ma is a magyar irodalom nemzeti klasszikusait „illegitim” emlékházzal megtisztelni. Ez ugyanis azt jelenti, hogy az elismerés, a klasszikussá nyilvánítás a különböző irodalomértési és kultúraértelmezési módok *főként* történik meg. Műveik mindenkor érvényessége és kérdezni tudó képessége megkérdőjelezhetetlen. Az irodalom folyton újra teremtődő rendjében bár változhat helyük, aktuálisnak vagy kevésbé aktuálisnak tűnhetnek, de mindez már nem érinti nagyságukat. Örök kortársak.

Kezdő kérdésünket tehát így kellett módosítanom: vajon Veres Péter ilyen irodalmi személyiségnek tekinthető-e?

Veres Péter munkásságának és műveinek értéke ma újra vitatott. S nem egyszerűen az irodalmi műveknél jól ismert értelmezésbeli eltérésekről van szó, hanem arról, hogy nincs közmegegyezés a tekintetben, vajon Veres Péter művei tényleg végigjárták-e a klasszicizálódás útját? Sőt vannak olyan mértékadó irodalmárok, akik egyenesen azt állítják, hogy Veres Péter regényei és novellái nem is az irodalom, hanem „csak” a magyar kultúra részei. Egy irodalmi kiállítás rendezésekor szükségképp számolni kell a konszenzus hiányával. A muzeológusnak sincs ugyanis lehetősége arra, hogy valamilyen objektív nézőpontra helyezkedve kilépjen a hatástörténeti folyamatból, hogy előfeltevéseit, ízlését, irodalmi beállítódását semlegessé tisztítsa. Így maga a kiállítás

sem léphet ki az irodalomról való beszéd interszubjektív teréből.

Mindebből adódott számomra, hogy az irodalmi kultusz jegyében fogant kiállítás szóba sem jöhet. Annál kevésbé, hisz az irodalmi kultusz beszédmódját és beállítódását az apologetika határozza meg. Vitatott, még meg nem állapodott életmű esetében fölöttebb visszatetsző lett volna az apologetika, hisz a kiállítás rendezője úgy tűnhetett volna föl, mint aki egyedül képes birtokolni az igazságot, mint aki egymaga dönthet a nagyság kérdéséről. Elvileg persze nem elképzelhetetlen egy ilyen kiállítás. De e megoldásnak (akkor és most is) több ellenvetéssel kellett volna szembenéznie. Ezek közül a leglényegesebb, hogy nehezen lehetett volna védekezni a belterjesség vádjá ellen. Az irodalmi mezőben ugyanis az *állandó kiállítás* gesztusa nem pusztán kiemelés, reflektorfénybe helyezés, hanem „muzealizálódás” – élő irodalmi alkotóról nem szokás kiállítást készíteni –, olyan *kanonizációs aktus*, amely nemcsak tételezi, hanem szinte morális kötelességé teszi a hozzájárulást. Már csak azért is, mert az emlékházakban mindenekelőtt az ember, nem pedig az alkotó jelenik meg. Az egyszer volt ember életéről beszélnek a ránk maradt tárgyak, s ez a helyzet nemigen enged meg elutasító vagy kritikai magatartást.

Ezen túlmenően hiábavaló is lett volna az apologetika, hisz egy mű/életmű értéke és jelentősége elsősorban az irodalom hatástörténeti folyamatától függ. Ha nem születnek olyan alkotások, amelyek felidéznek Veres Péter műveit, s amelyek fényében szükségesnek éreznék ezek újraolvasását, akkor semmiféle dicséret sem képes elfogadtatni ezek jelentőségét. Márpedig ha az utóbbi évtizedek irodalmi folyamatait megnézzük, akkor úgy tűnik föl, hogy Veres Péter művei hallgatnak. Talán nem véletlen, hogy a centenáriumba egy történész (Szőke Domonkos), s nem egy irodalomtörténész írt róla monográfiát.

Ha tehát a kultusz-kiállítás eszközei nem alkalmasak a Veres Péter-i életmű bemutatására, akkor milyen kiállítást lehet és érdemes csinálni?

Szóba jöhetett volna még az a kiállítási forma, mely az alkotóról elsősorban információkat akar átadni. Ez a megoldás éppoly gyakori jelentős, nemzeti klasszikusnak számító művészek esetében, mint kevésbé jelentős vagy épp csak a helyi irodalmi hagyományban kiemelten számon tartott irodalmi személyiségeknél. A kiállítás ekkor megidézi azt a történelmi kort, amelyben az alkotó élt, felvázolja életútját és számot ad művei recepciójáról. Kétség nem férhet hozzá, hogy akár a két világháború közötti vagy az azt követő irodalomértési módok feltérképezéséhez, értelmezéséhez elengedhetetlen Veres Péter munkásságának történelmi értelmezése és a műveiben önmagára ismerő történelmi olvasó bemutatása, de ez inkább irodalomtörténeti tanulmány feladata lehetett volna, mintsem egy kiállításé. Annál is inkább, hisz nem egy általános Veres Péter-képet kellett akkor megrajzolni, hanem egy már meglévőt finomítani, korrigálni vagy esetleg radikális módon átértékelni. Az információátadásra szorító kiállítás viszont nem adhatott volna többet egy szorosabb értelemben vett életrajzon kívül.

A kiállítás tervezése során tehát egyszerre kétféle igénnyel kellett szembenézni. Azokéval, akik kultikusan tisztelték Veres Pétert, pontosabban hallani sem akartak arról, hogy életművét szűkebben vett irodalmi mércével mérjük. Náluk mindenképp számolnunk kellett valamiféle áhítattal, megilletődöttséggel. A másik elvárásnak viszont tárgyiasabb megközelítés, mérlegelőbb bemutatás felelt volna meg.

Azt a kiállítási formát kellett tehát megtalálni, amely *egyszerre tartja tiszteltben az áhítatos látogatók elvárását, s egyszerre számol a hatástörténeti tudattal*, veszi figyelembe Veres Péter aktuális helyét irodalmunk rendjében. Egy ilyen integráló forma a potenciális látogatók körének bővülését is jelentette volna, hisz a kultuszon kívülállók sem kényszerültek volna eleve ellen-kultikus, elutasító magatartásra. Számomra egy olyan kiállítás tűnt megoldásnak, amely nem akar több lenni a Veres Péter-i életmű és életút értelmezésre való kísérleténél, nem lenne más mint *lezáratlan és állandóan alakuló értelmezés*. Óvakodna az egyértelmű állásfoglalástól, inkább töprengő, mérlegelő magatartást jelenítene meg. S nem többre, de nem is kevesebbre, mint önálló értelmezésre szólítaná fel a látogatókat is. Nem válaszokat, hanem kérdéseket „provokálna” belőlük. Azt szeretné, hogy a látogatók elgondolkodjanak a Veres Péter-i életmű kultúránkban való korabeli és mostani jelentőségén, s elgondolkodjanak azon is, mi a köztük mindahhoz, amit ez az életút és életmű jelent, van-e egyáltalán hozzá közük, vagy teljesen kívül állnak azon kérdések körén, amelyeket a Veres Péter-művek, akár csak mint dokumentumok is feltesznek.

A kiállítás

I. Veres Péter szobája

A berendezés ugyanúgy maradt, ahogy azt az író életében használta, és ahogyan azt 1972-ben Kilián István a szokásos irodalmi kiállításformához alakította. A falon lévő képeket és fényképeket világítás emeli ki. Az asztalon az író használati tárgyait helyezték el. Az új kiállításban is mindez így maradt.

II. Pitvar és konyha

Már nem az eredeti állapotában volt 1972-ben sem. Ezen a helyiségen át léphetünk be mind az első szobába, mint a hátsó kamrába. A szoba mind kiállítás formáját a kultusz határozza meg: Veres Péter egykori életkörülményeit megidéve és érintési közelbe hozva, az irodalmi kultuszban résztvevő befogadó elvárásaihoz igazodik. A kamrában látható kiállításrész viszont – ahogy majd látni fogjuk – tudatosan, a koncepcióban kifejtettek miatt kerüli a kultuszt. A középső helyiségre, a konyhára így már helyzeténél fogva is a két különböző jellegű (szellemi) tér közötti átvezetés feladata hárul: tegye lehetővé a látogatók számára, hogy mindkét térbe úgy léphessenek be, hogy azok ne üssék, hanem kiegészítsék egymást, sőt ketősségük *jelentéstöbbletet* eredményezzen. A szoba felőli falon így a még meglévő, eredeti berendezési tárgyak kaptak helyet. Az ajtóval szemben Veres Péter szoborportréja látható. A kamra felőli oldalon pedig egy, a hátsó helyiségben lévő kiállítás szándékát jelző szöveg olvasható, egy jegyzetlap: „...a múlt tényállásai csak akkor válnak történelmi jelenségekké, ha értelmet nyernek egy olyan szubjektumban, aki maga is benne van és részt vesz a történelemben... Bizonyos értelemben a történelmi jelenségekhez hozzátartozik saját jövője, mibenléte ugyanis csak itt tárulkozik fel.” Ez a bultmanni idézet arra emlékezteti a látogatót, hogy ő itt *nem passzív szemlélő, hanem aktív részese a kiállítás megtekintése alatt megszülető jelentésnek*. Nem egy kész, a kiállítás által egyértelműen definiált jelentéssel találkozhat tehát, hanem ennek megszületése legalább olyan mértékben az ő értelmező tevékenységének is az eredménye. Csak ő kapcsolhatja össze a két teret, vagyis az általuk jelzett múlt és jelen között csak az ő értelmezői tevékenysége közvetíthet.

III. Régi kamra

A berendezés egy mai dolgozószoba képét jeleníti meg. Az ablak előtt egy íróasztal, mellette egy könyvszekrény, hátul pedig egy munkaasztal. A szoba *bárki* szobája lehetne, bárkié, akit Veres Péter sorsa, munkássága érdekel. Olyan valakié, aki minden eszközzel

megpróbálja megfejteni Veres Péter személyiségét, művei korabeli és mai jelentését. A szoba a *kutatás-keresés* folyamatát jelző tárgyakkal van tele. Az asztalon jegyzetek Veres Péter műveiből és a róla szóló írásokból. Fénymásolt levelek. Dossziék levelekkel, kéziratmásolatokkal. Ezek nem érthetetlen kiállítási tárgyak, hanem bárki, aki szeretné, nyugodtan böngészhet bennük. Az asztal közepén egy írógép, a benne lévő papíron töprengés arról, lehet-e ma Veres Péterről kiállítást rendezni... Mellette néhány fotó és egy nagytű. A falon fotók. A fotósor nem egy életpályát elevenít meg, vagy legalábbis nem lineárisan. A hat fali tablóra ugyanis egy-egy közös motívum (portré, gesztus, olvasás, beszéd, írás, valamely csoport tagja) szerint elrendezve kerültek a képek. Csak látszólag formális osztályozás ez, szándéka szerint azt sugallná, hátha ugyanazon mozdulat/helyzet időbeli állandósága vagy módosulása elárul valamit. Kivágott és felnagyított részletek (kéz, aláírás, tekintet stb.). A nagyítás következtében néha már-már szétesik a kép. Mindez egy (irodalmi) személyiség kitaró-nyugtalan kereséséről, a tőle és róla ránk maradt nyomok megfejtésének kísérletéről tanúskodik (akár Antonioni Nagytűs c. filmjében). A fényképek hangsúlyozottan munkafotók, nem pedig kiállításra készített szépen kidolgozott felvételek. A képaláírások is kézírással vannak a fotókra írva, nem pedig nyomtatott, kiállítási célra készített feliratok.

Az egész elrendezés a véletlen, a pillanatiság benyomását kelti, hisz lehetne másképp is rakni a fotókat, lehetne más szövegrészleteket is választani. Ilyen értelemben tehát *az újabb értelmezések felé való nyitottságot hangsúlyozza*. A hátsó, az ablakkal szembeni falnál egy munkaasztal a fel nem használt fotókkal, jegyzetekkel, elrontott képekkel. A válogatás nyomai. Szabadon lehet köztük böngészni, sőt a falra feltűzni. Több helyen hangsúlyos módon elhelyezett nagytűk: a keresés szembeötlő jelképei.

Exhibition: Literary Cult and/or Interpretation

What kind of exhibition can be organised or worth organising in the memorial house of an author, whose works have not yet become part of the classics? This is the question the essay is trying to find an answer to. The theory of the memorial house and of the oeuvre as literary traditions requires a cult exhibition born in the spirit of an unconditional respect; on the other hand the evaluation of the process of influence demands a reflecting attitude, since there is no common consent concerning the author's importance. Settling the dispute is not the task of the exhibition, at best it can reflect the current situation. The exhibition is not to make visitors collide with accomplished facts and conclusions, but it is to get them involved in the process of interpretation and evaluation. The author's room is represented in its original condition in the exhibition, thus indicating the demand on permanence, on the role of the eternal contemporary.

Emlékkiállítás és ajándékozás Öt éves jubileum a Hamza Múzeumban

Kiss Erika

Jászberénynek nemcsak a 126 éves Jász Múzeum az ékessége, de egy másik különleges múzeuma is, mely éppen öt éves. Ez Hamza Dezső Ákos halálát követően, 1995 nyarán nyílt meg korábbi lakóházában, mely alkotásainak egy részét tudja a közönség elé tárni. A múzeum működéséhez a művész felesége, Hamza Lehel Mária alapítványa biztosít szerény anyagi háttérrel. A festőművész-filmrendező hagyatéka azonban a festészetinél sokkal nagyobb és szerteágazóbb. Ennek feldolgozását, publikálását is igyekezett a múzeum igazgatója, B. Jánosi Gyöngyi megvalósítani. Az intézmény sorsa nagyon fordulatos, s nem mindennaposak létrejöttének körülményei sem.

Hamza Dezső Ákos festőművészként indult, de hazánkban filmrendezőként lett ismert. Miután 1946-ban – ismét – elhagyta az országot, már alig készített filmet. Sao Paolóban élt 36 évet, s festőművészként alkotott. Különleges, absztrakt-szürrealista alkotásait Amerikában és Európában a hatvanas-hetvenes években nagyon sok helyen kiállította. Idős korában úgy gondolta, hazatér, s családi kötődése révén lakhelyül Jászberényt választotta. 1987-ben a városnak adományozta mintegy 200 festményét és néhány szobrát. Az akkori tanács örömmel fogadta az adományt, s teljesítette a kérést is, lakást biztosított az idős házaspár számára.

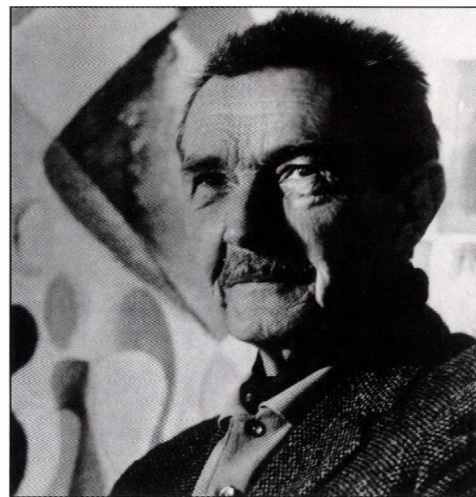
Akkor még senki sem gondolta, hogy milyen bonyodalmakat okoznak majd az épület tulajdonviszonyai – a megyei tanács adta a vásárláshoz a pénzt, de a városi tanács vette meg – s az adomány további sorsa is. Az adományozás alkalmával Hamza Dezső Ákos 1985-ben kelt levelében úgy fogalmazott, hogy „...apám emlékére művészeti életem eredményét ajánlom fel Jászberény városra és a Jászság javára.” A nemes gesztus később szintén jogi problémához vezetett. A 17 jászági település önkormányzatai vitatták, kié is a gyűjtemény, kinek a kötelessége azt fenntartani. A művész házaspár életében jött létre a Hamza Alapítvány is. Ezt Lehel Mária azért alapította, hogy később – haláluk után – legyen pénz a hagyatéka bemutatására, gondozására. Az alapítvány működése azonban 1995 után szinte ellehetetlenült, mert számos új törvény született Magyarországon, s azoknak megfelelően például az alapító halála után nem lehetett a közhasznúsági átalakítást megtenni, így adományo-

kat, szja-felajánlásokat nem tudott fogadni. A tőke összege egyre apadt.

A Hamza ház ügyét azonban már sikerült rendezni: tulajdonilag Jászberény önkormányzata kezébe került, tehát felújításáról is a város kötelessége gondoskodni. A hagyatéka sorsa is tisztázódott, mivel a 17 jászági település lemondott tulajdonrészéről, így az is teljes egészében Jászberény városé; azaz arról gondoskodni, azt gondozni is az ő feladata. Valójában a Hamza Múzeum működtetését is fel kell vállalnia a városnak, s remélhetőleg ez még 2000-ben ugyancsak rendeződik.

Mindezt ismerni kell ahhoz, hogy értékelhessük azt a hatalmas munkát, amit a Hamza Múzeum az öt év során végzett. Hiszen a bemutatás, a hagyatéka gondozása folyamatos volt. B. Jánosi Gyöngyi, a múzeum vezetője nagyon sok eredményről számolhatott be az öt éves jubileumon. A múzeum köré szerveződött a képzőművészet baráti köre. Rendszeresen tartanak előadásokat, és kamara-kiállításokat rendeznek. Nyaranta a diákoknak alkotótáborokat szerveznek. Hamza Dezső Ákos – festészetinél jóval szerteágazóbb – hagyatékának feldolgozása is elkezdődött. A múzeum elkészítette dr. Koós Judith művészettörténész segítségével a Hamza monográfiát, mely az első alapos méltatás a művész pályafutásáról. Ugyanak-

*B. Jánosi Gyöngyi a Magyar Nemzeti Galériának ajándékozott festménnyel
Gyöngyi B. Jánosi with the painting donated to the Hungarian National Gallery
Fotó – Photo: Sárközi János*

*Hamza D. Ákos az 1970-es évek végén (Sao Paolo)
D. Ákos Hamza in the late 1970s (Sao Paolo)*

kor verseiből is készült egy kötet. Felesége, Lehel Mária is színes egyéniség volt, divattervezői munkásságáról kiállítás született, s újságcikkeiből egy kiadvány is készült. Hamza Dezső Ákos filmes munkásságának feltárása is megkezdődött, elkészült a filmográfia. B. Jánosi Gyöngyi célul tűzte ki, hogy azoknak a jászberényi festőknek az emlékéit is felidézni, akiket méltatlanul elfeledett az utókor. Így született meg a Gy. Riba János munkásságát feldolgozó kötet, s most készül Benke Lászlóról a monográfia. Mindezek mellett Hamza művészetének megismertetését is mindig szem előtt tartották, így a fővárosban több alkalommal rendeztek kiállítást műveiből. Fialat képzőművészek megalakították a Hamza Stúdiót, s az alkotóközösség szintén új színfolt Jászberény kulturális palettáján. Azaz a Hamza Múzeum széles körben képes integráló, értéktérítő és megőrző szerepének eleget tenni. E kisugárzásnak minden bizonnyal maga Hamza Dezső Ákos is nagyon örülne.

Az augusztus elején rendezett jubileumi ünnepségen dr. Magyar Levente, Jászberény polgármestere azt mondta, a művész arra tanított bennünket, hogy nyitottak legyünk, fogadjuk be az újat, tiszteljük a másságot, mert ezáltal mi is gazdagodhatunk. A szemlélet formálása ma sem elhanyagolható feladat. „A kultúra az a kötél, mely összeköti az emberiséget” – mondta a polgármester, s azt kívánta, hogy a Hamza Múzeum is érje meg a 100, sőt, a 125 éves jubileumot is, úgy, mint a Jász Múzeum.

A Hamza Alapítvány kuratóriumának elnöke, dr. Kertész Róbert (a megyei múzeumi szervezet és a szolnoki Damjanich János Múzeum igazgatója) arról beszélt, hogy értéket teremteni sokkal nehezebb, mint megszüntetni. Ma sajnos az tapasztalható, hogy múzeumokat zárnak be, gyűjteményeket hagynak sorsukra, mert nincs anyagi forrás azok fenntartására. Jászberény pedig azt

vállalta, hogy teremtsen: egy múzeumot hoz létre Hamza D. Ákos hagyatékából. E vállalat nem kis felelősséggel jár. Azonban most már a tulajdonviszonyok is tisztázódtak, s a város a hosszú távú stabil működtetésre ígéretet tett, így a kuratórium is bízik abban, hogy új korszaka kezdődik a Hamza Múzeumnak.

A jubileumhoz kötődően kiállítást is rendeztek Jászberényben Hamza festményeiből. Olyan alkotásait válogatták ide, melyeket – a hely szűkösége miatt – a múzeumban nem tudnak bemutatni. Mivel a Magyar Nemzeti Galériában nincs Hamza alkotás, ezért arra gondoltak, hogy egy képet elajándékoznak, így

a művész legalább helyet kap a panteonban. Az ajándékozás is az öt éves jubileumi ünnepségen történt, Magyar Levente *Bereczky Lórándnak*, a Galéria főigazgatójának adta át a kiválasztott alkotást. Az 1969-ben készült festmény címe: *Külváros* (Bécs). Bereczky Lóránd példásnak nevezte a gesztust, s kifejtette, hogy egy igaz ember igaz cselekedete köt össze bennünket, hiszen Hamza D. Ákos Jászberénynek adományozta műveit, a város pedig ezek egyikét a Galériának, hogy ezzel a művész helyét kijelöljék. A kortárs magyar művészet reprezentánsának méltó helye lesz a Galériában, ígérte a főigazgató.

Commemorative Exhibition and Donation The Fifth Anniversary of the Hamza Museum

In 1995 a new museum was opened in Jászberény. The Hamza Museum and its collection is based on the bequest of painter-director Dezső Ákos Hamza. Hamza was born in Hungary and became well-known as a director. In 1946 he moved to Brazil and worked as a painter. After almost forty years he decided to move back to Hungary and settled down in the town of Jászberény. In 1987 he donated 200 paintings and a few sculptures of his works to the town. After some legal difficulties the museum started to work in 1995 under the leadership of Gyöngyi B. Jánosi and can be proud of the results achieved so far, such as several successful temporary exhibitions and educational programs.

Andersen meséi kiállításban és könyvben elbeszélve

Kriston Vízi József

A hazai könyves szakma, valamint a könyvbarátok talán most is százszázalékos mértékben közössége – a kulturális tárca egy korábbi tervét komolyan véve – már az elmúlt év őszén számos tervvel állt elő a céllal, hogy 2000 szeptemberétől „Az Olvasás Éve” hívószavára rendezvény-sorozatok segítsék a minőségi könyvkultúra rangjának visszaállítását. E kampány beindulása – sajnos ez a hazai viszonyok ismeretében nem meglepő – már eddig is nagy késésben van, ezért is figyelemre méltó néhány, a gyermekirodalommal kapcsolatos esemény: kiállítások, újabb gyermekkönyvek, az IBBY magyar díjazottjai, tematikus kerekasztal-beszélgetések, stb.

Ebbe a körbe sorolva nyílt meg tavasszal s volt augusztus végéig megtekinthető a kecskeméti Szórákaténusz Játékmúzeum és Műhely gazdag gyűjteményét fölvonultató „Régi, szép gyermekkönyvek” című kiállítás, amely azonban furcsa módon éppen a (gyermek)könyves szakma figyelmét kerülte el. Ennek ellenére az országos gyűjtőkörű múzeum művészettörténésze, *Kalmár Ágnes* segített sikerre egy másik, régóta dédelgetett kezdeményezést, *Moskovszky Éva* kultúrtörténész, az igen népszerű Székesfehérvári Babagyűjtemény alapító tulajdonosa javaslatát: ünnepeljük meg Hans Christian Andersen születésének 195. évfordulóját. Stílszerűen a Magyar Játék Társaság vezetősége karolta föl az ötletet, majd a véletlen szerencsés és törvénytörő összejáratéka nyomán, számos pártoló, de

főként a Dán Kulturális Intézet és a köré szerveződött Egyesület nagyvonalú támogatásának köszönhetően október közepén megnyílt a láthatóan nagy gondtal, szeretettel és jól áttekinthetően rendezett vándorkiállítás.

A tárlat szellemes és egyedi installációját a kecskeméti Ciróka Bábszínház társulata ál-

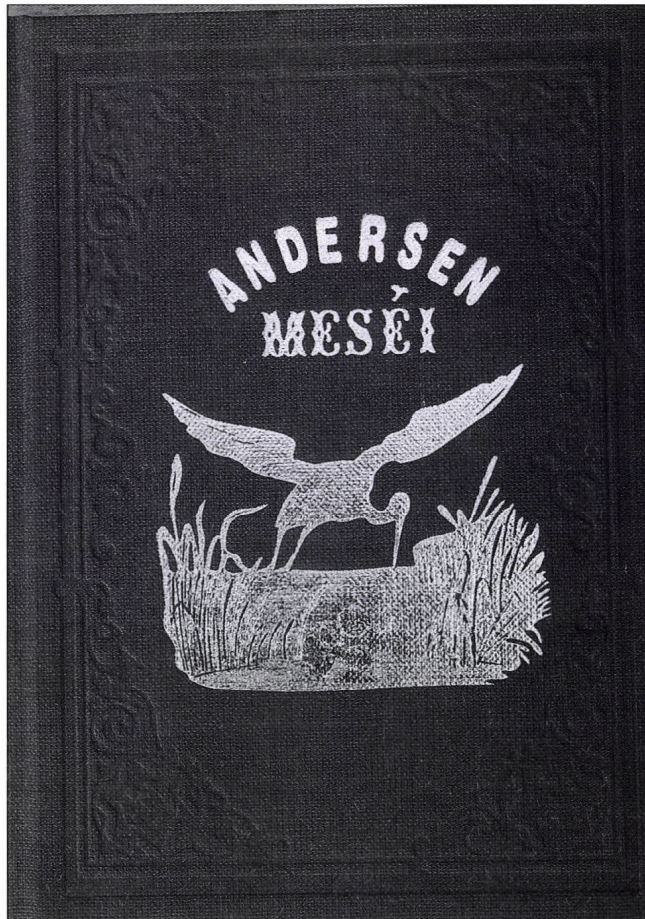
tal 1992 és 1998 között nagy sikerrel játszott mesedarabok (pl. „A király meztelen”, „A rendíthetetlen ólomkatona”, „A pásztorlány meg a kéményseprő”, „Az álomhozó” vagy „A vadhattyúk”) díszletei és művésztékkellékei adják. A tárlókban elhelyezett német, francia, olasz, angol, magyar s természetesen dán nyelvű mesegyűjtemények és

Andersenről szóló könyvek egyfelől az ötletgazda magánygyűjteményéből, másfelől a Szórákaténusz értékes kollekciójából valók.

Színes reprodukciók tucatjai mutatják be a neves Andersen-illusztrátorok máig emlékezetes és sajátos lapjait 1838-tól csaknem napjainkig. Vilhelm Pedersen, Th. Hosemann, L. Richter, Oscar Pletsch vagy Graf Pocci és társaik jelentik a múlt századi könyvgrafikusok nemzedékét, míg a hozzánk közelebb eső évtizedekből V. Accarnero, Arthur Backham, Michaels, Jiri Trnka, Ágotha Margit, Heinszlmann Emma vagy Szecskó Tamás számos, mára szintén klasszikussá vált illusztrációja szerepel. De itt látható Albert Kühler 1834-ben, Rómában az ifjú Andersenről készített színes portréja, vagy Gross Arnold meseszerűen cizellált „Andersen-emléklap”-ja, s természetesen a magyar gyermeknemzedékek neves fordítói: Esty Jánosné, Mikes Lajos vagy Rab Zsuzsa, és megszállott kiadóik gondos munkájáról tanúskodó sorozatok.

A kiállítás a dán kultúra Kecskeméten található magyarországi házáat követően Székesfehérvárra, a Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár Gyermekrészlegében volt látható, most pedig – december 30-ig – a győri Zichy-palota barokk termeiben fogadja a látogatókat.

*A Szendrey Júlia által fordított "Andersen meséi" című könyv második, 1874-es kiadásának egyik hasonmás példánya (a Dán Kulturális Intézet Egyesületének kiadásában).
The facsimile copy of the book "Andersen's tales" published in 1874, translated by Júlia Szendrey*

A Dán Kulturális Intézet Egyesületének anyagi támogatásával, a kecskeméti Házi-nyomda Kft. – szó szerint értendő – gondozásában a kiállítás apropójából jelent meg négyféle(!) díszes kivitelben és sorszámozott példányokkal a Moskovszky-gyűjtemény másik becses darabját jelentő, több szempontból is unikális könyv hasonmása. Legfőbb értékét s vonzerejét talán az adhatja a mai olvasó számára, hogy e betűhív utánnomása a méltatlanul elfeledett s tragikus sorsú Petőfi-műzsa, Szendrey Júlia – magyarul elsőként jegyzett – Andersen mese-fordításait adja közre 1874-ből, rangos korabeli

„metszvénykészítők” illusztrációival egyetemben, a kiváló gyűjtő-kutató, Moskovszky Éva esszéjének kíséretében.

Mind a kiállítás megtekintését, mind pedig ezt a – mostani viszonyok közepette igen kedvező árakon kapható – könyvritkaságot szép karácsonyi ajándéknak ajánljuk a MAGYAR MÚZEUMOK olvasóinak.

(A témára vonatkozóan lásd folyóiratunk korábbi számaiban az alábbiakat: Moskovszky Éva: Hol volt, hol nem volt [1998/1. 50. o.]; Györgyi Erzsébet: Babaház nyílt Székesfehérvárott [1998/4. 35-36. o.]; Kalmár Ágnes: Mesés gyermekkönyvek [2000/1. 44. o.] – a szerk.)

Lásd még – See also: Képmelléklet IV.

Andersen's Tales in Exhibition and in Books

The Szókraténusz Toy Museum and Workshop celebrated the 195th anniversary of the birth of story-writer Hans Christian Andersen with a unique exhibition supported by the Hungarian Toy Society and the Association of the Danish Cultural Institute. In the showcases books of Andersen's tales in German, French, Italian, Hungarian and Danish are displayed, the visitors can see many works of famous Andersen-illustrators. The exhibition itself is completed with puppets and other accessories from puppet shows based on Andersen's tales. The exhibition after Kecskemét and Székesfehérvár can be visited in the Zichy Palace in Győr till December 30th 2000.

Az „Erdélyi panoráma” egykor és ma

Vesztróczy Zsolt

Új, különleges vándorkiállítás volt látható a Hadtörténeti Múzeum Tüzertermében 2000. március 27. és április 16. között. A tárlaton a magyar forradalom és szabadságharc 150. évfordulójának tiszteletére a lengyel Jan Styka és segítőtársai: Zygmunt Rozwadowski, Michal Wywórski, Tadeusz Popiel, Leopold Schönchen, Vágó Pál, Spányi Béla és Margitay Tihamér által készített impozáns körkép, az „Erdélyi panoráma” megmaradt darabjait mutatták be, amely több mint 100 év után jutott el ismét hazánkba.

A történelmi témájú képek rendkívül népszerűek voltak a XIX. század végének három részre szakított Lengyelországában, ahol a levert felkeléseket követő békés, polgárosodó évtizedekben a széttagoztság véglegesnek tűnt a lengyelek számára. Ebben a helyzetben mind a festészetben, mind az irodalomban rendkívül nagy népszerűségnek örvendtek a történelmi témák, ahol a dicső múlt felé való visszafordulás a reménytelenségbe süllyedő emberek számára egyfajta lelki megerősítést jelentett. A festészetben belül a csataképek iránt mutatkozott a legnagyobb érdeklődés, a legsikeresebbnek ezek közül pedig a lengbergi Jan Styka által elkészített „Raclawicei Körkép” bizonyult. Ez a festmény az 1794-ben, az ország második felosztása után kirobbant Kosciuszko-felkelés legnagyobb győzelmének, a raclawicei csatának állított emléket.

A művet a Millennium idején rendkívül nagy sikerrel hazánkban is

bemutatták, aminek hatására a lengbergi festőt hivatalosan is felkérték egy hasonló, de a magyar szabadságharcról szóló körkép megfestésére, amit Styka el is vállalt. A lengyel művész úgy döntött, hogy a számos esemény közül Bem tábornok egyik legnagyobb sikerét, Nagyszében városának bevételét vi-

*Petőfi Sándor, Bem tábornok szárnysegéde köszönti gr. Bethlen Gergely őrnagy felmentő seregét. Olaj, vászon
Sándor Petőfi on horseback. Oil on canvas*

szi vászonra. A tárgyalások során a festőnek mindössze annyi kikötése volt, hogy a kép főalakja Bem József, közös történelmünk egyik legnagyobb személyisége legyen. A bizottság a feltételt elfogadva, szabad kezett adott a művésznek a részletek kérdésében, aki – élve a felkínált lehetőséggel – rövidesen munkának is látott.

Styka először is az anyaggyűjtést kezdte el, melynek során többször ellátogatott a csata színhelyére, beszélt az ütközet még élő résztvevőivel, vázlatokat készített, majd Lembergbe visszatérve 1897 áprilisában munkához is látott. A mű elkészítése mindössze öt hónapot vett igénybe, és szeptemberben már be is mutathatták a galíciai nagyvárosban az impozáns, 120 méter kerületű és 15 méter magas festményt. A körképet, amely mind a lengyel közönség, mind a kritika körében nagy sikert aratott, 1897 végén Budapestre szállították, ahol a Városligetben állították ki. A műről 1000–1000 példányban két olajnyomatot is kiadtak Bem tábornok, illetve Petőfi alakjával, valamint egy díszes albumot, amely ma az egyetlen hiteles megmaradt ábrázolás erről a páratlan alkotásról.

Már a cím is sok vitát váltott ki, mivel a lengyelek „Bem Erdélyben”, míg a magyarok „Bem és Petőfi”, valamint a „Bem Nagyszébennél” elnevezést adták a körképnek, míg végül egy újabb variáns, az „Erdélyi panoráma” (lengyelül: Panorama Siedmogrodzka) vált a festmény általánosan elfogadott címévé. A körkép a budapesti bemutató után vándorkiállításra indult, szintén hatalmas sikerrel, ám a művésznek rövidesen

anyagi jellegű nézeteltérései támadtak a megrendelőkkel, így a képet visszazállították Lembergbe, noha a Magyar Államvasutak és Pártos Gyula, a neves építész komoly anyagi segítséget nyújtottak a festmény elkészítéséhez és bemutatásához. A körképet utoljára 1907-ben Varsóban állították ki, majd a művész anyagi okokból több kisebb részre vágatta és a szignált darabokat értékesítette, illetve elajándékozta.

A műre a feldarabolás szomorú aktusa után 1928-ig, Bem tábornok hamvainak hazahozataláig a feledés homálya borult, de ekkor ismét a figyelem középpontjába került. Ekkor sokan a körképből származó részeket ajánlottak fel Tarnów városának megvételre, de a helyi vezetőség sajnos nem élt ezzel a lehetőséggel, ráadásul a második világháború alatt több darab ismét elveszett vagy elpusztult.

A körkép csak 1977-ben került ismét be a köztudatba, amikor az egyik krakkói antikváriumban felbukkant egy képtöredék, ami nagyszabású mozgalmat indított el a még meglévő darabok felkutatására és az Erdélyi panoráma egyesítésére. Jelenleg tíz darab van a tarnówi, öt pedig más múzeumok tulajdonában, és kilenc további kép található még különféle magánszemélyeknél. A panoráma még fellelhető töredékei, illetve a vele kapcsolatos relikviák (pl.: olajnyomatok) után még ma is komoly kutatás folyik, amiben nemcsak a lengyelországi tudósok, hanem a magyarországi lengyel kisebbség tagjai (például Jerzy Kochanowski, a körkép hazai emlékeinek kutatója) is komoly szerepet játszanak.

Az egykori tarnówi Városháza, ahol ma a múzeum található
The former town-hall of Tarnow, now the building of the museum
Fotó – photo: Vesztróczy Zsolt

Pillanatkép a megnyitóról. Balról a második Adam Bartosz, a tarnówi múzeum igazgatója
Snapshot of the opening ceremony. Director of the museum in Tarnow, second from left
Fotó – photo: Jerzy Kochanowski

A kiállítóterembe lépve, a bejáratnál szemben az egykori panorámát eredeti formájában bemutató reprodukciót láthattuk, amelyen apró kiemelések jelzik a terem két oldalán látható 19 képtöredéket. Ha a bejelőlt részek nagyságát a reprodukció teljes felületéhez viszonyítjuk, akkor derül csak ki igazán, hogy milyen kevés maradt meg az eredeti képből, melynek most alig a negyede látható. Ez azonban még töredékes formában is rendkívüli látványt nyújt, hiteles képet adva nemcsak a nagyszabású hídért folyta-

tott harcról, hanem a honvédsereg egykori alakulatairól is, mint például a rohmozó 11. vörössipkás zászlóalj honvédeiről, a támadásra induló Coburg- és Vilmos huszárokról, a pihenő szekeres népfelkelőről, a honvéd tábori lelkészről és a foglyul esett ellenséges katonákról. A képen feltűnik az erősítést hozó gróf Bethlen Gergelyt kalaplengetéssel üdvözlő Petőfi Sándor alakja is, aki ugyan a szemtanúk szerint nem is vett részt a csatában, de figurája mégis jól beleillik a hazafias célokat szolgáló művész nagyszabású kompozíciójába.

A kiállítás anyaga, amit több múzeum segítségével sikerült összegyűjteni, most is vándorútra indul, remélhetőleg legalább akkora sikerrel, mint száz évvel ezelőtt.

The History of the "Transylvanian Panorama"

At the end of the 19th century historical paintings were very popular in Central Europe, mainly in Poland and Hungary. The famous Polish painter, Jan Styka was asked to make a monumental painting about the Battle of Nagyszeben. It was finished in 1897 and was a great success in Galicia and in Hungary as well. Unfortunately the painter had an argument with the Hungarian government about financial matters, so he returned to Lemberg with the picture. Later it was cut into many parts and they were sold or given away. The fate of the parts had been unknown for a long time, but one of them turned up in 1977. It started a national movement in Poland to collect and unite the pieces of the painting. Ten of them now are in the possession of the museum in Tarnów, while fourteen other parts are kept in other museums and private collections. The fragments could be seen at the Budapest Military Museum in March and April 2000.

Nemzetközi kapcsolatok

Mi van a dobozokban?

Wernitzer Julianna

Ha a hegyeshalmi osztrák-magyar határhoz érek, általában sem Bécsbe igyekeztél, sem visszafelé nem néznek be a csomagtartóba. Ha mégis, a határőrök papírdobozokba ütköznek. Egyszer egy osztrák vámos kíváncsiskodott, mi is van a dobozokban. „Újságok” – válaszoltam. Hitetlenkedve túrt bele, nyilván snapszra vagy cigarettára számított. „Ilyen sokat olvas?” – kérdezte. Kéthetente, havonta hozom-viszem a bécsi Literaturhausba járó, több mint ötven német nyelvű osztrák, német és svájci napi- és hetilapot, hogy kiszemezzük belőle mindazt, ami a magyar irodalomról megjelenik. 1989 és 1997 között még Bécsben, a bécsi Ost-europa-Dokumentation számára gyűjtöttem német nyelvű újságcikkeket egész Kelet-Európa irodalmáról. 1998 óta a magyar irodalomról szóló német nyelvű anyagot a Petőfi Irodalmi Múzeum és Kortárs Irodalmi Központban, 2000. október 1-jétől a PIM Irodalmi Adattárában gyűjtöm tovább.

Mi van a számítógépekben? Ha bárki bővebb információt szeretne kapni a magyar irodalom fogadtatásáról német nyelvterületen, jelen pillanatban több mint 300 irodalmár, kritikus, esszéista tollából olvashat német, osztrák és svájci cikkeket, főként kritikákat 190 magyar, illetve magyar származású szerzőről a Petőfi Irodalmi Múzeumban. A Recepció Adattár a Kortárs Irodalmi Központ keretén belül 1998-ban kezdte meg az újságcikkek feldolgozását és digitalizálását. Feladatául a magyar irodalom külföldi recepciójának figyelemmel kísérését tűzte ki, valamint egy adatbázis kiépítését és folyamatos gondozását.

Miért pont a német nyelvterület feldolgozása került elsőként sorra? Célszerűnek látszott a német nyelvű recepció anyagot alapbázisként kezelni és ezen anyagot továbbfejleszteni, mivel a bécsi Literaturhaus az ott található Kelet-Európa Dokumentáció teljes magyar vonatkozású anyagát átadta feldolgozásra a Kortárs Irodalmi Központnak. A gyűjtemény közel 1000 tétel tartalmazott, mely főként német nyelvű napi- és hetilapokból válogatta ki a magyar irodalmi vonatkozásokat 1989 és 1997 között. A manuálisan feldolgozott német anyagot 1998-ban digitalizálta a Recepció Adattár. Mivel az 1999-es év kiemelt rendezvénysorozata a Frankfurteri Könyvvásár volt, a Recepció Adattár anyaga magyar és német feliratozással is hozzáférhetővé

vált a könyvvásárra, ahol bemutatásra is került.

Adattár ma. A gyűjtőmunkát 1998-tól kezdve Budapesten folytattuk, továbbra is kooperálva a bécsi Literaturhaus-sal. Kapcsolatba léptünk több mint hetven német, osztrák és svájci, magyar művek megjelenítésével foglalkozó kiadóval is, kiegészítésekért kérve az adatbázis teljessé tétele érdekében. Megkaptuk feldolgozásra a Frankfurt '99 Kht. sajtóanyagát is, amely a Frankfurteri Könyvvásár idején megjelent, magyar irodalomról szóló, német nyelvű cikket foglalja magában. Ez az anyag feldolgozás alatt áll. Az adatbázis német nyelvterületen fordításban kiadott magyar könyvek recenzióit, magyar szerzők német nyelvű lapokban megjelent szépirodalmi és publicisztikai írásait, valamint magyar szerzőkkel készült interjúkat tartalmaz. 689 tételt dolgozott fel, főként kritikákat; 22 egyéb tétel, 190 szerző, 71 műfordító, 65 kiadó, 176 cím és 75 újság, folyóirat szerepel jelenleg az adatbázisban. Minden egyes tételhez képanyag, azaz szkennelt újságcikk is társul, mely házon belül hozzáférhető.

Keressünk! A keresési mezőben a cikk szerzőjére, műfajára, magyar szerző szövege esetén a műfordítóra, a periodikára, az évfolyamra és külön tárgyszóra is lehet keresni. A tárgyszavakban a könyvek címlírását bontottuk fel, így itt lehetőség van a német nyelven megjelent magyar irodalmi mű írójára, antológiák esetében a kötet szerkesztőire, a műfordítóra, a mű címére és a kiadóra keresni. Jelenleg Nádas Péterről 45, Mészöly Miklósról 10, Tandori Dezsőről 17, Bodor Ádámról 9, Kertész Imréről 55, Esterházy Péterről 54 német nyelvű cikk olvasható az adatbázisban. Megtudhatjuk, hogy például Eva Haldimann 49 cikkben tudósít magyar szerző könyvéről, vagy a magyar irodalomról német nyelven. Ha esetleg arra vagyunk kíváncsiak, hogy az Ammann Kiadó mely magyar szerzők műveit adta ki, kiszűrhetjük az adatbázisból Krasznahorkai László, Tandori Dezső, Bodor Ádám és Petri György nevét. De ha esetleg statisztikánkhöz arra van szükség, hogy például 1990-ben hány magyar irodalmi vonatkozású írás jelent meg, gyorsan rátalálhatunk a 37 cikkre.

Adattár és még más, holnap. Az adattár, adatbázisként jelen állapotában alkalmas az interneten való megjelenésre. Természetesen a cikkek képanyaga továbbra is helyben lesz csak elérhető. A német nyelvterületen történő folyamatos anyaggyűjtés mellett

tervbe vettük az anyag más nyelvterületekkel való kiszélesítését is. Miután a 2001. év Franciaországban a Magyar Kultúra éve lesz, megkezdjük a kapcsolatfelvételt azzal a közel 40 francia nyelvű kiadóval, amelyek magyar irodalmat adnak ki. A magyar irodalom francia nyelvű recepciójával egy időben az angol nyelvterület is a feltérképezés stádiumában van.

Különös figyelmet érdemel a berlini Literatur Werkstatt kezdeményezésére indított nemzetközi rendezvénysorozat sajtóanyagának feldolgozása. A „Literaturexpress 2000” keretében Európa 43 országának több mint száz szerzője vonattal utazta be az egykori Észak-Dél Expressz útvonalán a kontinens nagy részét, és vett részt felolvasóesteken és rendezvényeken. Az adattár különös figyelmet fordít a résztvevő három magyar szerzőről (Márton László, Garaczi László, Kovács András Ferenc) szóló, nemzetközi sajtóanyag feldolgozására is, annál is inkább, mert a rendezvénysorozat előkészítésében és lebonyolításában a Petőfi Irodalmi Múzeum és Kortárs Irodalmi Központ a berliniek partner-intézményeként működött. A német nyelven megjelenő reprezentatív, mintegy 120 európai író szövegét tartalmazó antológia „Texte zu Europa” a 2001-es Frankfurteri Könyvvásár bizonyára egyik legjelentősebb kiadványa lesz. A 43 ország partner-intézményei megállapodtak abban, hogy az antológia – lehetőség szerint – a résztvevő országok anyanyelvén is hozzáférhető lesz, így feladatunk a jövő évben nemcsak az adatgyűjtés, hanem e terjedelmében is monumentális mű fordításának és megjelenítésének előkészítése, valamint anyagi feltételeinek előteremtése. Ha mindezt Magyarországon nem lenne mód, marad a német és bizonyára sok más európai nyelven megjelenő antológiáról szóló cikkek, kritikák olvasgatása és feldolgozása, szomorkodva.

Reception Databank in the Petőfi Literary Museum

Those, who are interested in the reception of Hungarian literature in the German-speaking countries, and go visit the Petőfi Literary Museum in Budapest, can find digitally recorded reviews, articles on Hungarian works; novels, poems, written by more than 300 reviewers working in Germany, Switzerland and Austria. The Museum's Reception Databank started its work of collecting articles in 1998. Its main task is to monitor the reception of Hungarian literary works published abroad. The databank now contains 689 files, mainly articles, interviews and reviews. The databank is ready to be put on the Internet and, according to the plans of the Petőfi Literary Museum it will soon focus on the French and English-speaking countries as well.

Hazai és határon túli irodalmi emlékhelyek

Birck Edit

A magyar irodalmi muzeológiának egyetlen országos hatókörű intézménye a Petőfi Irodalmi Múzeum, mely a vidéki gyűjtemények, emlékházak sokféleségével együtt alkotja a magyar irodalmi muzeológia teljességét. Elsőrendű feladata, hogy összefogja, egység-

be szervezze, szakmailag támogassa e „há-
lózatot”. A szakfelügyeletet a kulturális kor-
mányzat és a múzeumi törvény előírásai
szerint gyakoroljuk, mint minden országos
múzeum a saját szakterületén.

A múzeumi egységeknek két alapvető faj-
tája van: a *gyűjtemény* és a *kiállítóhely*.
Jelentősebb irodalmi gyűjteménnyel kevés
múzeum rendelkezik, ezek közül a legna-

gyobb önálló intézmény a debreceni Irodalmi
Múzeum. Meg kell említenünk még a sátor-
aljaújhelyi, az egri, a salgótarjáni, a győri, a
kecskeméti, a szekszárdi, a szegedi és az
orosházi gyűjteményeket.

További variációkat jelent a fenntartó kilé-
te. Szakfelügyeleti megbízásunk ugyanis
elsősorban a *megyei múzeumi hálózatba*
tartozó egységekre vonatkozik. *Önkormány-*

Készítette: Cséve Anna és Hollósi Gábor

BARANYA MEGYE

Vajszló – Kodolányi János emlékszoba

BÁCS-KISKUN MEGYE

Kecskemét – Katona József Emlékház
Apostag – Nagy Lajos emlékkiállítás
Dunavecse – Petőfi Sándor emlékkiállítás
Kiskőrös – Petőfi Sándor Szülőház és
Emlékmúzeum
Kiskunfélegyháza – Petőfi Sándor
emlékkiállítás
Móra Ferenc Emlékmúzeum
Szalkszentmárton – Petőfi Sándor
Emlékmúzeum

BÉKÉS MEGYE

Biharugra – Szabó Pál Emlékház
Mezőberény – Petőfi-kiállítás
Orosháza – Darvas József Emlékház
Vésztő – Sinka István emlékkiállítás

BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN MEGYE

Kelemér – Tompa Mihály Emlékmúzeum
Prügy – Mórincz Zsigmond Emlékház
Sajószentpéter – Lévy József Emlékház
Sátoraljaújhely – Kazinczy Ferenc Múzeum
Széphalom – Kazinczy Ferenc Mauzóleum

CSONGRÁD MEGYE

Szeged – Móra Ferenc Emlékszoba
Makó – József Attila-kiállítás

FEJÉR MEGYE

Agárd – Gárdonyi Géza Emlékszoba
Ercsi – Eötvös József Emlékmúzeum
Kápolnásnyék – Vörösmarty Mihály
Emlékmúzeum
Mezőszilas – Németh László Emlékszoba
Vál – Vajda János Emlékmúzeum

GYŐR-MOSON-SOPRON MEGYE

Győr – Madách Imre-gyűjtemény a Xántus
János Múzeumban
Ménfőcsanak – Galgóczi Erzsébet
Emlékszoba

Tét – Kisfaludy Károly emlékkiállítás

HAJDÚ-BIHAR MEGYE

Debrecen – Irodalmi Múzeum
Álmosd – Kölcsey Ferenc Emlékház
Bakonszeg – Bessenyei György Emlékház
Balmazújváros – Veres Péter Emlékház
Hajdúhadház – Földi János emlékkiállítás

HEVES MEGYE

Eger – Gárdonyi Géza Emlékház
Vitkovics Mihály Emlékszoba
Dormánd – Remenyik Zsigmond
Emlékszoba

Szűcsi – Bajza József emlékkiállítás

JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK MEGYE

Ócsöd – József Attila emlékkiállítás
KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYE
Ácsteszer – Táncsics Mihály Emlékház
Esztergom – Babits Mihály Emlékház
Kömlőd – Pálóczy Horváth Ádám és
Obornyik Károly Emlékszoba

NÓGRÁD MEGYE

Balassagyarmat – Madách Imre Emlékszoba
Csesztve – Madách Imre Emlékmúzeum
Horpács – Mikszáth Kálmán Emlékmúzeum

PEST MEGYE

Aszód – Petőfi Sándor-kiállítás
Leányfalu – Mórincz Zsigmond
emlékkiállítás
Nagykőrös – Arany János-kiállítás

SOMOGY MEGYE

Balatonszárszó – József Attila Emlékmúzeum
Gölle – Fekete István Emlékszoba
Nikla – Berzsenyi Dániel Emlékház
Szántód – Pálóczy Horváth Ádám
emlékkiállítás

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG MEGYE

Nyíregyháza – Krúdy Gyula-kiállítás a Jósa
András Múzeumban
Szatmárcseke – Kölcsey Ferenc emlékkiállítás
Tiszabercel – Bessenyei György emlékkiállítás
Tiszacsécsé – Mórincz Zsigmond Emlékház

TOLNA MEGYE

Szekszárd – Babits Mihály Emlékház
Borjád – Petőfi méhes
Bonyhád – Vörösmarty Mihály-kiállítás a
Völgyesi Múzeumban
Dombóvár – Fekete István emlékkiállítás
Paks – Pálóczy István Emlékszoba a Városi
Múzeumban

Rácegres – Illyés Gyula első iskolája

Sárszentlőrinc – Petőfi Sándor emlékkiállítás

VAS MEGYE

Egyházashelye – Berzsenyi Dániel
emlékkiállítás

VESZPRÉM MEGYE

Ajka – Fekete István emlékkiállítás

Molnár Gábor emlékkiállítás

Badacsonytomaj – Szegedy Róza Ház

Tatay Sándor emlékkiállítás

Balatonalmádi – Váth János emlékkiállítás

Balatonfüred – Jókai Mór Emlékmúzeum

Bazsi – Simon István Emlékház

Iszkáz – Nagy László Emlékház

Pápa – Félézer év Dunántúl

Sümege – Kisfaludy Sándor-kiállítás

SZLOVÁKIA

Alsósztrégova – Madách Imre emlékkiállítás
Kékkő – Balassi Bálint emlékkiállítás
Szklabonya – Mikszáth Kálmán Emlékház

UKRAJNA

Munkács – Petőfi Sándor emlékkiállítás

ERDÉLY

Érdmindszent – Ady Endre Emlékház

Parkaslaka – Tamási Áron Emlékház

Fehéregyháza – Petőfi Sándor-kiállítás

Illyefalva – Jókai Mór-, Mikszáth Kálmán-
és Szabó Dezső-kiállítás

Kolozsvár – Szabédi László Emlékszoba

Koltó – Petőfi Sándor Emlékmúzeum

Nagyajta – Kriza János emlékkiállítás

Nagybacon – Benedek Elek Emlékház

Nagyvárad – Ady Endre emlékkiállítás

Nagyszalonta – Arany János Múzeum

Parajd – Áprily Lajos-kiállítás

Sepsiszentgyörgy – Benedek Elek
emlékkiállítás

Székeludvarhely – Tomcsa Sándor
Emlékszoba

Tompa László Emlékház

JUGOSZLÁVIA

Szabadka – Kosztolányi Dezső Emlékszoba

Szívacs – Szenteky Kornél Emlékszoba

Temerin – Szirmay Károly Emlékszoba

zatok tulajdonai, sőt a magángyűjtemények egy része is számít azonban szakmai segítségünkre, a nagyobb múzeum támogatására, s ezzel – a tulajdonformákra való tekintet nélkül – részt kérnek a magyar múzeumügyben. Most különösen fontos lehet a többoldalú együttműködés szándéka, hiszen a jelenleg érvényesülő tendencia szerint, a megyei hálózatok megbontásával a kis múzeumokat az önkormányzatok fenntartásába adják át. Persze kérdéses, hogy az önkormányzat ezt képes-e vállalni? Az önkormányzat kezelésében lévő gyűjtemények között fontos szerepet játszik a kiskőrösi, a ménfőcsanakai, az ajkai, a bazsai, az iszkázi és a sümegi. Az önkormányzatok által fenntartott kiállítóhelyek tárlatai legnagyobb részt – a megyei múzeumoktól vagy a Petőfi Irodalmi Múzeumtól – kölcsönzött relikviákból áll. Csak néhány példát említek erre: Sajószentpéteren a Lévy Emlékház, Bakonyszegen a Bessenyei Emlékház, Dormándon a Remenyik Zsigmond Emlékszoba, Szántódon a Pálóczi Horváth Emlékiállítás, Szatmárcsekén a Kölcsey Emlékiállítás, Badacsonyan a Szegedy Róza-ház.

A magángyűjtemények fenntartói eléggé különbözőek, nagyságuk is változó. Fontosnak tartom kiemelni mindenekelőtt a pápai református gyűjtemény irodalmi vonatkozású anyagát, a nagykőrösi Arany János Gimnázium Arany-gyűjteményét, a dombóvári

Fekete István Emlékmúzeum magántulajdonban lévő anyagát és Téten az Építőipari Szövetkezet tulajdonában álló Kisfaludy Emlékmúzeum gyűjteményét.

Tapasztalataink szerint egy múzeumot vagy kiállítást könnyebb létrehozni – csak évforduló vagy más neves esemény, szponzor és erős akarat kell hozzá –, mint fenntartani, a színvonalat megtartva működtetni. Ez a tulajdonformák bármelyikére vonatkozik. E téren leginkább az önkormányzati tulajdonban lévő gyűjtemények vannak hátrányban. A települések – s főleg a kisebbek – költségvetésükből erre tudnak kevésbé, s nem is rendszeresen áldozni, akár a gyarapításra, akár a szakemberek alkalmazására, működési feltételeik biztosítására gondolkunk. Itt köszön vissza újra a megyei múzeumi szervezetek lebomlásának veszélye.

A tabló tehát igen sokszínű. Megtisztelő számunkra, hogy ennek „harmóniában tartásához” – akár közvetlenül, akár a megyei múzeumokon keresztül – egyre többen igénylik támogatásunkat, s tartanak velünk tartós munkakapcsolatot. Így van ez a térképen látható magyarországi emlékhelyek nagy részével.

Az utóbbi években ez a szakmai kör bővült a határon túli múzeumokkal, kiállítást működtető egyéb intézményekkel is. Egyelőre inkább kiállítások készítését várják tőlünk, mi pedig igyekszünk szakmai tapasztalataink

kat átadni partnereinknek. Szakfelügyeletről természetesen nem, de szakmai támogatásról lehet szó. Ez esetben nem csak a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának Múzeumi Osztályával dolgozunk együtt, hanem a Nemzeti és Etnikai Kisebbségek Főosztályának segítségével is igénybe vesszük.

Az elmúlt években is időszaki kiállítások sorát rendeztük – közösen vagy önállóan, tekintet nélkül a fenntartói-tulajdonosi formációkra –, melyek a magyar irodalmi muzeológia palettáját és kapcsolatrendszerét szélesítették.

Köszönjük minden partnerünknek az együttműködés örömét, s várjuk azokat is, akik ezután kívánnak az irodalmi muzeológia csapatának munkájába kapcsolódni.

Literary Memorial Places in Hungary and Abroad

The Petőfi Literary Museum is the only basis for literary museology in Hungary. There are several bigger and smaller museums, collections, or exhibition places, which organise researches on Hungarian literature, collect and exhibit literary material (e.g. books, manuscripts, bequests of writers) in co-operation with the Petőfi Literary Museum. Some museums belong to the county network of museums, some are supported solely by local governments. The number of museums realising the PLM's basic role is increasing year by year, and museums even from abroad ask for help, which the Petőfi Literary Museum is ready and honoured to render.

Környezeti nevelés az amerikai múzeumokban

Vásárhelyi Tamás

Az USIA (Egyesült Államok Információs Ügynöksége) vendégeként háromhetes tanulmányúton vettem részt az Egyesült Államokban, melynek témája: környezeti nevelés az amerikai múzeumokban. Boldogan fogadtam el a megtisztelő lehetőséget, amit többek közt a Magyar Természettudományi Múzeumban tapasztalt magas színvonalú környezeti nevelés elismeréseként kínáltak fel – köszönet kollégáimnak. Hét nagyváros és környéke összesen 21 intézményében jártam, ezek közül 11 volt múzeum. Közülük többet mi nem neveznénk múzeumnak, mert nem teljesítik a múzeumok mindhárom feladatát, jelesül nincs gyűjteményük, s ezért nem is végezhetnek a gyűjtött anyaghoz kapcsolódó tudományos munkát. Ott azonban gond nélkül hívják őket múzeumnak, mint olyan helyeket, ahol különleges miliőben, különleges dolgok (tárgyak, eszközök) körében lehet kulturáltan szórakozni, tanulni. Ilyen „nem-múzeum” volt például az *Exploratorium*, a

világ legelső tudományos játszóháza; a *Louisiana Children's Museum* (az előbbi kicsiny, ám tematikusan összeszedettebb, megjelenésében vonzóbb változata); a *Coyote Point Museum*, egy kifejezetten a környezeti nevelés céljából emelt kiállítási épület és vadbemutató.

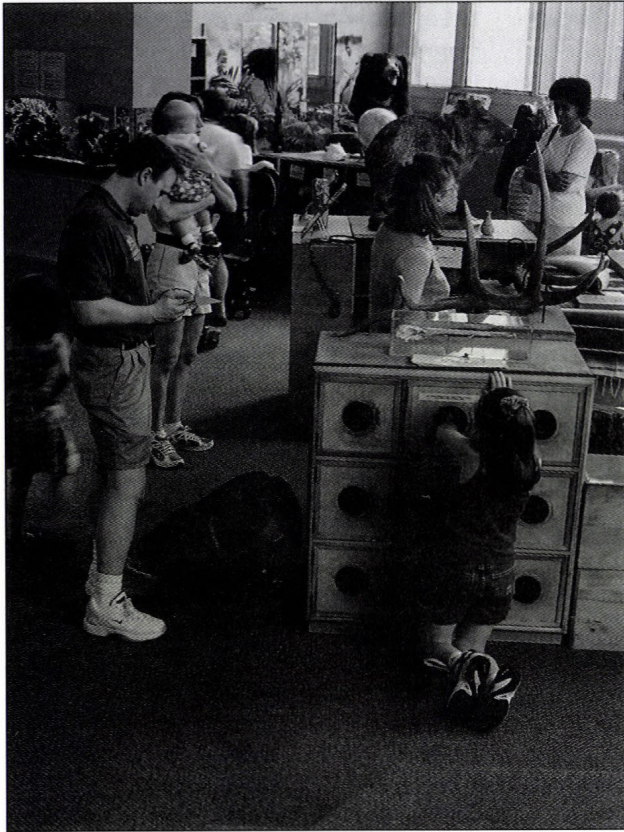
Sommásan is el lehetne intézni a beszámolót: schol, még a legnagyobb múzeumokban sem tapasztaltam színvonalasabb és elkötelezettebb környezeti nevelési tevékenységet, mint idehaza például Gyöngyösön, Zircen, Kaposváron vagy Budapesten. De a környezeti nevelés nemcsak oktató-nevelő munkából áll, hanem nagyon komplex szolgáltatási csomagként is felfogható. Ha így szemléljük, és nem nevének keressük, hanem megtaláljuk ott is, ahol máshogy nevezik, akkor bizony már nagyon sok az említésre méltó példa. Egyre terjed szakirodalmi szinten is az a felismerés, hogy a környezet minősége, a szociális egyenlőség, a kulturális jogok, a gazdasági stabilitás bonyolult és szoros összefüggésben van egymással. Nagyon különös múzeumi kezdeményezésekkel

találkoztam, és néha nem volt könnyű leválasztani róluk az önmagában is összetett környezeti nevelést.

A fent említett társadalmi problémák egyike-másika és a környezet állapota is egyre több emberben kelt kényelmetlen érzéseket. Hazai felmérések szerint a társadalom egy része tenne valamit a környezetért, de nem tudja, mit. A legkülönbözőbb múzeumokban dolgozó kollégákban is nyilván felmerültek kételyek, erkölcsi megfontolások, a tennivágyás készletesei. Ezzel az úti beszámolóval az a céltom, hogy a fentiekre adott általános és konkrét amerikai reakciókból mutassak be néhányat.

Környezeti nevelés: nemcsak a Szépművészeti Múzeumban

A környezeti nevelés célja ember és környezete megromlott viszonyának javítása. Az ember környezete összetett, fizikailag létező és társadalmi összetevői vannak, amelyek az időben folytonosan változnak. Természeti, épített (ember alkotta) és társadalmi kör-

A washingtoni Természetbúvár terem
The room of The Naturalist in Washington

nyezetről is szokás beszélni. Kicsit utána-gondolva könnyű belátni, hogy ez a három egymással nagyon szorosan, elválaszthatatlanul összefügg. Hiszen egy városi park egyszerre egy kicsi rét és erdő (természeti), egy kicsi sétány és pad (épített) és játszó- vagy találkahely is (ahol a partnerek és a millió a társadalmi környezet részei). Amikor tehát környezeti nevelésről beszélünk, világosan kell látnunk, hogy nemcsak az embert érő káros környezeti hatások (kipufogógázok, ózonlyuk, mérgezett folyók) megszüntetésére gondolunk, hanem azokra a kiváló tényezőkre is, amelyek következtében sok az autó és sűrű a kipufogógáz. Arra, hogy kozmetikumok, hűtőszekrények és egyebek használata miatt, mellékhatásként nő az ózonlyuk, sőt arra is, hogy az emberek úgy érzik, olyan tevékenységekre szorulnak rá a pénz, az arany utáni hajszá miatt, amelyek termékei (például egy baleset nyomán) egy egész folyót megmérgezhettek.

Az emberiséget elért környezeti válság mögött a környezeti kultúra romlása, értékvesztés, értékváltozás áll. Humanista, örök, nem a fogyasztói mentalitáson alapuló értékrendet (ami a fenntarthatóság egyik alappillére) szinte minden múzeumban, minden kiállításban lehet tanítani, nemcsak a Szépművészetiben vagy a Galériában. Környezeti nevelés is szinte minden múzeumban elképzelhető, amint azt egy pedagógusoknak rendezett foglalkozássorozat be is mutatta (Vásárhelyi T. szerk.: Környezeti nevelés a mú-

zeumban. Magyar Természet-tudományi Múzeum, 1995. 35. pp.) Én azonban „hivatalosan” csak tudományos és természettudományi múzeumokban kerestem a környezeti nevelés jeleit, fajtáit, megnyilvánulásait.

Közművelés, környezeti nevelés, múzeumpedagógia: komplex szolgáltatási csomag

Egyetlen múzeumban sem találtam kifejezetten környezeti neveléssel foglalkozó részleget. Ilyesfajta tevékenységet általában a közművelődési osztályok (Education Department) illetve kiállítás-készítési osztályok munkatársai végeztek. A leginkább múzeumi tevékenységgel, a kiállítással kezdem, két ide sorolható példával.

„Gyerek ABC-áruház”, ahol pénz használata nélkül, de valódi árucikkeken lehet gyakorolni, nevelői oldalról nézve pedig lehet a vásárlási szokásokat befolyásolni. A cikkeket később a „vásárlók” a polcra visszarakodják. Az a gyermek, akit olyan feladatokkal tanítanak, hogy „tíz dollárból adj uzsonnát a barátaidnak”, „keresd ki azt a három cikket, aminek anyukád legjobban örülne születésnapján”, „szereld föl a háztartást alacsony foszfortartalmú takarítószerrel”, tudatosabban vásárol majd, talán kevésbé a reklámok és jobban a saját érdeke, meggyőződése szerint.

„Táplálékpíramis”: egy négy méter magas piramis (kifestett dombormű), amelynek oldalaira felkerült az a 600 egér, a rengeteg cickány, patkány, nyúl, hulló, madár, amelyet egyetlen ragadozó madár elfogyaszt egy év alatt. Aki nézi, megérzi, hogy a ragadozó madarak védelme az egész táplálkozási hálózat védelmét kívánja, tehát nem elég magát a madarat védetté nyilvánítani. Esetleg az is megsejthető, hogy minden mindennel összefügg, mert nincs kígyó, ha nincs pocok, nincs egér, ha nincs mag, nincs cickány, ha nincs rovar, stb. (A csúcson az olív és zsákmanya persze valódi preparátum.)

Az ilyen kiállítási egységek mellett számtalan és sokféle foglalkozást tartanak, amelyek kimondva vagy kimondatlanul környezeti nevelést is szolgálnak. Általában a múzeumpedagógia és -andragógia (a közművelődés) hangsúlya az élő bemutatásokra, foglalkozásokra, találkozóakra, kapcsolatokra tevődik át napjainkban. Ott is elmagányosodnak az emberek, ott is hidegek a gyere-

kek számára a sercegő képernyők. A múzeumokban elérhető emberi kapcsolatok iránt egyre nagyobb a kereslet.

A foglalkozásokon is használnak tematikus feladatlapokat, és nagyon sok múzeumban lehet ilyeneket ingyen vagy olcsón (általában becsületkassza alapján) kapni. Ezek között vannak olyanok, amelyek környezeti problémákkal kapcsolatos, a gyermekek életkorával adekvát feladatokat is tartalmaznak. Számos múzeum ad ki (gyerekeknek vagy minden korosztálynak szóló) folyóiratot, s ezekben természetesen környezeti témákról is lehet olvasni.

Több múzeum tart pedagógus-továbbképzéseket, felnőtt tanfolyamokat, amelyek témái között környezeti jellegűek is akadnak. Amerikában jóval korábban tudatosodott az emberekben, hogy a környezeti károk elhárítása nem kizárólag az állam, a hatóságok, az intézmények feladata, hanem abban minden egyes magánembernek szerepe van. Így ott ezek a „fizető” tanfolyamok népszerűek, látogatottak.

A múzeumok kihelyezett (outreach) programjai, szolgáltatásai változatosak (szertári tárgyak sorozatának kölcsönzésétől az iskolában tartott múzeumi órákig, a múzeumpedagógus, múzeumi szakember által vezetett tanulmányi kirándulásig) és népszerűek. Nem igazán kifizetődőek, a múzeum (el)ismertségéhez viszont jelentősen hozzájárulnak.

Több múzeum dolgozik valamilyen természetvédelmi, környezetvédelmi, környezeti nevelési társadalmi szervezettel összefogva. Sőt, Chicagóban például a természet- és környezetvédelmi intézményekkel, közüzemi vállalatokkal, oktatási intézményekkel, a szennyező üzemekkel, támogató cégekkel, vállalatokkal, gyárakkal együtt a nagyobb múzeumok mind tagjai annak az „esernyő-szervezetnek”, amely a város és környéke természeti értékeit tárja fel és védi, hatalmas társadalmi részvételt váltva ki a jó ügy érdekében.

Ha mindezeket a lehetséges tevékenységeket figyelembe vesszük, akkor körvonalazódik az a „szolgáltatási csomag” amelyet úgy foghatunk fel, mint környezeti nevelési lehetőségekből a múzeum látogatóinak, használóinak kínált csokrot. Manapság egyre több szó esik a múzeumok és az élethosszan tartó tanulás kapcsolatáról idehaza is, és azt már korábban is tudtuk, hogy a múzeumi tanulás a formális oktatás szükséges, hasznos kiegészítője. A múzeumokban folytatott környezeti nevelésnek tehát kulcsfontosságú szerepe van a fiatalabb korosztályok és a felnőttek esetében is.

Metodikai közösség

A tárgyakkal, a tárgyakon keresztül történő tanulás egyszerű módon kapcsolja össze a

múzeumpedagógiát (és -andragógiát) a környezeti neveléssel. A közoktatás hangsúlya a személyes tapasztalás felől a verbális, lexikális, kognitív tanulás irányába tolódott világszerte. Szakértők hosszabb ideje javasolják a folyamat visszafordítását. A személyes tapasztalatok megszerzése javítja a tanulás hatásfokát, számos képességet és készséget javít, csökkenti a valóságtól való eltávolodást, az elidegenedést. A múzeumi tárgy is mindig valódi (vagy legalábbis akként éljük meg, ha kiváló másolat), a valós környezet, az igazi természet is valódi, közvetlenül megtapasztalható, vizsgálható. Anélkül, hogy most a részletekbe belemennék, javaslom a múzeumpedagógus kollégáknak a környezeti nevelési módszertár tanulmányozását és használatát, mert nagyon sok, a múzeumpedagógiában közvetlenül használható ötlethez, kész módszerhez juthatunk el általuk.

6000 fős muzeológustalálkozó

Amerikában az emberek környezeti tudatossága magas szintűnek tűnik, mégis, mikor részt vettem az Amerikai Múzeumok Szövetségének éves gyűlésén (American Association of Museums, Annual Meeting – beszámolót írtam róla a Múzeumi Hírlevél 2000. évi júliusi-augusztusi számában), kiderült, hogy a szövetségnek nincs környezeti nevelési tagozata, nincs figyelme a környezeti problémákra és a nevelésre. Egyetlen szekció néhány előadása foglalkozott a múzeumok építészeti megvalósítása során felmerülő néhány környezeti kérdéssel. Csodálkozó megjegyzésem nyomán a szervezők afféle »aha-élményt« éltek át, és megfontolás tárgyává teszik a következő találkozóon egy ilyen szekció meghirdetését.

A továbbiakban néhány konkrét múzeumi élményről szeretnék beszámolni. Ezek kiragadott példák, illusztrációk a téma változatos lehetőségeinek megsejtetésére.

Forth Worth Museum of Science and History: az elrettentő példa

Amint a múzeum neve is mondja, itt jól megfér együtt a természettudomány és a történelem. Elrettentő példává nem a remekül kialakított, hívogató bejárat, nem az egyéves próbaidővel tesztelt cowboy-történeli kiállítás, nem a dinoszaurusz-lelőhelyet utánzó homokozó miatt vált, hanem egy iskolai csoport látogatása miatt egy interaktív vándorkiállításban. A nyilvánvalóan unatkozó gyerekeket magukra hagyták, szabadon engedték, azok rohagásztak, ordítottak, verekedtek a kiállítási tárgyakkal, eszközökkel. Megdöbbenésemre a múzeumpedagógus azt mondta: ezek most csak ennyit fognak felfogni a múzeumi élményből, de legközelebb

*A New York-i Természettudományi Múzeum idén planetáriummal is bővült
The Natural History Museum in New York has been extended with a planetarium this year*

talán többet. Szeretnénk, ha minden évben eljőnnének.

Mit terem a türelem?

Field Museum: természettudomány a néprajzzal együtt

Amerika harmadik legnagyobb természettudományi múzeuma az ottani szokás szerint néprajzi múzeum is. Az egyik oldalon Chicago környékének élővilágáról tanulunk, a másikon az indiánok vagy az eszkimók hangszeréről, használati tárgyairól, életéről. A természeti népek ilyen bemutatása rengeteg adatot, ötletet nyújthat ahhoz, hogy az embereknek a természettel való együttélése, összefonódása élményszerűvé váljon.

A hazai környezeti nevelési szakirodalomban újra és újra feltűnnek globálisan használt példák, ilyen-olyan (létezett? nem létezett?) indián főnökök, akik nagyon szép és illendő gondolatokat mondtak a fákról, a halakról, a folyókról, a természetben létezők testvériségéről. Nagyon helyes ez, nincs is vele semmi baj. Jó lenne azonban, ha sokkal többet tudnánk a székelyek erdőgazdálkodásáról, az alföldiek vízhasználatáról, a fazekasok anyagairól, tehát a saját történelmünk során, a saját természeti környezetünkben kialakult és eredményes természethasználat példáit is ismernénk és közvetítenénk. Ebben senki sem tud annyit segíteni a közoktatásnak, mint a múzeumok: a néprajzi, mezőgazdasági, történelmi és természettudományi múzeumok külön-külön és persze együtt is.

Louisiana Childrens Muscum: többszintű környezeti nevelés

Egy múlt századi raktárpépület felújításával kialakított, modern, világos térésgben inter-

aktív tudományos játszótér működik. Nagyon egyszerű, nagyon intelligens, nagyon gondosan megválogatott eszközökkel. Egyszerű fizikai vagy biológiai jelenség-bemutató is van itt (üveggömb felületén táncoló katódsugár, vagy egy csontváz mellett álló szobakerékpár: ha felülünk és tekerjük, a csontváz is biciklizni kezd), érzékelési, tapasztalási élményeket is kínál (burkolóanyagok tapogatásától a braille írásig), és itt látam a legsokrétűbb eszközt is. Ez egy két gyermek által kezelhető, asztalnyi tivoli-szerűség (lyukakkal ellátott labirintusban golf-labdát görgethetünk), amely arra tanított, hogy a szemetet ne a szemébe dobjuk (lyuk, újra kezd!), hanem nézzük meg, nem újrahasznosítható-e (cél!). Azaz tanuljuk meg, hogy a szemét az nemcsak piszok, hanem egy része alapanyag, nyersanyag. Igazán sokrétűvé azáltal vált, hogy a sikeres játékhoz egyszerre két gyermek összehangolt tevékenységére, figyelmére volt szükség. A környezetvédelem nem magányos tevékenység, abban mindannyiunk közös figyelmére szükség van – tanította a játék és a múzeumpedagógus.

National Museum of Natural History, Washington: a tárgy környezete

A múzeumnak afféle jelképe volt a látogatókat az aulában fogadó hatalmas, afrikai elefántbika. Keményfa talpazaton állt, bronz tábla hirdette az 1955-ben ajándékozó José Fénykövi (!) nevét.

2000-ben az elefánt ugyanaz, csak valamivel szemmagasság fölé emelték. A talpazat oldalában információs táblák, interaktív egységek és nagy videoernyő. Az elefántok evolúciójáról tanulhatunk, elefántbőrt simogathatunk, madarak rikácsolását, oroszlán-

Kicsinek érezzük magunkat a 110 emberöltővel ezelőtt kicsirázott kaliforniai óriásfenyő tövében
One feels small at the foot of the Californian giant pine germinated 110 generations ago
 Fotók – Photos: Vásárhelyi Tamás

üvöltést, elefánttrombitálást hallunk. A „legnagyobb szárazföldi állat legnagyobb létező preparátuma” körül egy tanterem nagyságú szavannát alakítottak ki. A vádi (vízmosás) alján az iszap még nedves. Kiszáradt oldalán rengeteg lábnyomot hagytak hátra az inni érkezett állatok. Egy-két nedvesebb folton szomjas pillangók gyülekeznek és a szerelem illatával bódítják egymást. A magas fű fölött tarka madarak röpdösnek, alul a sárban elpusztult fióka teteme látszik. A hatalmas elefántürüléken egész csapat ganéjtúró bogár gyűlt össze. Beleshetünk egy panyókás sakál odújába, oda, ahová a másik bejáraton épp a mama bújik be. Magasan fölöttünk keselyű kering a levegőben. Erre már tábla figyelmeztet. Felnézek és kijózanodom: a „Smithsonian” kupolája van fölöttünk, nem a kék afrikai ég. A távoli elefánttrombitálást elveszti a fülem, és az ezernyi látogató zsivajától kezd süketülni. Meglátom az emeleti karzatokat, a fönti kiállításokba hívogató táblákat ugyanúgy, ahogy meglátták száz-ezerszám az amerikaiak. Amióta az elefántot új környezetbe helyezték és felemelték, jelentősen nőtt a látogatók és különösen az emeleti kiállítások látogatóinak száma.

A múzeumi gyűjtés egyik rákfenéje, hogy a tárgyat muzeálissá teszi, kiragadja eredeti funkciójából, fizikai és szellemi környezetéből. Egy bronzkori kohót, középkori páncélt, reformkori pennát nehezebb visszahelyezni, vagy egy elefántot?

Exploratorium, San Francisco: a kutatás környezete

Ez a világ legelső tudományos játszóháza. Sorrendben is, rangban is. Egyidejűleg több mint 600 kiállítási egységet (használjunk

másfajta kifejezést: szertári eszközt) nézhet, használhat, tanulmányozhat a nagyérdemű. Minden eszközüket saját ezermestereik állítják elő, a kiállítóterben lévő piszkos, rendetlen, lepusztult műhelyekben, kibelezett hűtőszekrényből, helyben esztergált darabokból, miegymásból. Azt mondták, ezzel meg akarják mutatni, hogy a kutatás, a lelemény, az invenció színtere általában nem patyolat-tisztaságú, nem gazdag, nem elegáns, nem rendezett. Magyarországról ismerős volt ugyan a légbőr, de mégsem hittem nekik, amíg a másik épületükben meg nem láttam azokat a modern, XXI. századi műhelyeket, amelyekben a prototípusok alapján a másodpéldányokat készítik a többi múzeum számára.

Tényleg, miért is hazudnánk a közönségnek? Miért ne láthatná, sokszor milyen méltatlan körülmények közt dolgozunk?

Végül: két nem múzeumi élmény

Bronx Zoo (állatkert New York Bronx negyedében): a Congo bemutató ugyan állatkerti produkció, de minden arra vetődő kiállítás-készítőnek (és a természet minden barátjának) ajánlom megtekintését, mert igen tudatosan és hatásosan megépített helyszín. A látogatás élmény-folyam, fokozódó feszültséggel, katarzissal és megnyugvással. A legprofibbnak tűnő környezeti nevelési produkció a mi területünkön. Érdeemes erről még elolvasni a tavalyi „Múzeumok a köz művelődéséért” konferencia egyik meghívott előadója, Paxton Barnes cikkét a Cédrus 2000. évi márciusi számában (3/2/:19-21).

Muir Woods: a San Francisco mellett található hallgatag erdő élménye alig átadható. Itt a tudatos és hatásos emberi közreműkö-

dés főleg abból állt, hogy nem vágták ki a fákat. A kaliforniai óriásfenyők hatalmasak, eltörpül a tövükben az ember. Nem olyan vastagok, mint a mamutfenyők, viszont 80–100 méteresre is megnőnek. Életkoruk akár 3000 év is lehet (tehát jóval öregebbek voltak a mi legöregebb fáinknál már akkor, amikor Krisztus született). Fönt a lombzatban ragyog a délutáni napfény, idelent az árnyékok mélyek, sötétek, az erdő hűvös, méltóságteljes, magasztos. Még a turisták is megilletődöttek, elcsendesednek. A pataktól eltávolodva meghallom egy madár énekét, nagyon messziről, *fentről*. Felöltik bennem egy kérdés: ha mi most telepítünk egy ilyen erdőt és elkezdjük védeni, lesz-e aki sétáljon benne 3000 év múlva?

Magyarország természettudományi múzeuma azért is épül, hogy legyen.

Lásd még – See also: Képmelléklet I.

Environmental Education in the Museums of the USA

The author spent three weeks in the USA examining the environmental education of 21 major American institutions in seven cities. He gives an account of all the experience he gained.

Several of the said institutions would not even be called museums in Hungary, since they don't have collection of their own, therefore scientific research based on collections is not carried out (e.g. the Exploratorium in San Francisco or the Louisiana Children's House), but because at these places visitors can learn about the latest achievements of science or about the history of the world surrounding them and have fun at the same time, nobody thinks it wrong to regard them as museums. Environmental education is looked upon as an all-round service-package, which completes formal scholastic education in the USA. This type of education is meant to reach people at an early age and go on, strengthening the idea of learning for life.

The author gives a list of both good and not so good examples of environmental education. The Field Museum in Chicago, which is the third biggest natural history museum in the USA, serves as an ethnographical museum as well. On one side visitors get to know the animate world, the flora and fauna of the region of Chicago, on the other they learn about the life of the Eskimos. Presenting nature peoples like that can give useful ideas to make visitors experience the still existing connection between man and nature. At the National Museum of Natural History in Washington the symbol of the museum, an African elephant is the first object to see and is placed in an almost natural setting. Visitors can imagine they are walking through the African savanna with its plants and animals, with authentic sights and sounds. It isn't difficult to comprehend that the aim in Washington is similar to the goal in Chicago. At the Exploratorium in San Francisco visitors can learn about the process of scientific research, can get close to the tools of scientists, but the tools are displayed in real setting, no matter how dirty and used up they might be. The essence of exhibitions is authenticity. Why should not museums show visitors under what circumstances researchers really work? Finally an example from outside the museum: in Muir Woods near San Francisco the forest of giant pines represents the effective cooperation of man who is careful not to clear the area and to preserve the pines in their natural habitat. While standing at the foot of one of these 3000-year-old trees one can be really strengthened in his belief of environmental education.

Könyv- és folyóiratszemle

Az ember tragédiája fordításai CD-ROM-on

Andor Csaba

1993-ban az I. Madách Szimpóziumon *Save Madách!* címmel elhangzott egy előadás, amely szorgalmazta a könyvterjedelmű magyar művek sorában nemzetközileg talán legismertebb írás fordításainak CD-ROM-on történő kiadását. Az elképzelés a közelgő, de végül elmaradt 1996-os világiállítás részének valósult volna meg.

Évekkel később, 1998-ban a Petőfi Irodalmi Múzeum és Kortárs Irodalmi Központban Magos György főigazgató-helyettes vetette fel, hogy a közelgő Frankfurti Könyvvásárra nem lehetne-e Madáchot is valamilyen módon „kivinni”, s ugyancsak tőle származik az az ötlet is, hogy nem a „papírkönyvek” képszerűen rögzített oldalait, hanem magukat a digitalizált szövegeket kellene számítógépre vinni. Ennek a látszólag triviális elgondolásnak a megvalósítása korábban két okból is reménytelennek látszott: egyrészt az elvégzendő munka terjedelme miatt, másrészt a nyelvek sokfélesége olyan programkörnyezetet kívánt volna, amely néhány évvel ezelőtt még álom volt, s bizonyos értelemben még ma is csak a megvalósulás küszöbén áll. Egymás mellé tenni a képernyőn az amúgy is erősen archaizált japán és mondjuk a héber fordítást, olyan feladat, amelyre a mai számítógépes programok sem képesek, hiszen a japán fordítás nem is jobbról balra, hanem felülről lefelé halad, tehát nem sorokból, hanem oszlopokból áll.

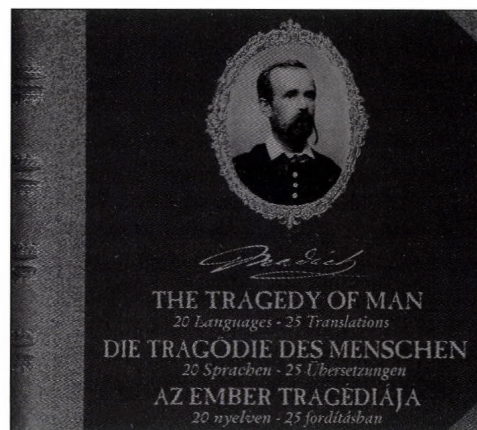
1998-ban azonban már létezett olyan program, amely ha ilyen különleges célokra nem is, azért a nyelvek túlnyomó többségénél alkalmazható volt. Az eredeti célról, hogy ti. Madách főművének valamennyi fordítását számítógépre vigyük, egyébként is le kellett mondanunk, hiszen vannak olyan fordítások, amelyek egyetlen magyar közgyűjteményben sincsenek meg; egy ilyen maximalista elképzelést csakis hosszú távon, fokozatosan lehet megvalósítani. Az idő rövidsége és a rendelkezésre álló források eldöntötték a kérdést: a magyar szöveg mellett 25 fordítás került a CD-re; köztük négy angol, két-két német, francia és szlovák fordítás (a nyelvek száma tehát a magyarral együtt 20 volt).

Az elképzelés szerint a szövegek pusztán megtekintésén (vagy kinyomtatásán) és a szokásos keresési lehetőségeken túl a szövegek egymás mellé helyezését kell új funkciót létrehozunk. Ha mondjuk a felhasználó németül és angolul beszél, akkor viszonylag sok választási lehetősége van. Mivel a képernyőn akár három oszlop is létrehozható, így három angol fordítást vagy a

két németet és valamelyik angolt egymás mellé lehet helyezni és összehasonlítani. (Nem véletlen, hogy négy angol fordítás került a CD-re; míg a múlt században számos német fordítás jelent meg – amelyek azóta persze meglehetősen elavultak – addig az elmúlt évtizedekben egyre-másra láttak napvilágot a különböző angol fordítások, ennek ellenére angol nyelvterületen még ma is kevéssé ismert a Tragédia.) Különösen tanulságos lehet ez akkor, ha valaki egy új fordítást készít, s kíváncsi rá, hogy egy nehezen tolmácsolható résszel miként boldogultak mások. (A Tragédia galego átültetését készítő műfordító pl. a spanyol, a portugál, az eszperantó, a román és a katalán fordításokat nézte meg, mivel a magyaron kívül történetesen éppen ezeket a nyelveket ismerte.)

De amilyen nyilvánvalóan látszik az ötlet, hogy a fordításokat egymás mellé helyezve tanulmányozhassuk, annyira nem volt nyilvánvaló nemcsak a megvalósítás módja, hanem inkább maga az elv, amely az egymás mellé helyezést lehetővé teszi. A verses műveket hagyományosan soronként számozzuk, s amíg nem gondolunk bele mélyebben a részletekbe, kézenfekvőnek tűnhet ez a megoldás. Csakhogy a fordítások gyakorlatilag sohasem követik teljesen szigorúan, sorról sorra a magyar eredetét. Amit Ádám a magyar szövegben 16 és fél sorban mond el (vannak ugyanis töredék sorok is!), az egy fordításban lehet, hogy csak 15 sor, bár valószínűbb (hiszen a fordítás majdnem mindig hosszabb, mint az eredeti), hogy 18 vagy akár még több sor. Mivel a hibák összeadódhatnak, így mondjuk a magyar szöveg kétezredik sorának lehet, hogy a fordításban 100 vagy akár 200 sorral későbbi részlet felel meg, s így az azonos sorszámú sorok egymás mellé helyezése teljesen tévútra visz. Mi akkor a megoldás? Nem a sorokat, hanem a szereplők megszólalásait kell egységnek tekintenünk, így a századik vagy kétszázadik szereplő-megszólalásnak elméletileg meg kell egyeznie minden fordításban.

Ha a műfordítók és a kiadói szerkesztők mindig a helyzet magaslatán álltak volna, akkor így kellett volna lennie, de itt-ott előfordultak kimaradt szereplő-megszólalások, amelyek a CD-n jól láthatók: a szereplő neve után „üres szöveg” áll. Számos más koncepcionális hibára is fény derült a munkálatok során. Ezek némelyikét maga Madách, illetve az első kiadást előkészítő Arany János követte el. Ismeretes például, hogy az első és a második szín végén ugyanaz a szereplő-csoport szólal meg, ám Madách az előbbi esetben *angyalok karának*, az utóbbiban *égi kar-*

Tervezte – Designer: T. Nagy György

nak nevezi őket. A fordítások esetében is előfordult, hogy az első színben birtokos esettel, az utolsóban jelzős szerkezettel adta vissza a fordító az *angyalok kara* elnevezést. De a londoni szín is olykor „túl nagy falatnak” bizonyult: a fordítók és szerkesztők figyelme lankadt. Így történhetett meg, hogy mondjuk a bábjátékos vagy a kéjhölgy más néven szerepel a szín elején, mint a végén, ami már kimondottan súlyos hiba, hiszen kételyei támadhatnak a fordítás olvasójának: vajon ugyanazok a szereplők ugranak-e a gödörbe a szín végén, akik az elején szerepeltek, vagy van valami mélyebb oka annak, hogy a szereplő neve olykor egyezik, olykor nem.

A CD-ROM-on egyelőre nem szerepelnek keleti nyelvek, tehát a héber, arab, örmény, grúz, japán és hindi fordítások közzétételéről lemondunk. Így is négy betűkészletet kellett a CD-hez mellékelnünk, hiszen a kelet- és nyugat-európai karakterek mellett a cirill betűkre, sőt eszperantó betűkészletre is szükség volt. (Magukon az eszperantistákon kívül kevesen tudják, hogy több olyan betű is előfordul az eszperantóban, amely egyetlen európai nyelvben sem található meg.)

A 25 fordítást tartalmazó CD az 1999-es Frankfurti Könyvvásárra készült; talán lesz még a jövőben hasonló alkalom, amelyre egy újabb, még több fordítást tartalmazó Madách CD-vel jelenhet meg az az intézmény, amelyet az első változat munkálatai idején Petőfi Irodalmi Múzeum és Kortárs Irodalmi Központnak neveztek.

The Translations of „The Tragedy of Man” on CD-ROM

From the early 1990s an idea was getting stronger and stronger, that all different kinds of translations of the most well-known Hungarian literary work, *The Tragedy of Man* by Imre Madách should be put together on a CD-ROM. The accomplishment of this idea started in 1998 and in a relatively short time a CD was ready to be circulated and taken to the 1999 Frankfurt Book Fair. The CD contains 25 different translations of the said work from both the 19th and 20th centuries in 20 different languages.

évnvi kutatómunka áll a mű mögött, melynek során a témában rendelkezésre álló csekély számú lexikon, címtár, bibliográfia és regionális monográfia feldolgozása mellett mintegy négyezer évfolyamnyi hazai és külföldi gyűjteményekben található periodikum kicédulázása szolgált forrásként. Meg kell még említenünk a szerző kiterjedt levelezését, melynek során kérdőíves módszerekkel igyekezett információt gyűjteni a kortárs emigráció segítségével. A szerző előszóban megfogalmazott szándékai szerint a MEIL „lényegre koncentráló szócikkei mankóul szolgálhatnak mindazoknak, akik komolyan gondolják, hogy a magyar kultúra egy és oszthatatlan”.

2000. április 19-én, Márai Sándor születésének 100. évfordulóján a Centrál Kávéházban mutattuk be a nagyközönségnek az *Éltem egyszer én, Márai Sándor* című, a Helikon kiadóval közösen kiadott, fotókat, életrajzi dokumentumokat tartalmazó kötetünket. Az utóbbi években megnyilvánuló érdeklődés kötelezett bennünket, hogy a múzeumunkban letétben lévő Márai-hagyaték – és más közgyűjtemények, intézmények sőt magánszemélyek – segítségével ne „csak” a művészt mutassuk be, hanem azt a polgárszemélyiséget, kinek

megnyilatkozásai, hétköznapi arcai kevéssé közismertek. A képeket összeállító, Mészáros Tibor a „rendhagyó” Márai-életrajza után kilencven oldalon keresztül, barnított hatású fotók sora következik, mely Kassától Torontóig illusztrálja az író pályáját, végigkalauzol otthonain, magánéletén, utazásain. A megörökített pillanatokhoz szépirodalmi idézetek kapcsolódnak. Szőnyi Zsuzsa visszaemlékezése és Fried István A kereső ember évtizedei című tanulmánya zárja a beszédes „képeskönyvet”.

Ünnepélyes pillanat a múzeum könyvkiadásának történetében, hogy az 1972-ben megkezdett *Magyar irodalmi folyóiratok* című bibliográfiai sorozat utolsó kötete is megjelenhetett ebben az évben. Az 1786 és 1944 között kiadott irodalmi folyóiratokat és hetilapokat (például divatlapokat, élelappokat, tudományos szemléket és mellékleteit), valamint azok minden egyes évfolyamának munkatársait feltüntető kötet nélkülözhetetlen forrásanyagot szolgáltat az irodalomtörténeti kutatásokhoz és alapja a különböző bibliográfiai felméréseknek. A 4604 tétel óriási száma önmagában is jelzi azt a hatalmas területet, melyet Lakatos Éva vállalkozása átfog.

Déry Archivum című sorozatunk, a szerkesztő Botka Ferenc jóvoltából ismét újabb kiadatlan Déry Tibor-művekkel gazdagítja irodalmunkat. Az 1920 és 1942 között írt

„Az irodalom ünnepei” címlapja
The cover of "The Feasts of Literature"
Borítótér - Designer: T. Nagy György

publicisztikát és naplót tartalmazó könyv külön érdekessége, hogy a magyar nyelvű közlemények mellett a harmincas években írt német cikkek és drámai művek – közöttük egy Sophoklész-paródia – is megtalálhatóak benne. *A Halál takarítónője a színpadon* szokatlan címet egy 1929-ben készített interjúból kölcsönözte a szerkesztő, amely Déry egyik szürrealista drámájának prágai előadását harangozta be.

Az épület rekonstrukciójának befejezésével 2000 novemberében újra nyíló Múzeum fennállásának elmúlt 45 évét áttekintő történeti munkát vehet a kezébe az érdeklődő, melynek néhol szükségszerűen szubjektív, emlékező megközelítésmódját „másodelőszava”, *A múzeumok szerelme* című Juhász Ferenc vers jelzi előre. A *Petőfi Irodalmi Múzeum évtizedei* című kötet a Petőfi Társaságról és Petőfi-házról szóló ismertetéssel, gyűjteménytörténettel indul. Az intézménytörténeti dokumentumok – levéltári anyagok, munkajelentések, jegyzőkönyvrészletek, szerzeményezési eljárások, hivatalos levelek, kiállítás-ismertető – mellett prominens személyiségek reflexióit, múzeum-képét közöljük különböző folyóiratokból válogatva. Az irodalmi emlékek védelme, a múzeum és az iskolák kapcsolata, a táruk szervezeti rendjének formálódása kapcsán kifejtett múltbéli állásfoglalások az irodalmi

muzeológia megteremtődésének folyamatát rajzolják meg. Az irodalmi múzeum koncepcióját meghatározó, munkájukkal intézményt formáló kollegákkal – pl.: Sára Péter, Vezér Erzsébet, Gulyás Klára, Kabdebó Lóránt – Botka Ferenc, az intézmény 1982 és 1993 közötti főigazgatója, a kötet szerkesztője készített interjút. A falak közt zajló kedves, néha szomorú történetek – a Károlyi-kertben vezénylő s a múzeumból nősülő Lamberto Gardellitől a Hangtárat előzőnl belügyesekig – izgalmas olvasmánnyá varázsolják a könyvet, élettélivé teszik a múzeum hétköznapijait. A bárhol felüthető válogatás nem titkolt célja, hogy egy oly igen szükséges, hiteles intézménytörténethez szolgáljon forrásul, különös tekintettel a Függelékben található, 1954 és 2000 közötti időszakot feldolgozó kiadványbibliográfiára és kiállításjegyzékre, valamint a vidéki kollegák névsorával kiegészített Irodalmi Muzeológusok Kislexikonára.

A Petőfi Irodalmi Múzeum kultusztörténeti sorozatának újabb kötete, *Az irodalom ünnepei* (szerk.: Kalla Zsuzsa) az MTA Irodalomtudományi Intézetével közösen alakított Kultuszutató Csoport 1997-es konferenciájának előadásait tartalmazza.

Az ünnep születésének körülményeiről, sokféleségéről, szimbólumairól, az emlékbeszéd és apoteózis műfajáról szóló előadásokból született, többnyire kibővített, továbbgondolt tanulmányok nagy mértékben hozzájárulnak ahhoz, hogy az irodalomtörténeti kutatásokban immár végleg létjogosultságot nyert kultuszutató fogalmait és szóhasználatát tekintve egyfajta konszenzusra jusson. A kötet végén a hazai kultuszutató bibliográfiája segíti az egyre gyarapodó tematikus kiadványokban való eligazodást. A rangos irodalom- és művészettörténet-szmuzeológusi szerzőgárdát felvonultató tartalomjegyzékből az irodalmi és művelődéstörténeti-képzőművészeti vonatkozások összefüggése is kiviláglik és – hasonló módon a „...keresztülshötték-fonták szívem...” textilpályázatához – a kultuszképzésben való termékeny kölcsönhatásra hívja fel figyelmünket.

Jegyzetek

¹ CD-ROM-on olvasható, illetve hallható kiadványainkról, valamint Levéldramák c. sorozatunkról lásd e számban Kelevéz Ágnes, Andor Csaba és Petrányi Ilona írásait. Előkészületben még: X beszélget Y-nal. Írók, költők a Károlyi-palotában. Szerk.: Havas Judit. Bp., 2000. PIM–Dinasztia Kiadó.

² A tanulmányok angol, német, francia nyelven is olvashatók: Europäische Romantik und nationale Identität, Sándor Petőfi im Spiegel der 1848er Epoche, Baden-Baden, 1999. Szerk.: E. Csorba Csilla.

A Pulszky Társaság hírei

*Regionális rendezvény
(2000. szeptember 25.)*

A Herman Ottó Múzeummal közösen Miskolcon rendezett emlékülést és szakmai találkozót társaságunk. A *Múzeumaink az ezredfordulón* című konferencián Kriston Vízi József, a PT főtájkárának köszöntője után Veres László, a Herman Ottó Múzeum igazgatója emlékezett a múzeum névadójára születése 165. évfordulóján. Ezt követően Matskási István elnök ismertette a Pulszky Társaság közel tíz éves tevékenységét, fejlődését, kitérve a tervekre és a feladatokra. Hideg Imre, a BAZ megyei önkormányzat osztályvezetője a múzeumoknak a megye közművelődésében játszott szerepéről szolt, Petercsák Tivadar, a Heves Megyei Múzeumi Szervezet igazgatója a három észak-magyarországi megye múzeumi szervezete működési feltételeiről adott képet (lásd e számunk 38–39. oldalán), Feld István pedig a Miskolci Egyetem muzeológiai szakirányú képzéséről. Az ülészakot Viga Gyula levezető elnök értékelte és zárta be, majd Deme Péter, a PT ügyvezető elnöke avatta fel a Herman Ottó Múzeum által „Az év múzeuma 1999” pályázaton elnyert fődíj tábláját.

*Elnökségi ülés
(2000. október 5.)*

A testület egyetértett azzal, hogy a PT következő közgyűlésére 2001 március elején a Hadtörténeti Múzeummal közös rendezésben kerüljön sor Budapesten vagy Kecelen. Úgy döntött, hogy a társaság megalakulása 10. évfordulójára baráti találkozót

szervez a decemberi választmányi üléshez kapcsolódva, s erre meghívja az előkészítésben és alapításban szerepet játszó kollégákat. Nyugtázta, hogy Matskási István elnök elküldte az illetékes minisztereknek a zalaegerszegi országos múzeumigazgatói értekezleten elfogadott, a múzeumi tudományos dolgozók béremelését kérő levelet. Hozzájárult ahhoz, hogy az 1999-ben rendezett nemzetközi múzeumpedagógiai konferencia megjelentetését a PT anyagilag támogassa.

*Elnökségi ülés
(2000. november 9.)*

Az elnökség december 13-ra összehívta a választmányi ülését, melyen az idei tevékenységről és a jövő évi tervekről szóló beszámoló szerepelnek napirenden. Ugyanezen a napon délután baráti találkozót keretében emlékezünk meg a PT megalakításának tizedik évfordulójáról. A testület felhatalmazta képviselőit, hogy a NEMO idei közgyűlésén támogassák azt a kezdeményezést, amely szerint az ICOM saját keretei között teremtsen fórumot a nemzeti múzeumi szervezetek, egyesületek számára. Meghallgatva a szervezésért felelős elnökségi tagok tájékoztatását, örömmel konstatálta, hogy előrehaladtak a múzeumtörténeti életrajzi lexikon munkálatai, és egyetértett azzal a javaslattal, hogy a Társaság kezdeményezze: 2002-ben a Magyar Tudomány Napjához kapcsolódjanak kiemelkedő múzeumi tudományos rendezvények. Elhatározta a MAGYAR MÚZEUMOK szerkesztő bizottságának kiegészítését, megújítását és az ezzel

kapcsolatos feladatokat az elnökre és az ügyvezető elnökre bízta. Tudomásul vette, hogy megtörtént a szükséges egyeztetés a többi érintett szervezettel a Nemzeti Kulturális Alapprogram múzeumi kuratóriumába delegált, illetve a miniszternek javasolt személyekről, valamint az ügyvezető elnök tájékoztatását Murvai Adrienn ügyvezető titkár alkalmazásának november 20-ával történő megszűnéséről. Egyetértett azzal az állásfoglalással, amelyet a budapesti szaknácscsádó kérésére az ügyvezető elnök fogalmazott meg, s amely szerint a közművelődési intézmények alkalmazásában működő, múzeumi munkát végzők megfelelő végzettség esetén jogosultak tudományos pótléokra.

*Az Európai Múzeumi Szervezetek Hálózata közgyűlése
(2000. november 18.)*

NEMO (Network of European Museum Organisations) idei közgyűlésén, melyet 12 ország képviselőinek részvételével Lisszabonban tartottak, Deme Péter és Cseri Miklós képviselte a Pulszky Társaságot. A tucatnyinál több napirendi pont, a sokban hasonló problémákkal küzdő európai múzeumokat érintő témák közül külön kiemelés érdemel az Európai Unió „Culture 2000” támogatási programjáról adott tájékoztató, az egyes országok múzeumokat érintő szabályozásának ismertetése és a NEMO web-lapjának bemutatása. A közgyűlés újabb egy évre, a Brüsszelben tartandó következő közgyűlésig Mark Taylort (Nagy-Britannia) bízta meg az elnöki teendőkkal.

Felhívás

Olvasóink, kollégáink valamennyien tudják, hogy 2002-ben, a Magyar Nemzeti Múzeum (és az Országos Széchényi Könyvtár) alapításának bicentenáriuma egyben a magyar múzeumügy kiemelkedő évfordulója is.

Szerkesztőségünk – a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület elnökségével egyetértésben – azzal kíván hozzájárulni az évforduló méltó megünnepléséhez, hogy fel-

ajánlja a MAGYAR MÚZEUMOK hasábjait mindenkinek, aki kész egy-egy múzeum vagy muzeális intézmény történetének, története egy részének vagy kiemelkedő, különleges, érdekes gyűjteményének, műtárgyának bemutatására.

A beérkező (lehetőleg 3 és 5 gépelt oldal közötti terjedelmű, képanyaggal, képaláírásokkal kiegészített és lemezen rögzített) írásokat folyamatosan várjuk, igyekszünk

közölni. Elképzelhető, hogy – amennyiben kellő számú és színvonalú kéziratot kapunk – az ünnepi évet követően külön kötet kiadásával is megpróbálkozunk.

Szerkesztőségünk ezúton kér fel minden érdeklődőt és illetékest, válaszoljon tettel – vagyis írással – felhívásunkra.

A cikkeket a szerkesztőség címén (1476 Budapest 100. Pf. 206.) vagy elektronikus postáján (pulszky@bot.nhmus.hu) várjuk.

E számunk szerzői:

Andor Csaba dr. (1950)
irodalomtörténész
tudományos főmunkatárs
Petőfi Irodalmi Múzeum
és Kortárs Irodalmi Központ
Budapest

H. Bagó Ilona (1957)
muzeológus
főosztályvezető-helyettes
Petőfi Irodalmi Múzeum
és Kortárs Irodalmi Központ
Budapest

Bell, Nicola (1960)
tanár, építész
múzeumi szakértő
Great Bavington
Nagy-Britannia

Birck Edit (1945)
könyvtáros
főmuzeológus
Petőfi Irodalmi Múzeum
és Kortárs Irodalmi Központ
Budapest

Bolla György (1951)
hangmérnök
Károlyi Palota Kulturális Központ
Budapest

Cséve Anna (1956)
irodalomtörténész
tudományos titkár
Petőfi Irodalmi Múzeum
és Kortárs Irodalmi Központ
Budapest

E. Csorba Csilla (1952)
művészettörténész
főigazgató-helyettes
Petőfi Irodalmi Múzeum
és Kortárs Irodalmi Központ
Budapest

Dávid Ferenc (1940)
művészettörténész
tudományos munkatárs
MTA Művészettörténeti Kutatócsoport
Budapest

Fehér Béla (1970)
mineralógus
muzeológus
Herman Ottó Múzeum
Miskolc

Hegy Katalin (1956)
irodalomtörténész
muzeológus
Petőfi Irodalmi Múzeum
és Kortárs Irodalmi Központ
Budapest

Kalla Zsuzsa (1963)
irodalomtörténész
muzeológus
Petőfi Irodalmi Múzeum
és Kortárs Irodalmi Központ
Budapest

Kelevéz Ágnes dr. (1953)
irodalomtörténész
főosztályvezető-helyettes
Petőfi Irodalmi Múzeum
és Kortárs Irodalmi Központ
Budapest

Kerényi Ferenc dr. (1944)
irodalomtörténész
tudományos főmunkatárs
MTA Irodalomtudományi Intézete
Budapest

Kiss Erika (1949)
újságíró
Jászberény

Kovács Ida (1956)
művészettörténész
főosztályvezető
Petőfi Irodalmi Múzeum
és Kortárs Irodalmi Központ
Budapest

Kóvágó Sarolta dr. (1943)
történész, kandidátus
főiskolai tanár
Kaposvári Egyetem
Csokonai Vitéz Mihály Pedagógiai
Főiskolai Kar
Kaposvár

Kriston Vízi József dr. (1953)
etnográfus
igazgató
Szórákaténusz Játékmúzeum és Műhely
Kecskemét

Lakner Lajos (1962)
irodalomtörténész
muzeológus
Déri Múzeum
Debrecen

Mészáros Tibor (1965)
könyvtáros
muzeológus
Petőfi Irodalmi Múzeum
és Kortárs Irodalmi Központ
Budapest

Nagy Csaba (1948)
lexikográfus
főosztályvezető
Petőfi Irodalmi Múzeum
és Kortárs Irodalmi Központ
Budapest

T. Nagy György (1947)
grafikus
Petőfi Irodalmi Múzeum
és Kortárs Irodalmi Központ
Budapest

Németh Zsuzsa (1953)
könyvtáros
főosztályvezető-helyettes
Petőfi Irodalmi Múzeum
és Kortárs Irodalmi Központ
Budapest

Orgona Angelika (1974)
történész
muzeológus
Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest

Petercsák Tivadar dr. (1947)
etnográfus, kandidátus
megyei múzeumigazgató
Dob István Vármúzeum
Eger

Petrányi Ilona dr. (1943)
irodalomtörténész
muzeológus
Petőfi Irodalmi Múzeum
és Kortárs Irodalmi Központ
Budapest

Praznovszky Mihály dr. (1946)
irodalomtörténész
mb. főigazgató
Petőfi Irodalmi Múzeum
és Kortárs Irodalmi Központ
Budapest

Szakáll Sándor dr. (1953)
mineralógus
főmuzeológus
Herman Ottó Múzeum
Miskolc

Varga Katalin (1954)
irodalomtörténész
főosztályvezető
Petőfi Irodalmi Múzeum
és Kortárs Irodalmi Központ
Budapest

Vásárhelyi Tamás dr. (1949)
biológus, kandidátus
főigazgató-helyettes
Magyar Természettudományi Múzeum
Budapest

Vesztróczy Zsolt (1966)
történész
Országos Széchényi Könyvtár
Budapest

Wernitzer Julianna dr. (1959)
irodalomtörténész
tudományos főmunkatárs
Petőfi Irodalmi Múzeum
és Kortárs Irodalmi Központ
Budapest

galagonya ruhája - 1, s ettől persze megváltozna az életük. Ősintén szóba ez az egész elképzelés nem is áll föllem oly távol. Reggelenként magamhoz képztem a német népet, kikérdésném az előző nap föl adott memoritást, aztán Ady Endrőtől cseréniül eszmét. Én is megkértem új dolgokat, a német neje is.
 "Ach! es geschehen keine Wunder mehr!"

Lehetne ünnepelemül az elmúlt tíz évet, számmunkra a szabadság első tíz évet. Ha erről a tíz ^{esztendő} ~~évtől~~ alar- nek beszélni, nem arant, akkor jobb volna, ha én Nádas Péter volnék. Hnem próbálna kitalálni, hogy ~~ak- kor mit mondanék - mindenesetre nem nevetgetném~~ ~~itt emgít~~ Art hírem, a mitantáitk és ámláitk esztendőre ~~szólnék~~, az európai kulturálisig struktúráitól. De nem próbálna meg kiesszeni, hogy akkor mit monda- nek, hisz én nem "ő" vagyok, s ő nem én (es elég eideris) - mindenesetre nem nevetgetnémek itt emgít. Én sem.

Lehetne ünnepelemül az elmúlt ezer évet is, millennium itt, millennium ott, ezer év Magyarország, ezer év kereszténység! Engedelmmel, azért megígésár mi volnánk az egyetlenek, kik fennmaradtunk a népvándorlás népei közül! Az egyetlenek!

Legyenek magyarok, és közzük örvendjünk emel! Olyan szépen miha így ez a hét! Övök csak úgy fenittemek a német büntetésig! És a németek- nek amíg is mindig problematikus! Valahogy nem tudják jól síróval cseréni az országukat, folytonosan kompenzálnak! Persze bagoly mindig veretnek, natur- gemäß. (<? Ein Esel schilt den anderen Langohr. >)

De mindent felán meg kellene még beszélnem Martin Walserral.

Mi is normális ország vagyunk.

**A Petőfi Irodalmi Múzeum és Kortárs Irodalmi Központ kiállításai
a Frankfurti Könyvvásár magyar pavilonjában**
**The Exhibitions of the Petőfi Literary Museum and Centre of
Contemporary Literature at the Hungarian Pavilion of the
Frankfurt Book Fair**

*Madách Imre: Az ember tragédiája
Imre Madách: "The Tragedy of Man"*

Petőfi Irodalmi
Múzeum és
KORTÁRS IRODALMI
KÖZPONT

*A magyar könyvművészet száz éve (1890–1990)
The 100 years of Hungarian Book Art*

MAGYAR
MUZEUMOK

